

VIGILIA

1 9 7 3
á p r i l i s

4

János evangéliuma 26,27-28.

TANULMÁNYOK, CIKKEK

Kacziba József: **Az élet örömhíre**,
Pfeifer János: **Pacem in terris**, Paskai
László: **Az általános papság és a
papi szolgálat**, Varga Imre: **Protes-
táns lelkészek gályarabsága**,
Doromby Károly: **A „modernizmus”
és elítélése mai szemmel**

Beney Zsuzsa: **Malcolm Lowry**, Szeg-
halmi Elemér: **Jékely Zoltán költé-
szete**, Ernesto Cardenal: **Evolúció**

SZÉPIRODALOM

Pilinszky János: **Élőképek** (egyfel-
vonásos), Thurzó Gábor: **Utazás az
öcsémrel**, Toldalagi Pál, Bittei
Lajos és Csanád Béla versei

KRITIKA

Dévényi Iván: **Kiállítási jegyzetek**,
Síki Géza: **Az új Mándy-regényről**,
Possonyi László: **Medeák**, Balássy
László: **Írók a képernyőn**

KÉPZŐMŰVÉSZET

Székely Mária: **Via crucis** (collage),
Móser Zoltán: **Petőfi útja** (fotók),
Somogyi Győző és Szabó J. György
munkái

KACZIBA JÓZSEF	Az élet örömhíre — — — — —	217
PFEIFER JÁNOS	Pacem in terris — — — — —	219
PASKAI LÁSZLÓ	Az általános papság és a papi szolgálat a keresztény életben — — — — —	227
VARGA IMRE	Protestáns lelkészek gályarabsága. A Wesselényi-félc össeesküvés egyházpolitikai következményei — — — — —	232
MENYHÁRT LÁSZLÓ	Eucharisztia (rajz) — — — — —	245
KOMÁROMI JÁNOS	Krisztus (rajz) — — — — —	245
ESZTERHÁS FERENC	Versei — — — — —	246
CSANÁD BÉLA	Pieta, Vízió, (versek) — — — — —	248
BITTEI LAJOS	Emberi keresztút (vers) — — — — —	249
SZÉKELY MÁRIA	Via crucis (collage) — — — — —	249
SZEGHALMI ELEMÉR	Jékely Zoltán költészete — — — — —	252
PILINSZKY JÁNOS	Élőképek (egyfelvonásos) — — — — —	257
TOLDALAGI PÁL	Néró, Légy acél, vagy beton, A nap vége, Nem elég (versek) — — — — —	260
THURZÓ GÁBOR	Utazás az öcsémnel (II. folytatás) — — — — —	261
BENEY ZSUZSA	Malcolm Lowry — — — — —	266
MAIL JÓZSEF	A vakok (vers) — — — — —	271
TÓTFALUSY ISTVÁN	A szeretet kockázata — — — — —	272
SZABÓ J. GYÖRGY	Húsvét (rajz) — — — — —	286
TARNÓCZY ZOLTÁN	Agapé (rajz) — — — — —	286

AZ EGYHÁZ A VII.ÁGBAN

A „modernizmus” és elítélése mai szemmel (<i>Dorombo Károly</i>) — — — — —	239
---	-----

NAPLÓ

Ernesto Cardenal: Evolúció (Balássy László fordítása) — 274; *Siki Géza*: Könyvek között (Mándy Iván: Mi az, öreg?) — 275; *Posszonyi László-Czére Béla*: Színházi krónika (Medeák; Énekes madár) — 277; *D. I.*: Képzőművészet (Kiállítási jegyzetek) — 280; *Rónay László*: Zenei jegyzetek (Hangversenyek; Lemezfigyelő; Zenei könyvek) — 281; *Balássy László*: Képernyő előtt (Írók a képernyőn) — 283; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 287.

NAPJAINK

A felszabadulás ünnepe — — — — — 273

A címlapon **Berki Viola** rajza, a műmellékleten **Móser Zoltán** fotói, **Tájékoztató** c. rovatunk a 271. oldalon.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: *Vigilia* kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A *Vigilia* csekkszámja száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5.00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a *Vigilia* című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

AZ ÉLET ÖRÖMHÍRE

A hannoveri régi temetőben van egy érdekes síremlék. A földbe épített kriptát hatalmas kőlap fedi. Rajta az elhunyt neve, majd lentebb ez a felírás olvasható: „Ezt az örökre megváltott sírhelyet senki se nyithatja föl többé.” A sírnak, amely előtt elgondolkodva áll meg a vándor, érdekes története van. A múlt század végén egy jómódú asszonyt temettek ide, a város neves polgárának az özvegyét. Ugy látszik, nem sok rokona lehetett, mert sírját úgy készítette el, hogy állandó legyen akkor is, ha nem gondozzák. Erre enged következtetni a különös felirat. Közben azonban az történt, amire sem az elhunyt, sem az utókor nem számított. Mindjárt a temetés utáni évben egy vékony kis hajtás bújt ki a kőlap alól, egy nyírfaajtás. Mivel a sírt nem gondozta senki, s az idegenek se nyúltak hozzá, a nyírfaajtás szépen fejlődni kezdett. A század végén már magasba nyúlt, az első világháború idején pedig már törzse a derékvastagságot is meghaladta. A kis hajtásból hatalmas fa lett, melynek gyökérzete egyre jobban és jobban emelte a nagy kőlapot, mindaddig, amíg egy szép napon félre nem fordult és le nem csúszott a sírről. Az „örökre” lezárt sír megnyílt, és Isten élető napja beragyogott a halál reménytelennek látszó éjszakájába.

Ez a kép jut eszembe húsvét reggelén, és úgy érzem, nem alaptalanul. Hiszen ekkor mindnyájan egy sírt keresünk, egy sírt, amelyet örökre lezártak, de amely megnyílt ezen a reggelen és belőle mindnyájunk számára élet fakadt. Ehhez a sírhoz zarándokolunk gondolatban a szent asszonyokkal és a tanítványokkal együtt, és úgy érezzük, hogy ezen az úton velünk jönnek nemcsak a katolikus hívek, hanem minden keresztény testvérünk, sőt a nem keresztény hívők tömegei is, akik ismerik Krisztus történetét és átélnek azokat a lelki és erkölcsi értékeket, amelyeket a világnak hozott. Ez a sír mindnyájunknak szent, és alkalmas arra, hogy közelebb hozzon bennünket egymáshoz. Csatlakozunk mi is az evangéliumi szereplőkhöz és kövessük őket az Úr Krisztus sírjához. Miről beszél nekünk ez a sír?

Mindenekelőtt arról, hogy az Úr Jézus Krisztus győzött a halál fölött. Pedig a nagypénteki események mintha megcáfolták volna ezt. Súlyos kő nehezedett Krisztus sírjára, de talán még nagyobb az apostolok lelkére. Az átélt szenvedések megzavarták őket és kételyt támasztottak a lelkükben. Vajon a nagypéntekkel vége mindennek? Ez lenne Krisztus életének záróakkordja? Hallották ugyan tanítását, látták csodajeleit mint istenségének bizonyítékait, de most mintha megintogtak volna. A szent evangélium ezt azzal magyarázza, hogy „nem értették meg az Írást, mely szerint fel kell támadnia a halálból”. Erre a kérdésre húsvét hozta meg a végleges megoldást. Az igazság akkor derengett föl bennük, amikor meglátták az üres sírt, és az isteni kinyilatkoztatás tudtul adta nekik, hogy Krisztus föltámadt, előttük megy Galileába és ott várja őket. Mi is átérezzük az apostolok szorongását és föllélegzését: „Ha Krisztus nem támad föl, hiábavaló a mi prédikálásunk”. De mivel föltámadt, igaz a mi hitünk, igaz mindaz, amit az Úr tanított, helyes az út, amelyet mutatott, értelmet kap minden szenvedés és áldozat, amelyet Krisztus követői hoztak az apostoloktól kezdve napjainkig. Ehhez a húsvét adta a legnagyobb bizonyítékot. Húsvét válasz a nagypéntek problémájára. Miltán mondja a nagy teológus, Karl Rahner: „Nagypénteket és húsvétot csak úgy nézhetjük, mint szigorúan egységes eseményeknek, Krisztus egzisztenciájának két, lényegileg egymásra vonatkozó megnyilvánulását.” Az ő nyomán más teológusok is rámutatnak arra, hogy az egyház a húsvéti misztériumot mindig is így hirdette, sohasem volt „külön” ünnep a nagypéntek. Nagypéntek és Húsvét összetartoznak, mert mindkét napnak ugyanaz a Krisztus a középpontja, aki „halálával megsemmisítette halálunkat, és feltámadásával az életet visszaszerezte” (Missale). Azóta a húsvéti misztérium alapja a keresztény tanításnak, egyben vezérmotívuma a megújított liturgiának is.

A húsvéti hírnök azonban nemcsak az Úr sírjáról és az apostolok lelkéről hengerített el súlyos követ, hanem a mi lelkünkről is. Sokszor a mi lelkünk is sírhoz hasonló, melyre a problémák súlyos köve nehezedik. Az első, ami legrégebben gyöttri az emberiséget, a „lenni vagy nem lenni” kérdése. Az élet és halál misztériuma is a húsvéti misztériumtól várja a választ. Kit nem gyötört már *Babits esti kérdése?*

Vagy vedd példának a piciny fűszálat;
miért nő a fű, hogyha majd leszárd?
miért szárad le, hogyha újra nő?

Kinek nem fájt már a szíve egy kedves halott sírjánál? Miért születünk, ha végül meg kell halnunk, és miért halunk meg, ha már megszülettünk? Vagy igazza lenne a borúlátó bölcselőnek, Heideggernek, amikor azt állítja, hogy az ember „halálra szánt lény” (*Sein zum Tode*)? Súlyos kérdés, amelyre mi is az evangéliumi asszonyok szavával sóhajtottunk fel: „Ki hengeríti el nekünk a követ lelkünk ajtajáról”? Nos, van, Aki elhengeríti! Isten ebben a problémában sem hagy mágunkra. Már az ő íratlan könyvében, a Természetben keresztül is azt üzeni nekünk, hogy nem halálra, hanem életre szánt minket. Igaz, hogy a fűszál elszárad, de min-
áig új nő helyette. Igaz, hogy temetünk, de mindig új gyermekszemek ragyognak fel a lezártak után. És az is igaz, hogy nemcsak problémák vannak az életben, hanem örömök is, melyekben Isten érkezik hozzánk. Ezt hirdeti nekünk Szent Fia által is, aki így szól hozzánk Szent Máté evangéliumában: „Nem olvastátok, amit Isten mondott nektek: Én vagyok Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákob Istene. Isten nem a holtak Istene, hanem az élőké.” Ezt hirdette a hegyi beszédben is, amikor az ég madarairól és a mezők liliomairól beszélt tanítványainak. El lehet képzelni azt, hogy az Élet Ura, aki oly messzemenően gondoskodik a Természet életigényéről, érzéketlen lenne az ember vágyaival és törekvéseivel szemben, amikor az nem elégszik meg a földi élettel, és egy teljesebb, véget nem érő életre vágyik? Olyan szépen válaszol erre a kérdésre a II. vatikáni zsinat Lelkipásztori Konstitúciójának 18. fejezete: „Emberi sorsunk a halállal szembesítve válik a legnagyobb rejtéllyé. Az embert nemcsak a fájdalom és a test fokozódó bomlása gyöttri, hanem még inkább a rettegés attól, hogy örökre kialszik élete. Igaza van azonban, amikor szívének ösztönzésére irtózáttal utasítja el azt a gondolatot, hogy személyisége teljesen széthull, és végképp megsemmisül. Az örökkévalóság magát hordja magában, és fellázad a halál ellen, hiszen nem vezethető vissza pusztán az anyagra. Isten az embert olyan boldog célra teremtette, amely túl van a földi élet határain. Mi több, a keresztyén hit azt is tanítja, hogy az ember mentes volna a haláltól, ha nem vétkezett volna, és hogy eljön az idő, amikor a testi halál vereséget szenved. Midőn a Mindenható és könyörületes Megváltó visszahelyezi az embert az üdvösség állapotába, amelyet bűnével elvesztett... Ezt a győzelmet a feltámadt Krisztus vívta ki, aki halálával megszabadította az embert a haláltól.” A konstitúció minden szava szentírás, és kifejezi a nagy igazságot: Ha Krisztus feltámadt, mi is fel fogunk támadni! Az ember világában is az életé a végső szó és nem a halálé. Ezért zeng ma olyan boldogan és diadalmasan a szentmise ismert sequentiája:

Az élet a halállal
megvitt csoda-csatával
s a holt élet-vezér ma Úr és él!

(*Babits fordítása*)

Krisztus az élet örömhírét hozta nekünk húsvét ünnepén, és ezzel nagy követ gördített el az emberiség lelkéről. Van azonban ennél súlyosabb kő is, mely sokáig nyomta a Krisztus előtti emberiség lelkét, és ez a bűntől való szabadulás nagy kérdése volt. Az első ember az eredeti bűn által olyan sírba temette magát, melynek zárókövét a maga erejéből fölnyitni nem tudta. Ehhez isteni Megváltóra volt szükség, aki az elvesztett istenfiuságot visszaszerezte nekünk, megszabadított a bűntől és megváltott minket. Ez a húsvét igazi jótéteménye.

PACEM IN TERRIS

Tíz éves a békeenciklika

XXIII. János pápa rövid főpásztorága alatt két óriási jelentőségű körlevéllel gazdagította a világot. Első nagy enciklikáját az egész társadalmi élet dinamikus fejlődésének szenteli (*Mater et magistra*), a másodikban pedig az emberiség legnagyobb kincsével, a béke ügyével foglalkozik. Lényegében a két körlevél gondolatai kiegészítik egymást, tartalmukban azonosak és az egyház szociális tanításának kontinuitását bizonyítják. Ez a „*Pacem in terris*” körlevél a halálra készülődő János pápa szeretetének hattyúdala. A II. vatikáni zsinat első ülészaka után, 1963. április 15-én jelent meg.

A KÖRLEVÉL FELOSZTÁSA. A *Pacem in terris* békeenciklika a bevezetésből, öt fejezetből, a befejező imádságból áll és 172 artikulusra tagozódik. A nyelve egyszerű és világos. Tartalma egységes, mondatai logikusan folynak egymásból. Az első négy fejezet végén külön is rámutat az idők jeleire és azokból vonja le a következtetéseket.

A bevezetésben a pápa az emberiség békevágyáról és a világban uralkodó csodálatos rendről beszél. Az első fejezetben a keresztény antropológia alapelveit tárgyalja: rend az emberek között. A másodikban államelméletet ad: rend az államban, az állampolgárok kapcsolatai a közösséggel szemben. A harmadik részben az államok egymáshoz való viszonyáról, a nemzetközi etikáról szól. A negyedik fejezetben az emberiség egységével kapcsolatban fölveti a világállam problémáját, az államok fölött álló nemzetközi tekintély megszervezését. Az ötödik fejezetben pedig intelmeket és irányelveket ad a világméretben történő együttműködésre. A befejezésben imádkozik a népekért és vezetőikért.

A felosztásból látjuk, hogy az enciklika figyelme az ember személyi méltóságából kiindulva az ember egyéni és közösségi életének minden lényegesebb mozzanatára kiterjed. Keresi az utakat és lehetőségeket, hogy az emberiség békéjét megmenthessük és megszilárdíthassuk.

BEVEZETÉS. (1—7.) A béke minden idők emberének legforróbb vágya, melyet csak az Istentől megállapított rend tiszteletben tartásával lehet megalapozni és megszilárdítani. A tudományok haladásából és a technika fejlődéséből mindinkább világos lesz az emberek előtt, hogy a világmindenségben örök, abszolút, objektív — csodálatos — rend uralkodik. Ezt az ember képes felismerni, erőt az általa készített eszközökkel meghódítani és saját hasznára fordítani.

A világmindenséget és az embert is Isten teremtette. A tudomány és technika Isten nagyságát bizonyítja. A világban uralkodó renddel ellentétben van az emberek világában uralkodó rendellenesség, amellyel minduntalan találkozunk. Az emberek és népek között fennálló ellentéteket nem erőszakkal, hanem az emberi természetbe beleoltott törvényekkel lehet megoldani. „A törvény követelménye szívébe van írva, amiről lelkiismerete tanúskodik” (*Róm* 2, 15). Ezek a törvények világosan megmutatják, hogyan kell az embereknek egymáshoz való viszonyát rendezni az emberi közösségeken belül és világviszonylatban a politikai közösségek között az egyetemes közjó előmozdítása érdekében.

REND AZ EMBEREK KÖZÖTT. (8—45.) „A világ Teremtője bevészte a rendet az ember természetébe. Ezt lelkiismerete adja tudtul neki és parancsolja, hogy azt feltétlenül betartsa.” Az emberek között rendnek kell uralkodnia. Minden rendezett és termékeny együttélésnek az alapja, hogy minden ember személy. Értelme és szabad akarata van. Jogoknak és kötelességeknek a hordozója, melyek közvetlenül és egyetemesen természetéből folynak, általános érvényűek, sérthetetlenek és elidegeníthetetlenek. Ehhez a természetjogi megalapozáshoz a pápa hozzáfűzi a természetfeletti megokolást is: „Ha pedig az ember személyi méltóságát a kinyilatkoztatás fényénél vizsgáljuk, összehasonlíthatatlanul nagyobbnak fog fel tűnni, mert az embereket Krisztus saját vére árán megváltotta, a kegyelem Isten fiaivá, barátaivá és az örök dicsőség örökösivé tette őket.” (10) Az alapvető emberi jogok és kötelességek megértéséhez elég az ember személyi méltóságának az elismerése, de a pápa ezzel a megokolással közös alapot akar teremteni a hívő és nem-hívő emberek között, akik „jóakarattal” szolgálják a béke ügyét. (Klüber, Messner, Utz)

A személyi méltóság alapján minden embernek joga van a léthez, létezéshez, fizikai épséghez, az élet lehetőségeihez: élelemre, ruházatra, lakásra, pihenésre, orvosi ellátásra, szociális juttatásokra, személyi biztonságra. De különösen joga van arra, hogy betegség, öregség, munkaképtelenség, özvegyiség, munkanélküliség vagy más természeti csapások esetén a közösség gondoskodjék róla. A pápa azonban nemcsak a szociális biztonságra és lehetőségekre mutat rá, hanem azokat egyben a természetjog alapján emberi jogoknak deklarálja. Ez a körlevél egyik legjellegzetesebb vonása, mert eddig a keresztény társadalomtudományokban ezekről tételesen sohasem volt szó.

Az embernek erkölcsi és kulturális jogai is vannak: jog a megbecsülésre, jó hírnevének megőrzésére, az igazság keresésére, véleményének nyilvánítására — az erkölcsi rend és közjó keretein belül — kulturális javakra, iskoláztatásra, magasabb tanulmányok végzésére, hogy a társadalmi életben tehetségének és képességeinek megfelelően állásokat és hivatalokat tölthessen be. A szociális, erkölcsi és kulturális jogok felsorolásában úgyszólván minden benne van, amit azelőtt a szocioreformban és szociálpolitikában szoktunk emlegetni. (11-13.) Az emberi jogokhoz tartozik az is, hogy az ember lelkiismeretének megfelelően tisztelhesse Istent, vallását magánéletében és nyilvánosan is gyakorolhassa. „Ez az Isten fiaihoz méltó szabadság védi az ember személyi méltóságát. Minden erőszaknál és igazságtalanságnál nagyobb. Ezt a szabadságot állandóan igényelték az apostolok, írásaikban företlenül hirdették az apologeták és a vértanúk seregei vérükkel megpecsételték. (14) Az embernek joga van ahhoz is, hogy szabadon választhassa meg élet-hivatását, családot alapíthasson, pap vagy szerzetes lehessen. A férfit és a nőt egyenlő jogok illetik meg. A család a társadalom első, természetes és legszükségesebb sejtje. A szabadon megkötött és fölbonthatatlan, egységes szerződésen alapszik. A gyermekek nevelése is elsősorban a családot illeti meg, de az államhatalomra is súlyos köteleességeket ró.

Az enciklika figyelme külön is kiterjed a dolgozó emberre. Minden embernek joga van a munkához, munkakörének megválasztásához és megkövetelheti az emberhez méltó feltételeket is. A dolgozó nőknek olyan lehetőségeket kell teremteni, hogy azok hitvestársi és édesanyai kötelességeiknek eleget tudjanak tenni. Senkit sem szabad felelősségtudatától megfosztani. A dolgozóknak a szociális igazságosságnak megfelelő munkabért kell biztosítani, hogy önmagukat és családjukat emberhez méltóan tudják eltartani, de tekintettel kell lenni az életszínvonalra és a vállalat teherbíró képességére. Az ember önállósága, függetlensége, a család békés és boldog megélhetése, a társadalom jóléte az anyagi javakon múlik, azért az embert természeténél fogva megilleti a termelőeszközökre kiterjedő tulajdonjog is. Az enciklika azonban mindjárt hangsúlyozza, hogy a tulajdonjogban benne van a szociális köteleesség is.

Mivel az ember társadalmi lény, azért joga van a politikai jogok gyakorlására, a gyülekezésre és egyesülésre, de mindig a szolidaritás és segítőkészség szellemében. Joga van az embernek ahhoz is, hogy lakóhelyét változtassa az állam határain belül, de ahhoz is, hogy más államba kivándoroljon. Minden ember egy bizonyos államnak a polgára, de az egész emberi családnak és az egyetemes társadalomnak is tagja. Az enciklika szellemében a nacionalizmus összeegyeztethető az internacionalizmussal. (24-25.)

AZ EMBER KÖTELESSÉGEI. Az ember a társadalomban nemcsak jogoknak, hanem köteleességeknek is hordozója. Tevékeny részt kell vennie a közéletben, hogy ily módon hozzájárulhasson a közjó előmozdításához. A politikai közösségnek hatékony és igazságos jogvédelmet kell nyújtania minden embernek. A jogok és köteleességek elválaszthatatlanok, együtt jelentkeznek az emberi természetben. Ami az egyik emberben jog, az a másikban köteleesség és fordítva. Ebben rejlik a természetjog ereje. Rendről és békéről csak akkor beszélhetünk, ha a jogokat és köteleességeket tiszteletben tartjuk. Kötelességeinknek tudatosan és szabadon kell eleget tennünk, nem kényszerből és külső nyomás hatása alatt, mert az erőszakra épített társadalom megcsúfolja az emberi méltóságot.

Az emberi társadalmat elsősorban lelki közösségnek kell felfognunk, amelyben mindenki saját lelkiismerete szerint gyakorolhatja jogait és teljesítheti kötelességeit. Belső indítást kap a jóra és lelki értékek gyarapítására, amelyek a kultúrában, gazdasági életben, politikai mozgalmakban és társadalmi rendszerekben bontakoznak ki. Mindig az emberi közösség javára. A rend a társadalomban erkölcsi természetű, amely az igazságon nyugszik, az igazságosságban teljesül, a sze-

retet élteti, tökéletesíti és a szabadság kormányozza. Az erkölcsi rend alapelveiben egyetemes, abszolút és változatlan, az igaz, személyes és az emberi természet felülmúló Istentől van. Isten az első igazság, a legfőbb jó, a legmélyebb forrás. Belőle merítheti erejét az emberi társadalom.

VÁLTOZÁSOK AZ EMBEREK RENDJÉBEN. Korunk egyik jellegzetessége a munkásosztály társadalmi és gazdasági felemelkedése. A munkásmozgalmak első sorban társadalmi és gazdasági téren vívták ki maguknak jogaikat, majd a politikai életben érvényesítették és végül elérték, hogy a kulturális javakban is megfelelő módon részesüljenek. A munkások öntudatosak, függetlenek lettek, kultúrában és szakképzettségben fölemelkedtek. Egyenjogú emberek lettek társadalmi, gazdasági, kulturális, közeleti és politikai téren. János pápa örömmel üdvözli ezt a fejlődést és az emberi méltóságot megillető jogokat látja benne.

Második jelenség a nők részvétele és szerepe a közéletben. Mindjobban ráébredtek méltóságuk és hivatásuk tudatára. Többé nem alsóbbrendű lények sem a családban, sem a társadalomban. Ez a fejlődés a keresztény kultúrájú népeknél gyorsabban történt, mint más hagyományú népeknél. A nő világnak meg kell találnia a józan középutat a közéleti szereplésben, nehogy az a családban betöltendő méltóság rovására és a nők megbecsülésének csorbítására legyen. — Az egyházi életben is sok kívánni való volna a nők aktív részvételét illetően.

A világ szociálpolitikai helyzete is megváltozott. Nincsenek többé uralkodó és szolgánépek, sem gyarmattartó, sem gyarmati sorban élők. Minden népnek joga van függetlenségére, önállóságára, sajátos kultúrájára és hagyományainak ápolására. Minden nép egyenlő. Egyik sem élhet a másik béklyójában, nem lehet a kizsákmányolás áldozata. Elítélendő minden faji, kulturális és gazdasági megkülönböztetés. Az egyenlőség alapelveinek kell évényesülnie személyek, népek és nemzetek között.

Az emberiség békés együttélése a jogok biztosításában és a köteleességek teljesítésében rejlik. A lelki és szellemi értékek is csak az említett négy alapelv biztosításával nyílnak meg az emberek előtt. Mindenkinek tudatában kell lennie annak, hogy ezen a világon is Isten gyermekei vagyunk. Ezekben a fejlődési jellegzetességekben a pápa az idők jeleit és a jövő irányelveit látja.

AZ ÁLLAM BELSŐ RENDJE. (46—79.) Az emberi közösséget úgy kell megszervezni, hogy abban rend legyen, a közjó megvalósuljon, mindenki szellemi és fizikai képességeinek megfelelő helyre jusson, jólétben és biztonságban éljen. A közösségi élet tekintély nélkül elképzelhetetlen. A tekintély az államot formáló, rendszerező, láthatatlan erő, melyet halásaiban lehet fölismerni. Istentől ered. Ha nem ismerjük el a tekintély isteni eredetét vagy azt kétségbe vonjuk, ellentétbe jutunk az emberi egyenlőség alapelveivel. A tekintély erkölcsi és lelkiismeretben kötelező erő, hogy a közjót tudjuk szolgálni. Nem kényszeren alapul, mert akkor ellenkeznek az emberi méltósággal. Az állam mint természetes és szükséges közösség tekintély nélkül nem tud létezni. Ezt mondja a józan ész is. A politikai tekintély is Istentől van. „Nincs hatalom, csak Istentől” (*Róm* 17, 1). Ha elfogadjuk a tekintély isteni eredetét, csorbítatlan marad az ember személyi méltósága, mert a hatóságok iránti engedelmesség Isten hatalmának elismerése. Az engedelmesség nem megalázkodás, hanem fölemelkedés és megnevelés, mert „Istennek szolgálni annyi, mint uralkodni”.

A tekintély az erkölcsi rend követelménye is. Lelkiismeretben kötelesek vagyunk engedelmeskedni a törvényeknek, ha azok nem állnak ellentétben Isten terveivel. Az emberi törvények is Istenben gyökereznek. Ezáltal nem rövidülnek meg az ember szabadságjogai. Ebből az is következik, hogy az alattvalók maguk választják meg a tekintély hordozóit, szabják meg azoknak jogkörét és gyakorlásának módjait. Maguk döntenek, hogy milyen államformában éljenek, milyen legyen az alkotmányos, társadalmi és gazdasági rendjük. A tekintély hordozójává általában azt jelöli ki a nép, aki a legtöbbet tette a közjó érdekében. Az egyház tanítása tehát teljes mértékben összeegyeztethető minden valóban demokratikus renddel.

A KÖZJÓ. Az államhatalom létjogosultsága mellett szól a közjó megvalósítása is, mely mindenkinek mulasztathatlan kötelessége. A létezés rendjében megelőzi a tekintélyt. Egyénnek és közületeknek egyaránt kötelessége alávetni érdekeit a közösség érdekeinek. A közjó minden erkölcsi és anyagi érték, amely népeket összeköt és szétválaszt. Nem statikus, hanem dinamikus fogalom, amely az élet

adottságai szerint változik. Azoknak a javaknak az összessége, amelyekben a közösség minden tagjának joga van részesedni. Nem munkanélküli és gondnélküli élet, hanem azoknak a szociális feltételeknek az összessége, amelyek lehetővé teszik, hogy mindenki emberhez méltóan tudjon megélni becsületet munkájából.

Magában foglalja az ember anyagi szükségleteit és lelki-szellemi igényeit. A közző különösképpen az ember jogainak és kötelességeinek biztosításában rejlik, azért a közhatalomnak kötelessége az emberi jogokat elismerni, megvédeni és alatti- valóitól kötelességeiket szükség esetén kikényszeríteni. A közhatalomnak feltétlen gondoskodnia kell arról, hogy a gazdasági fejlődéssel összhangban álljon a szociális haladás, biztosítva legyenek a közszolgáltatások: útépités, lakásépítés, közlekedési eszközök, vízellátás, egészségügy, közoktatás, üdülés és pihenés lehetőségei. A hatóságoknak a biztosítást is meg kell szervezniük, hogy az esetleges bajok és csapások következtében, saját hibáján kívül senki se jusson bizonytalanságba, a családok se szenvedjenek hiányt. Biztosítani kell a munkaalkalmakat, az igazságos munkabért és az emberhez méltó munkakörülményeket.

Nagyon figyelemre méltó az enciklikának az a követelése, hogy a vállalatokban meg kell osztani a felelősséget a dolgozó munkásokkal, bele kell kapcsolni őket a termelés és jövedelemelosztás megszervezésébe, hogy együtt dönthessenek a vállalat és sorsuk irányításában. Olyan szervezetet és intézményeket kell létesíteni, amelyek a közösségi életet könnyebbé, gazdagabbá és eredményesebbé teszik, a kultúra javaiban mindenkit részesítenek.

ALKOTMÁNY ÉS ÁLLAMFORMA. Nem lehet egyszer és mindenkorra megállapítani, hogy melyik a legmegfelelőbb államforma, de azt sem, hogy mi módon tudja az állam a törvényhozás, közigazgatás és igazságszolgáltatás terén a jogát legjobban gyakorolni. Az a legjobb államforma, amely a nép mindenkori adottságainak és körülményeinek, kulturális viszonyainak a legjobban megfelel. Az államforma sohasem megmerevedett struktúra, időben, térben, történelemben változó és változtatható. János pápa szerint a demokratikus államforma felel meg legelőkeltebben az emberi természetnek. Az állampolgárok jogait és kötelességeit az alkotmány biztosítja, mint a legrövidebben összefoglalt alaptörvény. Mindkettőnek az erkölcsi alapra kell épülnie. Az állam hatalmát a törvényhozásban, igazságszolgáltatásban és végrehajtó szervein keresztül gyakorolja. Nem fér kétség ahhoz, hogy az állam jogrendjét a mindenkori idők ésszerűségeihez és követelményeihez kell hozzászabni az állampolgárok műveltségi színvonalának megfelelően. A hatalommal felruházott személyeknek erkölcsileg kifogástalan és lelkiismeretes emberekké kell lenniük, hogy a törvényeket igazságosan alkalmazzák és hatáskörükkel vissza ne éljenek.

Az ember személyi méltósága azt is megköveteli, hogy mindenki tevékenyen részt vehessen és részt vegyen a politikai életben. Ezáltal tág lehetőségek nyílnak meg a közönséges állampolgárok és hivatalnokok között a gyakori érintkezésre. Az állam gépezete sem merevedik meg, nem öregednek el a vezető emberek és jobban biztosítva van a szociális fejlődés.

A KÖZÉLET JELENSÉGEI. A politikai közösség megszervezésénél mindinkább találkozunk olyan törekvésekkel, hogy az alapvető emberi jogokat tömör és világos tételekbe foglalják és az alkotmányokban lerögzítsék, a hatóságok hatáskörét, illetékességét és eljárásuk módozatait megállapítsák. Nem fogadható el az a fölfogás, hogy az egyes emberek vagy bizonyos közösségek akarata az első és egyetlen jogforrás, amiből a jogokat és kötelességeket eredeztetnénk, vagy hogy a közhatalom vezetőinek tekintélye és az alkotmány kötelező ereje is ebben gyökerezne. Az emberek manapság mindinkább méltóságuk tudatára ébredtek. Ez a tudat serkenti őket, hogy jobban részt vegyenek a közéletben, de azt is megköveteli, hogy a törvényhozásban az alapvető emberi jogok megerősítést nyerjenek és az állam vezetőit az alkotmányban lefektetett irányelvek szerint válasszák és azok hivatalukat törvényes keretek között gyakorolják.

REND AZ ÁLLAMOK KÖZÖTT. (80—129.) A pápa megerősíti elődeinek tanítását, hogy a politikai közösségek is — mint az egyén — jogoknak és kötelességeknek hordozói és ugyanaz az erkölcsi törvény kötelezi őket, mint az egyes embert. A nemzetközi kapcsolatokat igazságra, igazságosságra, tevékeny szolidaritásra és szabadságra kell felépíteni. Az enciklika a nemzetközi kapcsolatok kiépítésében nem szeretetről, hanem szolidaritásról beszél. A szeretet személyi aktus. Az államok jogi személyek, a jog és igazságosság alapján rendezhetik kapcsolataikat, amelyeket a szolidaritás elvéből kell levezetnünk. Az államok között nem beszél-

hetünk szeretetről, de a politikai közösségek vezetői mégsem cselekedhetnek a szeretet ellen, mert akkor saját emberi méltóságukat csúfolnák meg és vétkeznek az erkölcsi törvény ellen. Azért jutottak vezető pozíciókba, mert a legtöbbet tették a közösség érdekében. A tekintélyt nem szabad az erkölcsi rend ellen fölhasználni.

Minden politikai közösség természeténél fogva egyenlő. Mindegyiknek joga van a létre, fejlődésre, megbecsülésre és az ehhez szükséges eszközökre és lehetőségekre: önállóságra, függetlenségre. Az egyenlőséggel ellenkezik minden faji, politikai, kulturális és gazdasági mekülönböztetés. Az igazság alapelveivel nem egyeztethető össze sem a kolonializmus, sem a neokolonializmus. A nagyhatalmaknak és gazdagabb népeknek kötelessége mindenféle segítséget megadni az elmaradott és fejlődésben levő népeknek minden politikai feltétel nélkül. Nem szabad más népeknek a hagyományait és népszokásait sem megvetni, sem lekicsinyelni.

Az igazságosság megköveteli a jogok és kötelességek kölcsönös elismerését és teljesítését. Minden nemzetnek kerülnie kell a másik megaláztatását. Nem szabad sem politikai, sem gazdasági nyomást gyakorolni a gyengébb népekre. A felmerülő ellentéteket és vitás kérdéseket nem erőszakkal, csalással, becsapással, hanem a kölcsönös megértés szellemében kell rendezni. Ugyanezt kell mondanunk a nemzetiségekről is. A történelmi fejlődés következtében az etnográfiai határok nem azonosak a geográfiai határokkal. A kisebbségeknek is joguk van nyelvekre, kultúrájukra, népi hagyományaikra, de kötelességük az állam jogait elismerni és hűségüket megőrizni. A közjó előmozdításában részt venni.

A politikai közösségek összetartó ereje a szolidaritás. A közjót az államok között csak az egymásrautaltság alapján lehet nemzetközi szinten biztosítani. Az államférfiak bölcsességétől függ, hogy az államok érdekeit közös erővel össze tudják egyeztetni társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális, egészségügyi lényeg és a sport különféle formáiban. A politikai hatalomnak nem lehet célja, hogy alattvalóit az államhatárok közé bezárja, hanem hogy azoknak a javát nemzetközi viszonylatban is elősegítse. A szellemi és anyagi értékek kicserélése nyitja meg az utat a szolidaritás felé. Az egyes országok természeti kincseinek feltárása, kulturális értékeinek cseréje, népsűrűsége és sok minden más megkövetelik az egyes országok közötti együttműködést. Munkaerők megosztása, szakemberek kíségetése, a javak elosztása, a termelés megkönnyítése szolidáris szellemben oldandó meg. A pápa a háború következtében jelentkező menekültek sorsára is gondol. Sajnálattal állapítja meg, hogy még mindig vannak politikai rendszerek, amelyek nem ismerik el a szabadságot alapvető emberi jognak, még mindig igájukban tartanak más nemzeteket és ezáltal fenyegetik az emberek békés együttélését és rejtegetik a háború csíráit. Ezzel saját maguk erkölcsi létjogosultságát is tagadják. Amikor a pápa hangsúlyozza minden nép szabadságát és függetlenségét, elítéli egyben a kolonializmus minden formáját.

A LESZERELÉS. Fájdalom tölti el a pápa szívét, hogy a gazdaságilag jól fejletett országok óriási módon fölfejeverték magukat és a fegyverkezést még mindig tovább folytatják. Erre fordítják a legtöbb szellemi és anyagi energiát. Ezeknek az államoknak a polgárai fölmérhetetlen terheket viselnek, más, fejlődésben levő országoknak pedig nélkülözniük kell a fölemelkedésükhöz szükséges segítséget. Fegyverkezésük igazolására arra hivatkoznak, hogy a jelenlegi körülmények között a békét csak a fegyverek egyensúlyával lehet biztosítani. Ennek következménye a fegyverkezési verseny. Ha az egyik atomfegyvert gyárt, a másik is hasonló erejű pusztító fegyverre akar szert tenni. Következésképpen a népek állandó lidércnyomás alatt élnek, hogy melyik pillanatban robban ki egy borzalmas pusztító háború. Alig elképzelhető, hogy e fegyverek birtokában akadjanak emberek, akik egy háború pusztításának és szenvedéseinek felelősségét vállalják, mégis tagadhatatlan, hogy előre nem látott és ellenőrizhetetlen okból bármikor elindulhat a háborús gépezet. Igaz, hogy a szörnyű fegyverkezés elriasztja az embereket attól, hogy a háborút kirobbantsák, mégis fennáll az ok arra a félelemre, hogy a háborús célból végzett nukleáris kísérletek — ha azokat abba nem hagyják — katasztrofális következményekkel járhatnak a föld és az emberiség életére.

Az igazságosság, a józan ész és az emberi méltóság megköveteli, hogy véget vessenek a fegyverkezési versenynek, kölcsönösen és egyidejűleg csökkentsek a már meglévő fegyvereket, megtiltsák az atomkísérleteket, és végül az államok közös megegyezés alapján a hatékonyan ellenőrzött leszereléshez eljussanak. Min-

den a lelkek megbékélésén múlik. A háborús lelkiületet kell megszüntetni. Azt az alapvető álláspontot kell megváltoztatni, amely szerint a béke a fegyverek egyensúlyán nyugszik. Az igazi béke alapja a népek kölcsönös bizalma. Meggyőződésünk — írja a pápa —, hogy ez lehetséges, mert mindenkinek leghőbb vágya és mérhetetlenül üdvös. A pápa — mint a „Béke Szerzőjének” földi helytartója — drámai hangon felszólítja a népek felelős vezetőit a helyzet ésszerű tanulmányozására. A legmagasabb szinten és szakszerű tanácskozáson vizsgálják meg a kérdést, hogyan lehet a szabadság szellemében, a teljes egyenjogúság alapján a leszerelés és fegyvercsökkentés problémáját reálisan és tartósan megoldani.

A leszerelés és fegyverkezés kérdése szorosan összefügg a gazdaságilag elmaradott és fejlődésben levő népek megsegítésével, ismételten sürgeti a jómódú államok sokoldalú együttműködését azok fejlődésének előmozdítására. Elismeréssel adózik azoknak, akik ezen a téren jó példát adtak. A megsegítésnek nem szabad a népek függetlenségének és önállóságának rovására történnie, sem azok emberi és nemzeti méltóságát sértenie. Idézi a körlevél XII. Pius: „Az erkölcsi elvekre épített új rendezés mezején nincs hely más nemzetek szabadságának, integritásának és biztonságának megsértésére, bármilyen legyen azoknak földrajzi kiterjedése és honvédelmi képessége.”

Napjainkban mindinkább közmegegyezés lett, hogy a népek között felmerülő vitás kérdéseket nem lehet a fegyverek erejével megoldani, hanem tárgyalások és szerződéses úttján kell rendezni. Lehetetlen elképzelni, hogy az atomkorszakban a háború alkalmas eszköz lenne a megsértett jogrend helyreállítására. Tévés az a fölfogás, hogy a fegyverkezés fokozásával bárkit is vissza lehet tartani a támadástól. A pápa reménykedik abban, hogy a népek vezetői baráti kapcsolatok és tárgyalások során megtalálják azokat a szálakat, amelyek az embereket szeretetben összekötik és gyümölcsöző együttműködésre vezetik.

A NEMZETKÖZI TEKINTÉLY. (130-145.) A rohamos fejlődés megköveteli a társadalmi és gazdasági integrációt nemzetközi szinten is. Az egyesek, családok, közösségek és a politikai közösségek szövevényes kapcsolatai állandóan szorosabbra fűződnek, de sem a diplomáciai tárgyalások, sem a szerződések nem tudják igazán garantálni a közjót nemzetközi viszonylatban. Az eddigi módszerek nem elegendők. Olyan egyetemes politikai hatalmat kell szervezni és fölláttani, amelynek lesz ereje és hatalma ahhoz, hogy a rendelkezésére álló eszközökkel és tekintélyével az igazságosság alapján meg tudja oldani az ellentéteket. Ezt a világviszonylatban egyetemes tekintéllyel fölrüházott hatalmat közös megegyezéssel és nem erőszakkal kell megszervezni. Nagy és kis államoknak együttesen kell megállapodniok, hogy az egyenlőség elve itt is érvényesüljön. Ezzel elejét veszik az érzékenységek és gyanúsításnak. Minden állam szívesebben veti alá magát olyan nemzetközi tekintély döntéseinek, amelynek megalapításához szabadon, tudatosan és önként hozzájárult. Ennek a világközösségnek vagy nemzetközi szervezetnek is tiszteletben kell tartania az emberi jogokat és a kisebb közösségek jogait. A segítség elve alapján kell megoldania a nemzetközi problémákat, melyeket az egyes hatalmak maguk között nem tudnak rendezni. Ez a világtekintély nem korlátozhatja az egyes államok hatáskörét sem, hogy azok az egyetemes közjó megteremtésében hatékonyan tudjanak közreműködni.

Az enciklika az idők jeleit vizsgálva hivatkozik az Egyesült Nemzetek Szervezetére, amely közvetlen a második világháború után 1945. június 26-án alakult és azóta sok államközi intézménnyel bővült. Legfőbb célja a béke fönntartása és megszilárdítása, a baráti kapcsolatok ápolása az egyenlőség, kölcsönös tisztelet és sokoldalú együttműködés elve alapján. Egyik legfontosabb eredménye, hogy már 1948-ban deklarálta az Emberi Jogokat, amelyet minden tagállam elismert. A pápa azt kívánja, hogy ez a Világszervezet minél jobban tudja teljesíteni földadatait, elérkezzék az a nap, hogy az emberek valóban megtalálják benne jogaik védelmét és megerősödjék bennük az a tudat, hogy egy világközösség élő tagjai.

NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS. (146—168.) A pápa a lelkipásztori intelmekben adja meg a nemzetközi együttműködés irányelveit. Ez az enciklika csúcspontja és legérdekesebb része. Ez tükrözi vissza János pápa igazi lelkivilágát. Itt látjuk és érezzük, hogy új korszak kezdődik az egyház életében. Szakítás a múlttal. Fölordódás a megmerevedésből. A válaszfalak lerombolása, a struktúrák összeomlása. Nem anatómia, hanem a megértő szeretet hangja. A hívő ember önállóságának, függetlenségének, szabadságának és nagykorúságának az elismerése és meghirdetése. A felelősségtudatnak és vállalásnak az útja. A hívő ember tevékeny

részvétele a közéletben. A katolikusoknak az akciója. Kitárulkozás a nem-hívó, de becsületes és jóakarató emberek felé, akiknek szemében a legfőbb érték az ember. Összefogás az emberiség jövőjének a megmentésére. A munkásmozgalmak érdemeinek és a szocialista vívmányoknak az elismerése.

A pápa újból figyelmeztet, hogy a katolikusoknak kötelessége tevékenyen részt venni a politikai életben és hozzájárulni ahhoz, hogy családjuk és a politikai közösség keretein belül hatékonyan dolgozzanak a közös megvalósításán. Hívó lélekkel és szeretettel bele kell állnunk a társadalmi intézményekbe, hogy azokat az evangélium szellemével és egészséges alapelvekkel tudjuk megtölteni. Küldetésünk van a világban, de ennek csak tudományos felkészültséggel, technikai ismeretekkel és szakmai képzettséggel tudunk eleget tenni. Mindezeket a lelki értékekkel kell szintézisbe állítani. Az emberi természetben rejlő törvényeknek és erkölcsi követelményeknek kell magunkat alávetnünk. A keresztény kultúrájú népeknél hiányzik a kezdeményezés. Elszakadt a hit és az élet egymástól. Vallásos ismereteink sokszor gyermekcipőkben maradtak, és az a látszat keletkezett, mintha ellentmondás volna a vallás és tudományok között. Azért minden szinten szükségünk van vallási ismereteink gyarapítására, hogy ez a látszólagos ellentmondás megszűnjék.

A gyakorlati életben mindig nehéz volt a módot és az utat megtalálni az igazságosság érvényesítésére, de a mai túlfeszített, dinamikus élet ezt még nehezebbé teszi. Sohasem szabad elfáradnunk és elkényelmesednünk az igazságot kereső úton. Céltudatosan kell törekednünk, hogy a természetben, a munkásszervezetek, hivatásrendek, biztosítási rendszerek kiépítésében, kultúrában, politikai életünkben és minden téren előbbre jussunk. Ezt követeli tőlünk az atomkorszak és a világűr meghódításának kora, hiszen mérhetetlen távlatok nyíltak meg az emberiség előtt. A katolikusoknak együtt kell működniük keresztény testvéreikkel, a nem keresztényekkel és nem-hívókkal, akik józanul gondolkodnak, tisztességes és becsületes életet élnek. A hit sohasem lehet a vita tárgya, de a szeretet és megértés sem hiányozhat.

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ALAPJA. János pápa megnyilatkozásaiban az idők jeleit kell látnunk. Utat mutat és lehetőséget ad a fölfogások kicserélésére. Nem alapelvek feladásáról van szó, hanem a modern élet ésszerűségeiről és követelményeiről. Különbséget tesz az ember, a filozófiai tanok és munkásmozgalmak között. Sokan a Vatikán közeledését látják a körlevélben a szocialista-kommunista világ felé. Valóban, még sohasem fogadtak ilyen elismeréssel és lelkesedéssel pápai megnyilatkozást és körlevelet a marxista tanokra épült világban. A hívó emberek lelkeiben is megkönnyebbülést és lelki fölszabadulást hozott. Megnyitotta az utat a párbeszéd felé. Más világnézetű emberekben is meglátja a jóakaratot, a kereszténységgel összeegyeztethetetlen ideológiákban is észreveszi az egészséges elemeket, amelyek azonosak a keresztény tanítással és erkölcstörvényekkel. Reméli, hogy a párbeszéd gyümölcsöző lesz, mert a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a bölcséleti irányzatok idővel kicsiszolódnak.

„Mindig különbséget kell tennünk a tévedés és a tévelygő emberek között, akár az igazság hiányos ismeretében, akár vallás erkölcsi téren is mutatkozik a tévedés. A tévelygő ember sem szűnik meg ember lenni, sohasem veszíti el emberi méltóságát. Ezt mindenkiben feltétlen tiszteletben kell tartani. Minden emberben megvan a képesség, hogy bármikor széttörje a tévedés béklyóit és utat törjön az igazság megismerésére. A gondviselő Isten segítsége sem marad el soha. Ha valaki a jelenben nem is látja a hit világosságát vagy téves tanoknak követője, később megvilágosítást kaphat és elfogadja az igazságot. A hívók és nem-hívók vagy a nem helyesen hívók között létrejövő találkozások és eszmecserék lehetőséget nyújtanak az igazság elismerésére.” (158)

A keresztény ember tevékenysége során összeütközésbe kerül az ideológiákból született konkrét történelmi mozgalmakkal. János pápa rámutat arra, hogy különbséget kell tennünk a bölcséleti tanok és történelmi mozgalmak között: „Nem lehet a természetéről, a világegyetem, az ember származásáról és rendeltetéséről kialakított hamis filozófiai doktrínákat gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai célkitűzésektől vezérelt történelmi mozgalmakkal azonosítani még akkor sem, ha a mozgalmak ezekből a doktrínákból a doktrínákból származnak és még mindig ezekben nyelik inspirációikat. Amíg az egyszer már kidolgozott, meghatározott doktrínák változatlanok maradnak, addig a fent említett mozgalmak a szünet nélkül fejlődő történelmi helyzetekben alakulnak és nem mentesek ezek hatásától. Ily módon

mélyreható változásokon mennek keresztül. Ezenkívül ki tagadhatná, hogy ezekben a mozgalmakban — amilyen mértékben megegyeznek a tiszta igazság tanításával és az ember helyes törekvéseit tolmácsolják — vannak pozitív és elfogadható elemek.” (159) Ezért könnyen megtörténhet, hogy a múltban még értelmetlennek és céltalannak látszó találkozás és közeledés ma vagy holnap gyümölcsöző lesz. Annak megítélése, hogy meddig jutottunk, hogyan és milyen fokban kell keresnünk a hasznos együttműködést társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai téren, a bölcsesség feladata.” (160)

A politikai életben és más szakterületeken vezető állásokban működő katolikusok saját lelkiismeretük szavára hallgatva maguk döntenek el, hogy a találkozás és közeledés mennyiben lehetséges és az együttműködés mennyiben hasznos. A pápa a teljes felelősséget a hívő emberre hárítja, de figyelmet arra, hogy mindig tekintettel kell lenni a természetjog alapelveire, az egyház szociális tanítására és a tanítóhivatal irányelveire. Nemes lelkeknek nevezi azokat, akiket elragad az újítás vágya és színte forradalmasítani akarják a fejlődést, amikor látják, hogy az igazságosság követelményei nem valósulnak meg az életben. A fejlődés törvénye mindig fokozatos. Az emberi intézményekben sem szabad a fejlődést erőszakosan siettetni, mert az erőszak rombol, fölszítja a szenvedélyeket, fájdalmas megpróbáltatásokat szül, melyeket nehéz jóvátenni. (161)

Minden jóakarató emberre az a mérhetetlen földadat vár, hogy az emberi társadalomban az igazság, igazságosság, szeretet és szabadság szellemében egyegesse a kölcsönös megértés útját. A jó viszonyt az egyes emberek, az állam és polgárai, a családok, közületek és nemzetközi viszonylatban az államok között. Nemes feladat, mert ebből nő ki az Istentől megállapított társadalmi rend békéje. A pápa ezeknek az embereknek atyai nagyrabecsüléssel adózik és kéri őket, hogy mindig új lelkesedéssel tartsanak ki boldogító működésükben. Igaz, hogy ezek kevesen vannak, de vigasztalja az a remény, hogy mindig többen lesznek. Az emberek között nem lehet béke, ha hiányzik a szeretet az emberi szívekben. Ha le tudjuk győzni szenvedélyeinket, béke lesz bennünk: igaz, biztos, rendezett béke. (165)

BEFEJEZÉS ÉS IMÁDSÁG. A pápa hivatkozik arra, hogy az enciklika gondolatait azoknak a problémáknak szentelte, amelyek a jelenben legjobban nyugtalanítják az emberiséget és amelyek megoldásától az emberiség sorsa függ. Az a mélyesleges törekvés diktálta, amely minden emberben közös: a béke megszilárdítása ezen a földön. „Kötelességünknek érezzük, hogy minden gondolatunkat és erőnket e nagy jónak megerősítésére fordítsuk.” Olyan nemes és magasztos vállalkozás ez, hogy az ember — még ha a legdicsérendőbb jóakarató élteti is — egyedül nem képes győzelemre juttatni. Isten Lelkének sürgős segítségére van szükség. Majd Krisztushoz imádkozik, aki szenvedésével és halálával minden egyenlenséget, nyomorúságot és igazságtalanságot legyőzött: „Ő a mi békeségünk, eljött, hogy békét hirdessen nekünk, a távollevőknek és közelieknek” (Ef 2, 14). „Krisztus távolítsa el az emberi szívekből mindazt, ami a békét veszélyezteti. Ő tegyen minden embert az igazság, igazságosság és a testvéri szeretet tanújává. Világosítsa meg a népek felelős vezetőit, hogy polgáraik kellő jóléte mellett a béke nagy adományát biztosítsák és megvédjék. Krisztus sarkallja minden ember akaratát, hogy legyőzze az akadályokat, amelyek egyik embert a másiktól elválasztják, fűzze szorosabbra a szeretet kötelékeit, hogy egymást jobban megértsek és végül megbocsásson mindazoknak, akik neki jogtalanságot okoztak.” A pápa azt kívánja, hogy mindenkihez, de elsősorban a leggyengébbekhez, a legjobban segítségre szorulókhöz eljusson.

Az enciklikák több mint kétszáz éves történetében nem volt még olyan körlevél, amely olyan visszhangot váltott volna ki a világban, mint János pápa békeenciklikája. A világ répei világnézeti, vallási, társadalmi és faji különbségeik ellenére is a legnagyobb elismeréssel és lelkesedéssel fogadták. Azóta világszerte mozgalmak és egyesületek, tudományos intézmények az enciklikáról neveztek el magukat. János pápát a körlevél megírására az emberiség iránti mélyesleges, igaz és őszinte szeretete indította. Tárgya az emberiség legnagyobb kincse. Az ember szociális természetének megnyilatkozása és teljesülése. Soha meg nem szűnő erkölcsi földadat, melynek megvalósítása áldás az emberiség számára, elvesztése pedig a legnagyobb katasztrófa. Sohasem valószínű, állandó bizonytalanság fenyegeti, azért mindnyájunknak harcolnunk kell érte.

A körlevél félreérthetetlen, világos, meggyőző, minden jóakarató ember megértheti. Gondolatmenete logikus, nem nagy körmondatokban beszél, egyik mondat a másiktól következik. A béke az üdvösségüzenet igazságainak leszűrt tanítása, melyet a pápa az emberi szívek-

ben és lelkekben ébren akar tartani. Az államok felelős vezetőit bizalomra, egyetértésre, cslekvésre szólítja föl, hogy minden előítéletet félretéve üljenek a tárgyalóasztalokhoz és nézeteltéréseiket kicserélve közös erővel, békében oldják meg az emberiség sorskérdéseit. Fízalomra, a szerződések betartására van szükség, hogy véget tudjanak vetni a fegyverkezésnek, megsemmisítsék a fegyvereket, leszereljék a hadseregeket, betiltsák az atomkísérleteket és atomfegyvereket.

A körlevélben világos fogalmakkal és kifejezésekkel találkozunk, melyek az egyház évszázados tanításában leszűródtek és kikristályosodtak: rend, jog, kötelesség, tekintély, emberi méltóság, egyenlőség, törvény, igazság, igazságosság, szeretet, szolidaritás, szabadság. A béke az Istentől megállapított rend, biztonság, kölcsönös barátság, jó viszony, gyümölcsöző együttélés, békés kapcsolat, amely megfelel az emberi méltóságnak. A béke véleményeserét, a félreértések és ellentétek kiküszöbölését, elsimítását, kölcsönös eszmecsérét követel mindnyájunktól. A béke erkölcsi rend, gyökere az emberi természetben van. Nemzetközi viszonylatban a béke az államok közös java és rendje.

János pápa békéüzenete bibliai eredetű, azonos a szentírással. A lelkek megbékélése, egyensúlya, a dolgok normális, ésszerű, okos, zavartalan elrendezése ezen a világon. Kétségtelenül eredeti munka, szintézisbe foglalja az egyház békéről szóló tanítását, es joggal igényt támaszthat arra, hogy mindenki megértéssel és tisztelettel fogadja, kötelezőnek tartsa önmaga számára. A békeenciklika fölmérhetetlenül nagy szolgálatot tett a világnak.

PASKAI LÁSZLÓ

AZ ÁLTALÁNOS PAPSÁG ÉS A PAPI SZOLGÁLAT A KERESZTÉNY ÉLETBEN

A zsinati tanítás kiemeli, hogy a keresztség révén mindenki részesedik Krisztus papságában. Ezt a papságot *általános papságnak* (sacerdotium commune) mondja. Ettől nemcsak fokozatilag, hanem lényegileg is különbözik a papszentelés szentsége által nyert papság, amelynek a neve a zsinati okmányokban *szolgáló papság vagy papi szolgálat* (sacerdotium ministeriale). A zsinat elsősorban nem doktrinális kifejtést adott, hanem ebből az alaphól kiindulva megrajzolta a keresztény élet dinamikáját, a keresztény ember egzisztenciáját.

A szolgáló papság mellett az általános papság hangsúlyozása újszerűen hatott a mai katolikus tanításban. Egyben feladattá vált mindkét papság tartalmának kifejtése és öntudatosítása a keresztény életben.

Az általános papság tanítása nem idegen a keresztény hagyománytól. Szól róla a szentírás az első Péter-levélben (1 Pét 2, 5-9) és a Jelenések könyvében (Jel 1,6; 5,10; 20,6). Az első századok iratai gyakran nevezik a keresztény népet papi népnek, éspedig erőteljes kifejezésekkel. Szent Ambrus írja: „az egyház minden gyermeke pap”; Szent Ágoston: „...mindnyájan papok, mert mindnyájan az egyetlen Papnak tagjai”; Nagy Szent Leó: „Isten egész népe, a maga teljességében pap”. (1) Szent Tamás a keresztséggel kapcsolatban kiemeli, hogy a megkeresztelték lelki papokká (sacerdotes spirituales) lettek, mert Krisztus papságában részesedtek. (2)

A tridentí zsinat óta háttérbe szorult ez a kifejezés a katolikus tanításban. A reformátorok ugyanis az általános papságra hivatkozva tagadták a papszentelés szentségét más szentségekkel együtt. Érthető, hogy ellenhatásként a papszentelés szentségi mivoltának a megvédése került a figyelem középpontjába. A papság meghatározásában az a sajátos lelki hatalom nyert hangsúlyt, amely a szentségek kiszolgáltatására, elsősorban az eucharisztikus áldozat bemutatására képesít. A felszentelt pap Krisztushoz, a Főpaphoz hasonul, ezért számára a Főpap Jézus Krisztus a követendő eszmény. Ezt a papi vonást emelte ki főként az ún. francia iskola, amelynek Európában igen nagy szerepe volt a papság lelki megújulásában és a papság lelki életének alakításában. (3)

Ez a hallgatás az általános papságról azonban, nem jelentette a keresztény hagyomány megtagadását, hanem csupán eltolódást eredményezett a figyelmi koncentrációban és a teológiai reflexióban. Hisz a keresztény élet tartalma kifejez-

hető az általános papságra való hivatkozás nélkül is. Éppen Szent Pál levelei jó példák arra, hogy a keresztény életet, a keresztény egzisztenciát autentikusnak lehet fejezni az általános papságra való hivatkozás nélkül is.

Kétségtelen tény azonban, hogy a szentírásban és a hagyományban szerepel az általános papság. Ezért az újabb időkben már megindult a törekvés, hogy ennek a kifejezésnek részletes tartalmat adjanak. Mivel a papság meghatározásában a hangsúly a szentségek létesítésére, elsősorban az eucharisztikus áldozat bemutatására irányult, az általános papság tartalmát is ezen a vonalon keresték. Úgy értelmezték, hogy a szentmisében, a liturgiában aktív szerepe van minden megkeresztelt embernek, sőt szentséget is kiszolgáltathat (keresztség, házasság). (4) A zsinatot megelőző időben már találkozhattunk mélyebb tartalmú értelmezéssel is a lelki élet területén. (5) Igazi, teljes tartalmára elsőnek Yves Congar hívta fel a figyelmet. (6)

ÜTKERESÉS. A zsinat utáni teológiai reflexió igen nagy erőfeszítést tett, hogy az általános papság tartalmát és egzisztenciális jelentését kifejtse. Ez az eszmélődés az újonnan elindult teológiai irányzatok vonalán történt. Valamennyi sok komoly megállapítást tartalmaz, de mégsem találta meg mindegyik az általános papság sajátos mondanivalóját.

Az egyik ilyen irányzat az *egyház küldetéséből* magyarázza meg az általános papságot. Az egész egyház részesedett Krisztus papi, tanítói és vezetői küldetésében. Mivel a papi küldetés a tanítói küldetéstől nem választható el, az általános papság tartalma a tanítói, tanúságtevői feladatban mutatkozik meg. Ilyen értelmezésben *felesleges* viszont az általános papságról beszélni, mert nem marad sajátos jelentése, ha a papi feladatokat azonosítjuk a prófétai, tanítói küldetéssel. — Ennek az értelmezési módnak még más következményei is vannak. Ha mindenki részesedik Krisztus küldetésében, akkor mások is végezhetik azt a feladatot, amelyet eddig a felszentelt pap végzett. A felszentelt papnak legfeljebb bizonyos liturgikus ténykedés marad meg. Sőt még az a kérdés is felvetődik — csak funkcionálisan tekintve a küldetés teljesítését —, hogy nem ruházható-e át az eucharisztikus közösség vezetése (az eucharisztia létesítése) nem felszentelt egyénre is? (7) Ebben a beállítottságban viszont az *szolgáló papság egzisztenciája válik bizonytalanná*: különösebb felkészültséget sem kíván meg, de nem is elégíti ki a pap emberi, személyi igényeit.

Befolyásolta az általános papságról szóló tanítás kifejtését a mai teológiai reflexióban tért hódító *közösségi és szekularizálódó irányzat* is: a papság tartalmát és szerepét a közösség természetéből kell levezetni és ennek szekuláris jelentést kell adni. Ebben a szemléletmódban a keresztény embernek éppúgy, mint a nem kereszténynek, az a rendeltetése, hogy evilági feladatát evilági törvények szerint teljesítse. A hívő keresztény papi jellege abban mutatkozik meg, hogy a szekuláris élet feladatának a vállalásában engedelmeskedik Istennek, továbbá, hogy Isten népének a közösségéből jön. (8) — Ilyen értelmezésben az általános papság tartalma egészen elszegényedik és *gyakorlatilag nincs is különösebb mondanivalója*.

Az általános papságról csak akkor érdemes beszélnünk, ha annak *van önálló mondanivalója*. Még abban az esetben is, ha ez a tartalom teljesen nem választható el a tanítói, tanúságtevői küldetéstől.

KRISZTUS PAPSÁGA. Amikor az általános papság sajátos tartalmát keressük, zavar bennünket az a körülmény is, hogy előre meghatározott jelentést adunk a pap szónak, amely jelentés a különböző vallások felfogásával rokon. Helyesen akkor járunk el, ha *Krisztus személyéből, az ő papságából* indulunk ki. Belőle vezethető le az általános papság jellegzetessége.

Krisztus önmagát sohasem mondja papnak a szentírásban. Krisztus, a Főpap és Áldozat, a Zsidókhöz írt levél kifejezett témája. Sokszor beszél viszont Krisztus önmaga áldozatáról; azért jött, hogy ezt az áldozatot teljesítse. Csak áldozatával kapcsolatban mondható Krisztus papnak, a korabeli terminológia értelmében. A részletezés mellőzésével Krisztus papságának és áldozatának a következő jellegzetességei emelhetők ki:

Az *áldozat bemutatója* ő maga; papsága abban mutatkozik meg, hogy áldozatot mutat be. — Az áldozat nem valamilyen tárgynak vagy személyétől független dolognak a felajánlása, hanem *önmagának*; Isten előtt kedves áldozat nem a tárgyak felajánlása, hanem a szívnek, a személynek az önátadása (Zsolt 50,19; Zsid 10,5-7). Az áldozat tartalma (formája) az *Atya akaratának a teljesítése*. Az Atya iránti engedelmissége vezetí egészen a keresztáldozatig. Engedelmissége teljes

mélységében a halálban mutatkozott meg; ezért *halála volt az igazi áldozata*. De az Atya akaratának teljesítése, vagyis az áldozat szelleme földi életének egész egzisztenciáját áthatotta. Az áldozat eredménye nem az emberi természet lerontása, megsemmisítése, hanem az Atyával való teljes *egyesülés* volt; ennek révén nyeri el emberi természete a *teljességet*, vagyis a feltámadást. Ez a jellegű áldozat Isten leglökéletesebb tiszteletét, imádását nyújtja. Krisztus áldozata az egész emberiség nevében, az egész emberiségért történt; ezért egyben engesztelő, közbenjáró, közvetítő értéke volt. Végül áldozata elszakad az ószövetségi áldozatok stílusától, azok szent helyétől; az ószövetségi templomon kívül, a *profán élet kellős közepén* történt.

AZ ÁLTALÁNOS PAPSÁG. A kereszttség révén Krisztus életében részesedik a megkeresztelt ember. És mert Krisztus életének legalapvetőbb vonása volt önmaga felajánlása az Atyának, azért a megkeresztelt embernek is legalapvetőbb kötelessége, hogy önmagát Krisztusban és Krisztus módján feláldozza az Atyának. Erre utal Szent Péter levele, amikor az általános papság célját így jelöli meg: „... hogy Jézus Krisztus által Istennek kedves lelki áldozatokat mutassatok be” (1 Pét 2,5). Szent Pál tanítását erről tömören a római levél állítja elének: „Adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen ésszerű hódolatotok” (Róm 12,1). (9)

Az áldozat szónak a mindennapi szóhasználatban kellemetlen mellékíze van. Kapcsolódik hozzá valami szomorúság, a világtól, az élettől való elfordulás, valami depresszív hangulat, amely végső fokon belső ürességet eredményez. Az áldozat ilyenféle képzettársításait befolyásolta talán a régi áldozatok jellege is, amelyeknél az elpusztítás, a megsemmisítés, ezzel együtt a dolgoktól való elszakadás lényeges elem volt. De kapcsolódott hozzá még más vonás is. Abban mutatta meg az ember az istenség iránti tiszteletét, hogy az életnek, a világnak egy területéről lemondott és azt átadta az istenségnek. A világ, az élet *két részre vált szét*: az istenségnek átadott vagy a tőle lefoglalt „szent” (sacrum) és az ember rendelkezésére fennmaradó „profán” (szekuláris) részre. A nagyobb buzgóságot az jelezte, hogy az ember egyre többet engedjen át a profánból az istenség szent területébe.

A kereszténység alapbeállítottsága szemben áll ezzel a túlzottan antropomorf felfogással. Az egész látható világ mind Istené, és Isten az egészet átadta az embernek (Gen 1,28). Ilyen értelemben a kereszténység szekularizálódó folyamatot indított el a helytelenül felállított „szent” és „profán” feloldásában. A szekularizáció ma viszont néha már azzal a túlzott igénnyel jelenik meg, hogy mindennek kizárólag evilági (szekuláris) jelentést adjon és így Isten teljesen feleslegessé válik; Isten szerepe legfeljebb annyi, hogy „szentesíti” az evilági életet és az evilági törvényeket.

A kereszténység és evilág kapcsolatát más szemlélet szerint kell megvilágítanunk. A lényegét így fogalmazhatjuk meg: a kereszttség *minőségi többletet eredményez*, egyrészt mert részesít Krisztus új életében, másrészt mert az ennek megfelelő életstílusra és élet-értékelésre kötelez. Szándékosan szerepel itt a minőségi többlet kifejezés a „természetfeletti” helyett. Mai gondolkodásomunkban talán ez fejezi ki legszembéletemben a keresztény élet tartalmát. A minőségi többlet azt jelenti, hogy a részek megtartják ugyan sajátos természetüket, törvényeiket, mégis mindegyik egy nagy egésznek a funkciója alá van rendelve; ezzel a részek más irányulást, más rendeltetést, más értelmet nyernek. Az egészben *valami új jelenik meg*, amelynek természetét nem a részek természetén kívül vagy mellett lehet megérteni, hanem a részekben belül, de mégsem azonos a részek összegével; nem a részekből lehet az egészet megérteni, hanem az egészből a részeket.

Közvetlen világi adottságaink révén életünknek, cselekedeteinknek csak olyan tartalmat, értelmet, célt adhatunk, amely az evilági kereteken belül van és amelyet lezár a halál. Emberi természetünk minden idegszálával a földi élet felé fordulunk, itt találjuk meg a végső célt, vagy a szentírás kifejezésével, itt keresünk „maradandó lakóhelyet”. Ezzel szemben *Krisztus misztériumában minőségileg új tartalom jelenik meg*, amely meghaladja a materiális világ kereteit és értékeit. Hozzá tartozik ugyan a legprofánabb élet, az evilági feladatok, a pihenés és munka, az öröm és szenvedés, végül a halál is. De mindezeknek *minőségileg új jelentése van Krisztus halálában és feltámadásában*. A keresztény embernek ezt az új tartalmat kell belevinnie egész életébe.

Mi jelent tehát az az áldozat, amelyet a keresztügyi élet megkíván? A keresztény ember egész élete, amennyiben Krisztus tanítása és életpéldája szerint

alakul: *keresi és teljesíti Isten akarátát*. Sokszor kitér arra a szentírás, hogy ilyen jellegű áldozat a hit, a szegények támogatása, az özvegyek és árvák segítése, a bűn elkerülése, a jó cselekedetek, a szeretetben való gyarapodás, az imádság stb. Mindezekben a közös vonás az, hogy az élet egész területe Krisztus életének a fényébe kerül. Van benne lemondás, elszakadás, sokszor nagyon is kemény, amikor az ösztönös földi értékeléstől kell megválnunk, hogy Isten szerint éljünk. A kereszteni ember nem azt keresi, hogy mi jó a közvéleményben, az egyéni érvényesülésben az ösztönös erők szempontjából, hanem hogy *mi a jó, a helyes Isten szemében*. Ez a lelkület az élet egész területét áthatja, még a legprofánabbat is, és erre figyel az evilági feladatok teljesítésében is. Hozzátartozik a kötelesség-teljesítés fáradtsága, a szenvedésnek, a küzdelemnek, a halálnak az elfogadása is, de nem úgy, hogy megadja magát az ember a sors kikerülhetetlen végzésének, hanem hogy elfogadja ezek értékességét is, amelyet Krisztus halálának és feltámadásának a fénye tár elénk. Az áldozat lényege ebben a *folytonos Istenhez-fordulásban* (metanoia) van, amely a csak evilági életértelmezéstől elfordul és vállalja a belső küzdelem sokszor nehéz erőfeszítését és éberségét.

Szent Pál ezt a „minőségi többletet”, az áldozatos lelkület lényegét így fogalmazta meg: „Ne szabjátok magatokat a világhoz, hanem alakuljatok át gondolkodástok megújulásával, hogy felismerjétek, mi az Isten akarata, mi a helyes, mi kedves neki és mi a tökéletes” (Róm 12,2).

ÁLDOZAT, IMÁDSÁG, EUCHARISZTIA. Ehhez az áldozathoz természetesen hozzátartozik az *imádság* is. Krisztus példát adott erre, a szentírás is szól az imádság áldozatáról (Zsolt 49,14-23; Zsid 13,15). A kereszteni ember tettei mellett szavaival is kifejezi Isten iránti szeretetét és tiszteletét.

De még inkább hozzátartozik ehhez az áldozathoz az *eucharisztikus áldozaton* való részvétel. A szentmise Krisztus áldozatának a megjelenítése. Krisztus áldozatának a megjelenítése folytonosan felhív bennünket arra, hogy Krisztussal együtt a *jelenlévők is önmagukat felajánlják*. A liturgikus szövegek is folyton utalnak arra, hogy Krisztussal együtt a jelenlévők is élő áldozattá legyenek. Ma különös hangsúlyt nyer a szentmisébe való aktív bekapcsolódás. Az aktív bekapcsolódásnak lényeges eleméhez tartozik az a folytonosan megújuló lelkület, amely a Krisztus életmódja szerinti elkötelezettséget erősíti és váltja valóra.

A kereszteni ember *keresztsége révén hivatva van* arra, hogy Istennek folytonosan megadja a neki járó és tetsző tiszteletet. Ez nem a személytől független tárgy felajánlása, hanem a személy önátadása szabadságból, amennyiben egész életét Isten akarata szerint értelmezi; mindenben azt keresi, ami kedves Isten előtt, és kész minden erőfeszítést meghozni azért, hogy a csak evilági vonásokkal szemben is a keresztségi elkötelezettség érvényesüljön életében. Ha van is benne lemondás, ez nem önmaga elszegényedése, hanem a személy kiteljesedése abban a minőségi többletben, amelyet Krisztus hozott számunkra. (10)

Az egyházzal szóló zsinati dekrétum így fogalmazza meg az általános papságot: „A hívek minden munkája, imádsága, apostoli kezdeményezése, hitvestársi és családi életük, mindennapi munkájuk és testük-lelkük pihentetése, ha a Lélekben végzik, de az élet nehézségei is, ha türelmesen viselik, Jézus Krisztus által Istennek kedves áldozattá válnak. Ezeket a szentmisében az Úr testének a felajánlásával együtt áhítatosan felajánlják az Atyának. Így a világiak is — tevékeny imádkozókként — Istennek szentelik a világot.” (11)

Az általános papságnak, a kereszteni ember áldozatának van *közösségi jellege* is. A teológiai reflexiónak mindig nehéz pontja volt, hogy az egy Áldozat, az egy Közbenjáró, az egy Közvetítő mellett jut-e másnak is valamilyen aktív szerep. A keresztség révén az ember nemcsak passzív befogadója Krisztus életének, hanem egyben *Krisztus egyházának élő, aktív tagja* is. Ezért önfelajánlása Krisztustól függően egyúttal közbenjáró értékkel is rendelkezik. Az általános papságnak tehát megvan az a jelentése is, hogy egyben *közbenjár az egész emberiségért*.

Végül még egy megjegyzés kívánkozik ide. A papsággal és az áldozattal kapcsolatban felmerül a „szent” és a „profán” szétválasztásának kérdése. Ma ezt a kettősséget sokan azzal akarják megszüntetni, hogy mindent a „profán” területéhez tartozónak mondanak. A kereszteni életstílus és gondolkodásmód — éppen az általános papság kihangsúlyozásával — ellene mond ennek a felfogásnak. A keresztenység nem a „szent” és a „profán” kettősségében jelenik meg, hanem a minőségi többletben, amely által a világ is, a személy is Istennek lesz szentelve. Az igazi kereszteni élet feladata, de egyben eredménye is *nem a szekularizálódás,*

hanem a *konzekráció*. Ez pedig az ember által történik, aki szabadságából önmagát Istennek szenteli, mindenben keresve azt, ami Isten előtt kedves. (12)

A *PAPI SZOLGÁLAT*. Az általános papságtól nemcsak fokozatban, de lényegileg is különbözik a papszentelés által nyert papság. Ez a különbség már abban is megmutatkozik, hogy a *szentírás az egyházi közösség vezetőit sohasem nevezi papnak*. Az első idők iratai is csak a keresztény népet hívták papnak. A közösség vezetőire csak a II. század végétől kezdik alkalmazni a pap szót. (13) Az egyház hivatalos terminológiája is megőrizte a szolgálatot kifejező szavakat: episcopus, presbyter, diaconus.

Ebből a szóhasználatból persze *nem lehet arra következtetni*, hogy a szentírás hallgat a papszentelés szentségéről. Szól a szentírás arról, hogy az egyháznak Krisztustól rendelt vezetői vannak. A megkeresztelték Krisztusban élő közösséget alkotnak, amelynek feje Krisztus, éltetője a Szentlélek. A közösség él, fejlődik, amíg el nem éri teljességét. Eletét a Főtől nyeri, mégis közvetlen építője és vezetője nem Krisztus, hanem a tőle rendelt emberek. Elsősorban az apostolok, akikre mint szegletköre épül az egyház. Az apostolok szerepe folytatódik azokban, akiknek átadják a vezetés szolgálatát. *Az átadás kézfeltétellel történt*. A kézfeltétel nem egyszerű szimbólum vagy áldásforma volt, különbözött egyéb jellegű kézfeltételtől: *sajátos jellegű karizmát közöl*. (Szent Pál a karizma szót használja 1 Tim 4,14; 2 Tim 1,6; a későbbi teológia ezt szentségi kegyelemnek nevezte.) A kézfeltétellel nyert karizmát újra és újra tovább kellett adni az egyházban megfelelő személyeknek. Teljes világossággal mutatkozik meg mindez a Timóteushoz és Tituszhoz írt levelekben. (14)

A kézfeltétellel tovább adott szolgálat *ugyanarra a célra irányul, mint ami az apostolok küldetése volt*. Az apostoli küldetést Szent Pál tömören így fogalmazta meg: „Úgy tekintsenek bennünket az emberek, mint Krisztus szolgáit és Isten misztériumainak a megbízottjait” (1 Kor 4,1). Más szóval: az apostoli küldetés *Krisztus misztériumának a realizálása az egyházban*. Magában foglalja a „*lelki hatalmat*”, vagyis a szentségek kiszolgáltatásának, elsősorban az eucharisztia létesítésének a képességét. Ez a szolgálat, főleg az eucharisztia létesítése, kezdettől fogva azok feladata volt, akik a kézfeltétel karizmájában részesültek. Congarra utalva, (15) egyöntetű a hagyomány abban, hogy az eucharisztia bemutatása mindig az episcopus vagy a presbyter feladata volt, és még azellen is tiltakoztak, ha diaconus akarta végezni.

A papi szolgálat azonban nem merül ki csak a szentségek kiszolgáltatásában. Mint az apostoloknak, ugyanúgy Timóteusnak és Titusznak is a kézfeltétellel nyert karizma révén elsődrendű kötelességei közé tartozott az *igehirdetés*, a hit tisztaságának megőrzése, a közösségekben a szeretet-egység megteremtése, az egyeseknek és az egész közösségnek Krisztushoz vezetése. Az említett levelek tanúsága szerint tehát Krisztus misztériumának a teljes realizálásához az igehirdetés és az egyházi közösség vezetése is hozzá tartozik.

A kézfeltétellel nyert szolgálat *meghatározza a szolgálatot vállalónak egyéni egzisztenciáját*. Következik ez a nyert karizma és az egyházi közösség természetéből. A szentírás erről a karizmáról azt mondja, hogy *megmaradó jellegű*, vagyis ott él a lélek mélyén a kézfeltételtől kezdődően („amely benned van”: 1 Tim 4,14; 2 Tim 1,6). Ezért alapkövetelmény a szolgálatban való hűség, még a nehéz, sikertelennek látszó körülmények közt is (1 Kor 4,2; 2 Tim 2,11). Amint a keresztység sem időleges, ideiglenes elkötelezettség, ugyanúgy a papszentelés is egész életre szóló elkötelezettséget jelent. Nem automatikusan működik, hanem együttműködést, egyéni munkát, erőfeszítést, ügyességet kíván meg (2 Tim 1,6). *Alapgonddá teszi az egyház építését, a hit terjesztését*, ezért nemcsak átmeneti foglalkozás; nem zár ki más foglalkozást, de a fő gond az egyház szolgálatára marad (ApCsel 6,4). Nem méltóságot ad, hanem szolgálatot kíván meg; ezért nem anyagi haszonlesésként, hanem szívből fakadó odaadással kell teljesíteni, nem mások felett uralkodva, hanem példamutatóan vezetve (1 Pét 5 2k). Eredménye, sikere, így jutalma is nem a jelenben mutatkozik meg, hanem a végső időben, ezért *eszkatologikus jellegű* (1 Pét 5,4).

A papi szolgálat koronként más-más konkrét formában jelent meg. Manapság figyelemmel kísérhetjük a szolgálat külső formájának az alakulását, keresve a papi szolgálat helyét a mai világban. Ez az útkeresés a papi szolgálattal kapcsolatban is felveti a szekuláris értelmezés lehetőségét: a papság olyan foglalkozás, mint minden más foglalkozás, lehet időleges jellegű és mellékfoglalkozásként gyakorolható; profán közösségek mintájára való vezetés csupán, mint például egy

egyesületnek vagy klubnak a vezetése, ahol csak a funkcionális szerep a lényeges. Ezzel a felfogással szemben a szentírás mást állít elénk: *a papi szolgálat lefoglalja és meghatározza az ember egész egzisztenciáját, és teljes elkötelezettséget kíván meg.* (16)

KÉTFÉLE PAPSÁG? A zsinati tanítás elénk állítja, hogy a Krisztus papságában való részesedés kétféle jellegű. Részesedik benne minden megkeresztelt, amennyiben hivatást nyer arra, hogy Istent megdicsőítse egész életével, de halálával is. Egyesek pedig részesednek benne a kézfeltétel által nyert karizmával, amely arra rendeli őket, hogy építsék Krisztus közösségét, realizálják benne Krisztus misztériumát. Mindkettő Krisztustól ered; *a forrás közös, ennyiben analóg értelmű.* Tartalmát és funkcióját tekintve viszont lényegesen különböznek egymástól; *ennyiben a pap szó jelentése egészen különértelmű („kétértelmű”).*

A közös szó használata könnyen lehet zavaró. Ezért fel lehet tenni a kérdést, alkalmas-e a közös szó a kétféle tartalom jelölésére? A tudományok fejlődésében manapság mindenfelé azt látjuk, hogy az eltérő tartalmakat eltérő szavakkal törekednek jelölni. A zsinat mindenesetre felelevenítette és gyakorlatba hozta az általános papság szóhasználatát. Ezzel arra hívta fel a figyelmet, hogy Krisztus papságában nemcsak a felszentelt pap részesedik, hanem a keresztség révén mindenki, és így kell Krisztus módján élnie mindenkinek.

Az általános papság mellett van az egyházban sajátos papi szolgálat, de ez nem elkülönülést, csoportosulást, kasztot jelent. Mindkettőnek megvan a maga saját szerepe: építeni az egyházat; és az egyház életén belül kölcsönösen irányítani és meghatározni a keresztény életet, a keresztény egzisztenciát.

Jegyzetek: (1.) In Lucam expos. V. 33; De civitate Dei XX. 10; Serm III. 1. Idézve: P-Th Camelot: Un seul pretre, tous pretres, in: La vie spirituelle 539 (1967), 636. — (2.) S. Th. III. 73, 2.3; — (3.) Vö. P. Pourrat: La sacerdoce. Doctrine de l'École française. Paris (1931.) — P. Pourrat: La spiritualité chrétienne³, Paris, 1947, III. 568 kk. — (4.) Vö. Ad. Tanqueray: A vallásosság alapvető dogmái (ford. Bezerédi I.), Desclée, 1934. 198 kk. — P. Radó: Enchiridion liturgicum, Romae, 1961, I. 205-206. — Kemenes L.: A keresztény „királyi papság”. Bp. 1936 egészen kicsinyes és periferikus szemléletben elemzi a kérdést. — (5.) Vö. G. Thills: Sainteté chrétienne, Desclée Paris, 1963. 155 k. — (6.) Y. Congar: Jalons pour une théologie du laicat³, Paris, 1964. (7.) Vö. F. Kiostermann: Sind alle Priester? Styria, 1969. 24 kk. — (8.) Vö. Semmelroth: Das priesterliche Gottesvolk und das Amt, in: Concilium IV/1 (1968), 42. — (9.) A szentírás terminológiájában a „test” és a „lélek” nem azonos a mai jelentéssel. Általában a „test” a földies, a „lélek” a Szentlélektől vezetett embert jelenti. — (10.) Vö. C. Spicq: Théologie du Nouveau Testament, Paris, 1965, I. 207. — P. Th Camelot i. m. 649. — (11.) Lumen Gentium 34. — (12.) Vö. B. de Margerie: Le Christ, la sécularisation et la consecration du Monde, in: Nouvelle Revue Théologique 91/4 (1969) 370 kk. — (13.) Y. Congar: i. m. 278. — (14.) C. Spicq: Spiritualité sacerdotale d'après Saint Paul, Paris, 1954, 51 kk. — (15.) Y. Congar: i. m. 278. — (76.) Vö. H. Schlier: Die neutestamentliche Grundlage des Priesteramtes, in: Der priesterliche Dienst (Quaestiones disputatae 46), 1970, I. 91 kk.

VARGA IMRE

PROTESTÁNS LELKÉSZEK GÁLYARABSÁGA

A Wesselényi-féle összeesküvés egyházpolitikai következményei

1671. április 30-án hóhér bárdja alatt halt meg Nádasdy Ferenc Bécsben, Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc Bécsűjhelyen, Bónis Ferenc pedig Pozsonyban. Wesselényi-féle összeesküvés néven szokták emlegetni mozgalmukat, mert Wesselényi Ferenc nádor vezetésével indult meg a nemzet ellenállási jogára hivatkozva. A nádor még az összeesküvés leleplezése előtt meghalt.

Egész Európában akkoriban lépett a rendiség helyébe a korlátlan fejedelmi abszolútizmus. A bécsi kormányzat a magyarok „rebellióját” használta fel, hogy az erőszakos átalakítás ódiomát a nemzetre hárítsa. Hochoer birodalmi kancellár egy memorandumában Lipót császárt új Herkulesnek nevezi, akinek minduntalan olyan szörnyekkel kell harcolnia, amelyeket a magyar nép vadsága és arcátlan-sága költ fel ellene. A magyar természet gonoszsága nem javítható, csak meg-

törhető, ne higgyen tehát a császár azoknak, akik puhaságot ajánlanak. Minek a kard, ha a hüvelyben marad? Az összeesküvések és rebelliók vérrrel büntetendők, vágjon oda a császár és gondolja meg, a holtak nem harapnak. A magyarok lázadásaikkal alkotmányos jogaikat elveszítették, mint „armis subjecti”, tehát fegyverrel meghódítottak kezelendők. (1)

Az új berendezkedés — a fegyver jogán — meg is indult. Első lépésként — még 1671 márciusában — császári rendelettel minden vármegyének és városnak kötelességévé tették a területén lévő idegen katonaság eltartását. Megállapították a heti „porciót”, amennyit élelemből, takarmányból, fűtőanyagból és természetbeni lakásból egy-egy katona eltartására szolgáltatni kellett. Ezzel a katonai terhek felosztása — a „repartitio” —, az országgyűlés évszázados jogaitól független lesz és az idegen katonai parancsnokok önkényétől függ. (2) Miután attól lehetett tartani, hogy a régi magyar kormányzervek ezt a törvénytelen állapotot szabotálni fogják, ezért a hivatalok vezetését „megfelelő” személyek kezébe kellett adni. Így lett magyar kamaralnök gróf Kollonits Lipót bécsújhelyi püspök, a császár bizalmasa. Apja még egyszerű várkapitány volt Komáromban: családja és ő maga is felemelkedését a császárnak köszönhette. (3)

1671 végén császári rendelettel nyolcezer végvári katonát végkielégítés nélkül elbocsátottak, még az évekre visszamenő zsoldhátralékok sem térítve meg. A rendeletet takarékosági okokra hivatkozva hozták, de a magyarok elbocsátásával párhuzamosan még több német katonát hoztak be. Hogy a katonaság eltartásának terhe még érzékenyebb legyen, emelték az „accisá”-nak nevezett forgalmi adót a bor, sör, pálinka és hús után.

Az országba özönlő német csapatokkal együtt császári biztosok érkeztek, hogy a Wesselenyi-féle összeesküvésben kompromittáltakat felkutassák, összefogdosák és ellenük az eljárást megindítsák. Hogy ez mit jelentett? A titkos tanács egyetlen ülésén a felső-magyarországi vármegyék területén 11 várat, 70 nemesi lakóhelyet és 367 falusi birtokot vettek el tulajdonosaiktól, akik ezzel földönfutókká váltak. Kollonits kamarai elnökkel karöltve az udvari kamara elnökségének egy tagja, gróf Sinzendorf Lajos hajtotta végre a konfiskálásokat. Sinzendorf a legközönségesebb sikkasztásoktól sem riadt vissza: az idegen követek részére adott császári ajándékokat magának tartotta meg, régi udvari adósságok papírjait összevásárolta és azokat magának fizette ki. Amikor 1680-ban leleplezték, 1,970,000 forint kár megtérítésére kötelezték. Ez a gátlástalan és gyöngye jellemű ember intézkedett sok-sok ezer magyar sorsa fölött. (4)

A vagyonelkobzásra ítélték egy csekély részének Erdélyben is volt birtoka. Velük együtt a többiek is, a leszerelt végvári katonák is, kelet felé menekültek. Erdély volt az elnyomott magyarság reménységeinek utolsó mentővára. A Szilágy-ságtól nyugatra és északra, az úgynevezett Partiumban, török és magyar határterületen helyezkedtek el. A váradi basa oltalmában bizakodtak, akinek Debrecen adót fizetett. A menekültek főleg protestáns vallásúak voltak, ezért Debrecen rokonszenvezett velük: mégis annyit kellett szenvednie ezektől az elkecsereedett, prédából élő emberektől, mint akár a törököktől vagy a császáriaktól. A „bujdosók egy kenyéren, egy pénzen élve, nem volt annyi gyalcsuk, hogy verejtéküket, könynyüket arcukról letörölhették, avagy szennyesüket magukról leválthatták volna.” (5)

Közöttük a legelőkelőbb gróf Balassa Imre volt, de őt a németek beépített emberének tartották. Szellemi vezérek, Petróczy István és Szepessy Pál művelt emberek és igazi „nyakas” kálvinisták voltak. 1671-ben őket küldték bajtársaik a török nagyvezérhez, hogy szolgálatukat felajánlják. A szultán figyelmét azonban elsősorban a lengyel ügyek kötötték le: az 1664-es vasvári békét ezért megszegni nem akarta. A bujdosókat szép ígéretekkel bocsátották haza: az erdélyi fejedelemnek pedig azt az utasítást küldték, hogy a németek által „szökevény zsi-ványoknak” nevezett bujdosókat a császáriaknak ki ne adja, de értük semmiféle kalandba ne merészkedjék. A későbbiek folyamán tényleg csak egyetlen alkalommal fordult elő, hogy Huszajn aga Nagyváradról 100 lovas és gyalogos katonával — néhány napig — részt vett a bujdosók portyázásaiban, egyébként politikai ütőkártyának használta őket. (6)

Lipót császár a bujdosók megrendszabályozására azt a Cobb Frigyes tábornokot küldte, akit 1664-ben szadista kegyetlenkedései miatt egyszer már le kellett váltani a parancsnoki tisztségből. Kedvelt kivégzési módszere volt a karóbahúzás: az áldozat alfelébe olyan vasakat szúrtak, amelynek végére apró kampószegyek voltak ráerősítve. Ezek a belekbe, belső részekbe beleakadtak és onnan eltávolí-

tani őket nem lehetett. Az áldozat nem azonnal, hanem napokig kínlódva pusztult el. (7)

A bujdosók kétségbeejtő helyzetükben raboltak, gyilkoltak, kereskedőket fosztottak ki, katolikusokra („pápás kutyákra”) indítottak hajtóvadászatot. Garázdálkodásaikra jellemző, hogy még a velük együttérző erdélyi fejedelem, Apafi is Petróczy Istvánt két alkalommal kénytelen volt lecsukatni. (8) Egy nagyobb csapattal Ibrányi Adám Nagyszöllőstre tört. Itt lakott az 1688-ban katolikus hitre visszatért Perényi család. Házukban minorita kolostort rendeztek be, mivel az egész környéken nem volt katolikus pap. A bujdosók Szegedi János áldozópapot és Kende Ferenc frátert megcsónkították. Liszkán Dayka István káplánt, Farnosnál Csepellényi György plébánost, Hejcén Balogh Bálint plébánost és hét hívőjét ölték meg. (9)

De ez az éremnek csak egyik oldala. A másik az, hogy közben Kőszegtől Hegyaljáig megindult a protestánsok üldözése, kezdetét vette az a korszak, amelyet azóta is „gyászos évtizednek” neveznek.

A mohácsi vész után a püspökeiktől és nagyszámú papjától megfosztott katolikus egyház híveinek áttérítése minden nagyobb ellenállás nélkül történt a „cuius regio eius et religio” elve alapján. Ezután eltelt egy évszázad és a nemzet 8/10-ed része protestánsná lett, a királyság pedig katolikus maradt. A protestantizmus fő támasza, Erdély elgyengült, az ellenreformáció hatására az arisztokrácia nagy része is katolizált, sokan bizonyára csak érdekből. Így a föld, amelyen a protestáns jobbágyok laktak, a telek, amelyre a templom épült, rendszerint még a reformáció előtt, ismét katolikus földesúré lett. Így ugyanazok a családok, amelyek egykor a hitújítás körül buzgólkodtak, most a katolicizmus javára használták az erőszakot. Most azonban az ellenreformáció már egy szilárd szervezettel találta szemben magát: hitéhez, prédikátoraihoz öntudatosan ragaszkodó emberekkel, akiknek „retorziója kegyetlenségben gyakran meghaladta üldözőik embertelenségét”. (10)

Bocskai István óta minden alkotmányos megmozdulásban a protestánsok vallásszabadságának helyreállítása szerepelt az első helyen. Most a magyarok „rebelliója” jó alkalmat adott arra, hogy a bécsi udvar a politikailag veszélyesnek tartott felekezetekre lesújtson.

Az országos méltóságok viselői csaknem kivétel nélkül katolikus főpapok voltak, így a protestáns-ellenes intézkedések végrehajtásában is főszerepet játszottak. Főként Bársony György nagyváradi püspök, aki a „Speculum Hungariae”, valamint a „Veritas toti mundo declarata” című művecskéiben a protestánsok elleni intézkedések eszmei alapját, igazolását akarta megadni. (11) A „Speculum Hungariae” (Magyarország tüköre) lényegében az úgynevezett Szilveszter-bulla közléséből áll és azt akarja bizonyítani, hogy I. Lipótnak apostoli magyar királyi jogánál fogva kötelessége az országnak a protestáns „herezis”-től való megtisztítása. Vagyis az ellenreformáció jogos nemzeti ügy. Lehetőség, hogy Bársony püspök jóhiszemű volt, hiszen négynevű történéseink is csak a múlt század végén tisztázták, hogy a Szilveszter-bulla hitelességét bizonyítani nem lehet. Az pedig egészen biztos, hogy a magyar királyi kegyúri jognak Bársony püspök szerinti értelmezése csupán Verbőczy Hármaskönyvéig vezethető vissza.

A „Veritas”-ban pedig Bársony püspök érvelése a következő: 1.) A protestánsok számára vallásszabadságot biztosító 1606., 1608., valamint 1647. évi vallástörvények Bocskai és Rákóczi fegyvereinek hatására készültek. A hatalmi helyzet megváltozásával ezek éppúgy érvényüket veszítik, mint a nemzetközi szerződések, ha az egyik félnek lehetővé válik a szerződés megszüntetése. 2.) Verbőczy szerint egy törvény létrejöttéhez a király, valamint a négy rend szavazata szükséges. 1608-ban azonban az egyházi rend, 1647-ben pedig — Bársony szerint — a főúri és a nemesi rend többsége is ellenezte ezeket a törvényeket. 3.) A fenti törvények csak az augsburgi és helvét hitvallás híveinek biztosítanak szabad vallásgyakorlatot, márpedig — szerinte — a hazai kálvinisták és luteránusok sokban más ritust és hitelveket követnek, mint az említett hitvallások. (12)

Ez az érvelés a maga korában nagyon hatott, nagyon meggyőző volt. Hiszen minden abszolutisztikus uralkodó hatalmát Isten kegyelméből eredeztette, és ezért lelkiismereti kötelességének tartotta „Isten igaz ügyét” előmozdítani. A saját érdekét azután már könnyű volt a szép jelszó mögé elrejtteni.

A fenti gondolkodás alapján fejlődött ki az egy vallás—egy állam elve. Ez nem osztrák specialitás volt, hanem egész Európában hódított. A szászországi luteránusok nem kevesebb indulattal viselkedtek a kálvinistákkal szemben, mint a

skót puritánok az anglikánok, az anglikánok a katolikusok, vagy a francia katolikusok a hugenották iránt. Ebben a korban elképzelhetetlen volt, hogy a hatalmon lévő vallás hívei ki ne használják a helyzetet saját előnyükre és a másik elnyomására. Mindegyik vallás lelkiismereti kötelességének tartotta a térítést. A türelmet, a békés egymás mellett élés elvét már saját ügyük elarulásaként fogták fel. Bármennyire is ellenszenvesek ma már számunkra I. Lipót vallásügyi rendelkezései és bármennyire is fájjaljuk, hogy ennek végrehajtói főként katolikus főpapok voltak, a történelmi igazság és tudományosság ellen vétünk. Ha nem vennék figyelembe, hogy a protestáns országokban a katolikusok annak idején ugyanilyen szabadságot „élveztek.”

Azt hiszem, tévednénk akkor is, ha csak anyagi és hatalmi érdekek ütközéseként fognánk fel ezeket a küzdelmeket. Nagyon sok volt e kor vezetői között a tiszta szándékú és jellemű, erős hitű ember. Csak hát minden ember a maga korának gyermeke. Mint a megáradt folyam a beléje dobott gyufaszálat, úgy sodorják magukkal a korszak sokszor még az okosokat is.

Kivételként csak a nagy Zrínyi Miklóst említhetném, aki buzgó katolikus volt, és mégis elítélte a protestánsok elleni adminisztratív intézkedéseket: „A protestánsok szabadsága és az ország szabadsága egy alapon sarkallik.” „Egy jó lelkiismeretű luteránust többre becsülök, mint egy rossz lelkiismeretű katolikusot.” „A katolikus hitnek az ő génusza idegen a háborúságtól... Szent Péternek sem szabad vala a maga oltalmáért kardoskodnia.” Egyik-másik püspök viselkedéséről: „Nem isteni zelus ez, hanem lábak alól felszedett ambíció, kívül magok javát és nem Isten dicsőségét keresik.” (13)

A harc nemcsak a katolikusok és protestánsok között folyt, hanem a más protestáns „eretnekekkel” szemben is. Amikor Samarjai János kálvinista szuperintendens 1628-ban megpróbálta a helvét hitvallás tanainak az augsburgival való megegyezését kimutatni, ezt a törekvését Lethenyi István csepregi prédikátor a luteránusok részéről ilyen ingerült szavakkal utasította el: „Hogy lehetnénk mi övélek atyafiságos és barátságos egységben, holott ők is, mint pápások, szinte úgy ostromolják az mi ecclesiánkat? Bennünket szörnyű tévelygésekkel vádolnak és kárhoznak: eretnekeknek, félpápistáknak hívnak evangélium ellenségeinek, Sátán ganéja oltalmazóinak... hát az calvinisták ezért nem atyafiaink...” (14)

Az egy vallás—egy állam elvén kívül még egy fontos oka volt, hogy az osztrák elnyomás fokozottabb súllyal nehezedett a protestánsokra. A török az általa megszállt területeken vallásilag közömbös volt. A török földesúrnak nem volt érdeke, hogy a „hitetlen rájának” mohamedán vallásra térésével előjogai legyenek. Az viszont fontos politikai érdeke volt a török megszállóknak, hogy őket verjenek magyar és magyar közé. Ezért az egyes egyházközösségekben előforduló vitákban a török mindig a protestáns fél javára döntött. Mint például Musztafa székesfehérvári iszpa, aki szidalmakkal teli levélben fenyegette meg Gencsy Egyed pannonhalmi főapátot, mivel a szentiváni prédikátort el akarta úzni. (15)

A protestánsok is gyűlöltek ugyan a „környülméletlen szívű, vérünkön hízó” a magyar katolikus, aki már egyháza szervezeténél fogva is jobban hajlott a magyar királysághoz, illetve a római pápához, a török-ellenes koalíciók legfőbb szervezőjéhez: tehát politikailag gyanúsabb volt.

A protestánsok is gyűlöltek ugyan a „környülméletlen szívű, vérünkön hízó” pogányt; de a török hatalom fokozatos visszaszorítása folyamán elsősorban a református magyarságnak rá kellett döbennie, hogy a Habsburgok maguknak szabadítják fel az országot. Így a felszabadítás annyit jelent, hogy a nemzet testéről leütik a török bilincset, de helyébe mindjárt a maguk még gyűlöletesebb és elviselhetlenebb béklyóját teszik. Sokszor előfordult, hogy a protestánsok török területre menekültek. (16)

Ez is oka, hogy I. Lipótnak embertelenségekben és brutalitásokban bővelkedő kormányzata a protestánsok üldözése terén alkotta a legmaradandóbb emlékeket. A protestáns-ellenes intézkedések első szakaszát a szabad királyi városok rekatolizálásának végrehajtása jelentette, arra hivatkozva, hogy ezek a királyi tulajdonai. Ez az érvelés már a XVI. században is felmerült, sőt alkalmazták is Ausztriában. 1671-től Szelepcsényi György esztergomi érsek és királyi helytartó, valamint gróf Kollonits Lipót bécsújhelyi püspök és kamarai elnök ezen az alapon veszik vissza fegyverrel a szabad királyi városok templomait és iskoláit. Ezeknek nagy része azelőtt katolikus tulajdon volt. (17) Ezt az akciót 1674-ben abbahagyták az akkor még többségében protestáns vallású katonaság ellenséges hangulata miatt. Egy ilyen templomfoglalás alkalmával történt 1672. július 14-én

Turalukán (Nyitra m.), hogy Bársony György nagyváradi püspököt a luteránus jobbágyok negyedórán keresztül véresre verték, és csak a prédikátor felesége mentette meg életét. A püspök testvérét, Jánost, aki a birtokelkobzási perekben ügyész volt, a jobbágyok agyonverték. (18)

A küzdelem második szakasza a Szelepcsényi érsek, mint királyi helytartó által felsőbb parancsra összehívott 1673. évi őszi, valamint 1674. évi tavaszi két pozsonyi törvényszék a protestáns lelkészek ellen. Tagjai: az országbíró, a magyar kancellár, Pálffy Tamás nyitrai püspök, törvénykezési szakemberek és elsősorban a törvényszék elnöke, gróf Kollonits Lipót bécsújhelyi püspök, az egyetlen személy, akiben a császár feltétlenül megbízott. A per tárgya: az evangélikus és református lelkészeknek a budai basával való összeköttetése, továbbá nyílt lázadás terve. Bizonyítékul Vitnyédy Istvánnak Bethlen Miklóshoz és Keczer Ambrushoz intézett leveleit csatolta a vádhatóság. (19)

Bethlen Miklós hamisítványnak nevezte a leveleket. A történetírók legnagyobb része a levelek valódisága mellett foglal állást, de ez nem lényeges szempont. A bíróság feladata az volt, hogy a protestánsokra halálos csapást mérjen. Erre mutat, hogy kegyelmet kapott, hazamehetett vagy kivándorolhatott az a lelkész, aki reverzalist adott. Vagyis kötelezte magát, hogy önként elhagyja az országot. Ha pedig itthon marad, lelkészi és tanítói működést nem folytat. A reverzális aláírónak 50 forintot ígérték. (20)

Az írásbeli idézésre a bíróság előtt a királyi Magyarország területéről mintegy 250 lelkész jelent meg: ezekből 57 volt a református, a többi pedig luteránus. (21) Kollonits püspök fenyegetéseinek hatására mintegy 200 lelkész írta alá a reverzalist, legnagyobb részük külföldre távozott. A többiek azonban halált megvető bátorsággal ragaszkodtak hivatásukhoz és hitükhöz. Úgy látszik, nem számítottak ilyen erős ellenállásra, mert még 1674 tavaszán sem tudták, hogy a lelkészeket mivel büntessék.

A lelkészek ismerőseit is felszólították, hogy az ellenállók szilárdságát megtörni segítsenek. Andrássy Miklós Krasznahorkából a gyóntatóját küldte el, hogy az egyik protestáns lelkészt jobb belátásra bírja: „Patronus vestrae Dominationis me rogavit ut vestrae dominationi inserviam et quantum possim benefaciam.” (Uraságod patrónusa küldött, hogy uraságnak a lehetőségek szerint segítsek.) (22) A lelkész először azt gondolta, hogy anyagi segítséget kap. Írd alá a reverzalist és akkor magammal viszlek... a szabadságot hoztam és nem pénzt... Amikor a lelkész arra hivatkozott, hogy ő ártatlan, nem rebellis, akkor a követ tömören és őszintén mondta ki az igazságot: „... nec tu, nec ego sumus rebelles, sed religio tua est rebellis...” (23) Értelemszerűen így lehetne lefordítani: a vallásod miatt számíthat rebellisnek.

1674 tavaszán a közeli helyek lelképásztorainak megengedték, hogy a húsvéti ünnepekre hazamenjenek. Ezeket a budai basa figyelmeztette, hogy ne menjenek vissza Pozsonyba. Így menekültek meg a további viszontagságoktól: Körmenyi György banai, Sallai János igmándi, Virág János ászári, Marosi István kisbéri lelkész. A beteg Beregszászi János szőlősi lelkészt hívei elrejtették. (24)

A reverzalist alá nem író lelkészeket Komárom, Lipótvár, Berencs várába osztották szét, kenyéren és vízen bőjtölve, emberhez méltatlan munkát kellett végezniük. (25) A komáromi várba például 1674 májusában 19 evangélikus és egy református lelkészt szállítottak török hadifoglyok közé. Közben mindent kipróbáltak rajtuk, amit csak az emberi furfang és elbizakodottság a gyengébb megkísérelésére kieszélhet.

Csodálatos lelki erejük láttára az egyik királyi megbízott így fakadt ki: „Cui ergo confiditis?” (Kiben reménykedtek?) Harsányi István rimaszombati lelkész a többiek nevében így válaszolt: Hiszünk az ártatlanságunkban, a jó ügy győzelmében, bízunk az Istenben és az Isten után királyunk kegyességében. Lehetetlennek tartjuk, hogy kegyes királyunk ártatlan emberek pusztulását megengedje. (26)

I. Lipót azonban nem a kegyességére, hanem inkább a magyar ügyek szakértőjére, Kollonits püspökre hallgatott és a lelkészeket 1675. március 18-án katonai fedezettel Nápolyba küldte gályarabságra. Két csoportban mintegy 40 lelkész jutott erre a szomorú sorsra. A gályára küldés gondolata kétségkívül Kollonitstól származik, aki korábban máltai lovagként maga is harcolt gályákon, és a büntetés e fajtájának embertelenségét egyedül ő ismerte a bírák közül.

Az út fáradalmai és a kísérő katonák kegyetlensége következtében Triesztbe való megérkezésük alkalmával hat lelkész olyan állapotban volt, hogy tovább szállításuk lehetetlennek látszott. Miskolczi Mihály lábából véres genny szivár-

gott állandóan. Harsányi Istvánt a köszvény kínozza és már nagyon öreg volt, Kóródi Jánosnak a bilincsek feltörték a lábát, Czeglédi Péternek is a lábán volt súlyos sebe. Huszti Mihály és Szetzei János öreg koruk és a kíméletlen bánásmód, sok éhezés miatt érejk végéhez.

Triesztben a városon kívül, egy düledező és piszkos istállóban volt a „szállásuk”. A hátrahagyottak a Nápolyba indulóktól sirva búcsúztak és ígéretet tettek egymásnak, hogy akármi is következik, hivatásukhoz hűtelenek nem lesznek.

A hat félholt lelkésznek a trieszti börtönbe kellett mennie. Miskolczi Mihály már nem tudott lábra állni: ezért négykézláb vánszorgott, a többiek botra támaszkodva, minduntalan pihenőt tartva mentek. Ennek a bevonulásnak igen sok nézője volt, és hogy ez a megrendítő jelenet ne szánalmat, hanem inkább gyűlöletet ébresszen a báméskodókban, a börtön parancsnoka azt kiabálta nekik: „Ah, ah, constantes Diaboli Martyres.” (Íme, íme, az ördög makacs vértanúi.) (27) Nedves és penészes üregbe zsúfolták őket; és várták, mikor hálnak meg. Élelmet nem kaptak, mintha nem is léteznének. A többi rabtól kellett néha pirulva egy-egy falat kenyeret kérniük. Miskolczi Mihály és Kóródi János néhány nap múlva meg is halt. A börtönt látogató Angelusz atya, a piaristák rektora, hetenként vitt nekik némi bort, kenyeret, sajtot, pénzt. Jelentést tehetett az érseknek, Nicolaus Rudolowicusnak is, aki ezután szintén segített valamit a lelkészekben. Hogy ez így volt, arról tanúskodik Harsányi Istvánnak dr. Zaffius nápolyi orvoshoz írt levele is. Ebben arról tudósítja deportált társainak jötevőjét, hogy ők is csontig lefogytak, és már nem is lennének, ha a püspök rajtuk nem segít. (28) Egy kis emberiség az embertelenségben! Igen lefokozza azonban ennek értékét az a körülmény, hogy a jócselekedet fejében az érsek a lelkészek áttérését remélte és szorgalmazta. És amikor ezek azt válaszolták: „Neque est necesse, ut nostri corporis libertas cum permutatione Religionis nostrae offeratur” — vagyis a kenyérért és a testi szabadságért vallást nem változtatnak, mert ezt megtehették volna Magyarországon is, akkor ezután a segítség elmaradt. (29)

Huszti Mihály és Szetzei János is hamarosan meghalt. Harsányi Istvánt és Czeglédi Pétert szinte már haldokolva szállították Nápolyba. Az ottani börtönben egy jötevőjük révén sokkal jobb dolguk volt. Bűnözők között voltak ugyan, akik papi mivoltuk miatt sokat bántották őket, mindent elloptak tőlük, de a jötevőnek módjában állt minden nap segíteni rajtuk. A nápolyi börtönben már gyorsan teltek a napok számukra, mert a közben megindult mentési akciókról tudomásuk volt, és sok látogatójuk akadt, mert a nápolyi papok közül a legtöbb megpróbálkozott az áttéréssel. Ezeknek a vitáknak a rövid leírása is nagyon érdekes, sokat elárul a kor szelleméből. (30)

1675. május 8-án Triesztből 30 lelkész érkezett meg Nápolyba. Amint az előbbiekben láttuk, hatan Triesztben maradtak, négynek pedig sikerült megszöknie.

A lelkészeket három evezőpadsoros hadigályára osztották be. Embertelen sorsukról luteránus kereskedők révén tudtak hírt adni: mint például Alistáli György szőnyi lelkész levele híveihez, (31) 27 magyar lelkész levele a zürichi egyház lelkészeihez 1675. szeptember 5-én (32). Dr. Zaffius a zürichi egyház oltalmába ajánl két evangélikus lelkészt, akiknek sikerült a gályákról megszökniük. Nehogy elutasítsák őket — mert nem kálvinisták —, hisz a gályarab lelkészek leveleinek továbbítását kálvinista kereskedők nem merték vállalni, luteránus kereskedők azonban rendszeresen végzik ezt. (33)

1675 decemberében a nápolyi öbölbe érkezett Johannes de Haen németalföldi altengernagy „Hollandia” nevű hadigályán. A lelkészeknek sikerült őt is értesíteniük: az Isten irgalmára kérték, tegyen valamit az érdekükben. Személyenként 50 aranyért adták el őket a spanyol kormánynak. (Nápoly ekkor a spanyolokhoz tartozott.) Gyűjtsék össze a váltságdíjat és a bécsi kormánytól kérjenek biztosítékot, nehogy esetleg hazatérésük után is bűnözőként kezeljék őket. Nevüket, lelkipásztori állomáshelyüket is közölték az altengernaggal, hogy az hozzátartozóikat értesíthesse. Innen is tudjuk, hogy a már említetteken kívül a deportáltak közt volt: Újvári János mezőörsi, Komáromi János ácsi lelkész, Szentmiklósi János kajári lelkész, esperes, Séllyei István püspök rektorával, Kotsi Bálint pápai iskolamesterrel.

Kegyetlen sorsuk ismeretessé válása a svájci, holland és német protestánsokat rendkívül felháborította. Különösen lázító volt az a körülmény, hogy a papokat gályarabságra vitték, holott a büntetésnek e megszégyenítő fajtáját csak elvetemült bűnözőkre és rabszolgákra szokták kiróni.

A nápolyi alkirály az első nemzetközi mentőakciókra még magabiztosan azt

válaszolta, hogy a protestáns lelkészek a halálukig fognak bűnhődni lázadásukért. Az angol konzul legalább az idősebbek szabadon bocsátását kérte és személyenként 100 aranyt ajánlott fel. A protestáns fejedelmek szintén közbenjártak. Kramprich hollandiai osztrák követ többször jelentette I. Lipótnak, hogy egészen lehetetlenné válik a helyzete. Senki sem hiszi el, bármennyire állítja, hogy a lelkészeket nem a vallásuk miatt, hanem lázadásért ítélték el. (34) A holland kormány a kisebbségben lévő katolikusok vallásgyakorlatának a megszüntetésével, sőt fizikai megsemmisítésükkel fenyegetődzik.

1676. február 11-én délelőtt 10 órakor vették le a bilincseket a lelkészekről és adták át őket de Haen altengernagynak. A lelkészek meghatottságukban zsoldárokat énekelve léptek a hajó fedélzetére, az altengernagy egyenként megölelte és megcsókolta őket. Másnap pedig az egész hajóraj parancsnoka, Rujter Mihály admirális fogadta őket ünnepélyesen: „quanta fieri potest ab homine christianissimo”. (Amennyire csak egy igazán keresztény ezt megteheti.) (35) A kiszabadított 26 lelkész Svájcban és Németországon keresztül érkezett haza. Mint a lelkiismereti szabadság hőseit ünnepelték őket egész Európában és segítségükre gyűjteket rendeztek.

A gályarabok ügye nagy politikai és diplomáciai tehertételt jelentett a bécsi kormánynak. Ez is egy oka volt annak, hogy I. Lipót az 1685-ben győri püspökké kinevezett gróf Kollonits Lipót utódát, Christophorus a Roxas bécsújhelyi püspököt megbízta a „Concordia Christianorum”-nak nevezett reünions mozgalom megindításával és szorgalmazásával.

Nevezett püspök császári és nádori megbízottként járta végig a református és evangélikus egyházak vezetőit, hogy velük a békés együttélés és a „reunio” létrehozásáról tárgyaljon. A bécsi kormány már eleve beleegyezését adta abba is, hogy a tárgyalások állásáról a külföldi protestáns egyetemeket tájékoztassák és a véleményüket kikérjék. Tárgyalási alapként 16 pontos tervezetet vitt magával a püspök. Lampe könyvének „Tentamina Politica” című fejezetében foglalkozik ezzel a tervezettel. Ó Rómával is érintkezésben van, mert fáj neki, hogy a keresztények tüzzel-vassal irtják egymást és ezért nagyon féld: „ne in fauces Diaboli devenerint.” (36) (Féld, hogy az ördög kelepcéjébe esnek.)

A tervezet pontjai:

1. Huszonnégy tagú közös bizottság alakítandó: ennek kell megállapítania, ki az, aki a közös ügyet veszélyezteti, az egyetértést zavarja. — 2. E bizottság a legrégibb szentírási szövegeket vegye alapul és minden előítélet nélkül állapotodjanak meg a valódi értelemben. E tekintetben a többség szavazata az irányadó. — 3. A mise a nép nyelvén legyen. E tekintetben további tárgyalások lehetségesek. — 4. A katolikusok a protestánsokat „catholici-reformati”, vagyis reformált katolikusoknak nevezék. A római pápa Rómában templomépítési engedélyt adjon részükre. — 5. A római pápa mint a kereszténység főpapja szerepelhet, de a reformált katolikusokból tanácsot vegyen maga mellé. — 6. Aki a másik vallását ócsárolja, azt az egész kereszténységből ki kell zárni. — 7. A „sacra coena” mindkét szín alatt kiszolgáltató. Katolikusok a reformált katolikusoknál is áldozhassanak és természetesen fordítva is. — 8. A vallásszabadság helyhez kötöttségét, vagyis az artikuláris helyek intézményét meg kell szüntetni. Különösen Spanyolországban és Itáliában mindenki követhesse a lelkiismeretét. — 9. Hűsvét előtt két héttel mindenki tartózkodjék a húsevéstől, hogy Krisztus kínszenvedésébe minél jobban beleélhesse magát. — 10. A szentek segítségével hívása tekintetében meg lehet egyezni abban a módban, ahogyan ezt az ősegyház gyakorolta. — 11. Az egyházi szertartásokban a nép nyelvét kell használni. Mísében is a könyörgéseket, hálaadásokat a nép nyelvén végezzék. — 12. A purgatorium léte nem alapvető kérdés: úgy hiszi mindenki, ahogyan a szentírásban megalapozva látja. — 13. Papok, püspökök házasodjanak, az apácák, szerzetesek azonban nem. — 14. A reformált katolikusoknak is legyen püspökük, aki a papjai fölött joghatóságot gyakorol. — 15. Noha a görög egyház a Szentlélekről szóló tanításában téved, azért tartsuk őket keresztényeknek, testvéreknek. — 16. Fenti 24 tagú bizottság új Bibliát adjon ki. Lábjegyzetekre nincs szükség. A római pápa engedélyezési jogáról, tévedhetetlenségéről szó sem lehet. Csak mint legfőbb „Inspector omnium spiritualium” szerepelhet. Más vallásokból válasszon maga mellé segítséget.

A protestáns mainzi választófejedelem állította össze ezt a tervezetet. A legtöbb protestáns egyházkerület papi gyűlései mégis nagyon éles hangon utasították vissza, mint elvtelen szinkretizmust. (37)

A bécsújhelyi püspök próbálkozása kudarcot vallott. Csak az első pontban foglaltakból valósult meg valami, amikor a király az 1715. évi 30 tc. alapján létrehívta az ún. Artikuláris Bizottságot. E bizottság elé kellett terjeszteni a sérelmeket.

Az Artikuláris Bizottság működése idején Keresztély Ágost volt az esztergomi érsek és egyúttal győri püspök is. Kontor István győri püspöki helynök képviselte őt a megbeszéléseken. Ezért az artikuláris bizottságok üléseiről szóló jelentések a győri Püspöki Levéltárban található Keresztély Ágost iratainak VI. kötetében. Ezekből kiderül, hogy abban az időben hazánkban a németgyűlölet után el sem volt képzelhető nagyobb ellentét, mint a katolikus és protestáns küzdelem. Ilyen körülmények között nem jöhetett létre a vallásbéke, amely után pedig mindenki vágyakozott.

A gályarab lelkészek a lelkiismereti szabadság hősei voltak éppen úgy, mint azok a katolikus papok és hívek, akik viszont a protestánsok vallási fanatizmusának estek áldozatul. Tudománytalan és történelmietlen felfogás lenne a küzdő felek bármelyikéről is azt állítani, hogy az képviselte az emberi jogokat és a lelkiismereti szabadságot, a másik pedig a hatalmat, az erőszakot. Akkor az emberi jogokra csak az elnyomott fél hivatkozott: amikor azonban uralomra került, a maga „igazának” tudata megadta a lelkiismereti alapot a másik eltiprására. Az együttélésnek csak egy formája volt lehetséges: a küzdelem.

A gályarab lelkészek hősiei küzdelme nem volt hiábavaló: jelentősen hozzájárult az emberi jogok, a vallásszabadság későbbi tökéletesebb megvalósulásához.

Források: 1. Hóman-Szekfű IV. 183. old. 2. Hóman-Szekfű IV. 185. old. 3. Eröss I.: Győri egyházm. tört. (Kézirat). 4. Hóman-Szekfű IV. 192. old. 5. Pauler: A bujdosók támadása. Századok, 1869. évf. 8. old. 6. Pauler: A bujdosók támadása. Századok, 1869. évf. 12. old. 7. Pauler: A bujdosók támadása. Századok, 1869. évf. 17. old. 8. Hóman-Szekfű IV. 194. old. 9. Országos Levéltár: N. R. A. fasc. 1431. Nr. 2. N. R. A. fasc. 1462. N4. 38. A filmtekercsek száma: 6224. 6227. 10. Irod. Tört. Közlemények: 1971. Esze Tamás: Bársony György „Veritas”-a. 680. old., Hóman-Szekfű IV. 186/7. old. 11. Esze Tamás fenti cikke: 673. old. 12. Hóman-Szekfű IV. 187. old. 13. Payr S.: A dunántúli evang. egyházker. tört. I. 904. old. 14. Hóman-Szekfű IV. k. 125. old. 15. Pannonhalmi Lvtár: Capsa 66. T 3, Nr. 1. 16. Acsády: A jobbságyság története. Magyarország belállapota. Századok, 1885. évf. 642-3. old. 17. Vanyó Tihamér: A bécsi nunciások jelentései Magyarországról. Országos Levéltár 9. sz. alatti iratai. 18. Pauler: A bujdosók támadása. Századok, 1869. évf. 9. old. 19. Payr Sándor: Egyháztört. emlékek, 237. old. 20. Lampe: Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania, 1728. évi kiadás, 746. old. 21-27. Lampe: 753, 784, 785, 786, 477, 772, 906 old. 28. Prot. Tört. Tár. 1910. 543. old. 29-30. Lampe: 912, 917 és 907. old. Prot. Tört. Tár. 1909. 557, 1910. 100. 1910. 107, 1910. 209. old. 31-34. Bécs, Császári Lvtár, Hollandica fsc. V. No. 232. 35-37. Lampe: 904, 513, 510. old.

Az egyház a világban

A „modernizmus” és elítélése mai szemmel

XXIII. János pápa mesélte el egy alkalommal egy papi csoportnak, hogy jó néhány évtizeddel korábban a Szent Officium egyszer modernizmussal gyanúsította őt. Az eset így történt: Még a Pápai Szemináriumban folytatott tanulmányai idején volt ott egy jó barátja, Ernesto Buonaiuti, akit később modernista tanaiért kiközösítettek. Mikor Roncalli már a bergamói püspök titkára volt, egyik külföldi útjáról képpelaport küldött exkommunikált barátjának, aki azonban ezt a lapot sohasem kapta meg, mert az a Szent Officium

birtokába jutott. Ez a hatóság aztán figyelmeztette Radini bergamói püspököt, hogy gondosan figyelje titkárát, Roncallit, minthogy az Buonaiutinhoz fűződő barátsága révén az eretnekség gyanújába kerül.

Péter Neuner idézi ezt az esetet *Stimmen der Zeit*-beli tanulmányában („Modernizmus” és egyházi tanítóhivatal), amelyet abból az alkalomból írt, hogy a múlt év szeptemberében volt 65 éve X. Pius pápa *Pascendi dominici gregis* kezdetű, az ún. modernizmust elítélő enciklikája megjelenésének. És

mindjárt hozzáteszi, hogy Roncalli számára a modernizmus gyanújának nem voltak olyan súlyos következményei, mint mások számára, akiket ugyanilyen alaptalan vádak és gyanúsítások nyomán helyeztek szigorú megfigyelés alá, és akiknek ez nemritkán évtizedes szenvedés kezdete volt. A cikkíró megállapítja, hogy mostanában élénk érdeklődés mutatkozik a modernizmus egész problematikája iránt, már csak azért is, mert fontos, hogy az egyháztörténet hasonló eseteit gondosan tanulmányozzuk és a múlt hibáiból okulva keressük a cselekvés ama kritériumait, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyház mai nehézségeivel a helyzetnek megfelelően birkózzunk meg.

Az ún. „modernizmus” azokból a törekvésekből keletkezett, amelyek a katolicizmust a modern tudomány világával akarták kibékíteni és azokat a módokat keresték, amelyekben a hit a jelenkor kérdései között is vallhatóan formulázható meg. Ezt olyan módszerekkel és olyan igazságfelfogás keretében kívánták elérni, amely a nem-keresztény tudomány számára is hozzáférhető. Ezáltal viszont az egész teológiai fölfogásuk döntően különbözött az újszolasztikus hagyományoktól.

Az újszolasztikus teológia kiinduló pontja az egyház dogmarendszere volt, amely a szentírás interpretációjaként értelmezte önmagát. Ebben a rendszerben az egzegézisnek, vagyis a biblia magyarázatnak egyetlen feladata az volt, hogy a dogmák igazságát az Írásból igazolja: a dogmatörténeté pedig annak bizonyítása, hogy mindenkor mindenki ugyanígy hitte a dolgokat. Ha a dogmák követelménye és a történeti bizonyítékok között konfliktus támadt, akkor ebből e szerint a felfogás szerint következett, hogy a történettudomány még nem érkezett el voltaképpeni eredményéhez. Az volt az alapelv, hogy a dogma parancsol a történetnek. Ezt fejezte ki Manning bíboros az I. vatikáni zsinaton, amikor kijelentette: „A dogma győzedelmeskedett a történelem felett”. Minthogy pedig a dogmák őrzője és az emberek elé terjesztője a hierarchia volt, igazhitűnek az számított, aki engedelmeskedik a hierarchiának. Az újszolasztikának nem minden képviselője gondolkozott ugyanilyen sematikusán, az efféle tisztán deduktív módszer ellen mégis olyan széleskörű elégedetlenség támadt, hogy az a század elején és X. Pius uralkodása alatt immár tarthatatlan konfliktushoz vezetett.

A modernizmus jelensége

1902-ben jelent meg a „modernizmus atyja”-ként emlegetett Alfred Loisy *L'Evangile et l'Eglise* (Evangélium és egyház) című könyve, amelyben Adolf von Harnack *Das Wesen des Christentums* (A kereszténység lényege) című írására válaszolt. Harnack ebben az írásában az evangélium központi tanításaként jelölte meg az irtalmas Isten-Atyáról szóló üzenetet. Szerinte az Isten országa az Atyával való tisztán bensőséges kapcsolatot jelenti, amit az egyház mint közösség csak lázíthat. Loisy ezzel szemben azt bizonyította, hogy „a kereszténység az egyházban és az egyház által él”. Könyvének befejező mondata ez. Kifejtette, hogy az Isten országáról szóló eszkatológiai üdvösségüzenetből a történelem folyamán szükségképpen egyháznak kellett kinőnie, még ha a történeti Jézus nem is alapított a voltaképpeni értelemben egyházat. Loisy könyvét mint „a katolikus egyház ragyogó apológiáját” nagy lelkesedéssel fogadták, állapítja meg Friedrich Heiler Loisyról írott könyvében, és hozzáfűzi, hogy „főként a fiatal teológus nemzedék körében tűzvészként lángolt fel az irat”. Maga Sarto bíboros a későbbi X. Pius pápa is úgy nyilatkozott néhány hónappal megválasztása előtt, hogy „végre egy teológiai könyv, ami nem unalmas”. Nem sokkal ezután azonban már jócskán átértelmezték Loisy szándékát, azt állítva, hogy ő voltaképpen az egyház isteni eredetét tagadja és ezáltal megintgatja az egyház alapjait. A kezdetben ünnepelt könyv akarva-akaratlan az ún. „modernizmus” Magna Chartája lett.

A konfliktushoz jócskán hozzájárult a teológiai tudományban akkoriban jelentkező általános erjedés. Fölmerült a kérdés, vajon a dogmák nem olyan okmányok-e, amelyekben korábbi idők vallásos tapasztalata jutott kifejezésre. Tehát nem mint formulák szolgálták céljukat, hanem mint segédeszközök, amelyekben ma újfajta hit-tapasztalatoknak kell lángora lobbanniuk. A gondolkodás középpontjába az ember került. Az apologetika is inkább az emberből indult ki. Első virágzását élte a valláslélektan. Jelentős irodalma támadt a misztikának, mint a vallásos tapasztalás egyik módjának. Mindez súlyos aggodalmat keltett az egyház hagyományos kategóriákban gondolkodó felsőbb vezetőiben.

Eppen az idén hetven éve annak, hogy — 1903. augusztus 4-én — Sarto

bíboros X. Pius néven elfoglalta a pápai trónt. Mélységesen lelkipásztori lelkületi ember volt, és mint pápa is minden erővel az egyház lelki megújulásán igyekezett munkálkodni. Korának tudományos teológiai vitáiról sem előző tevékenysége, sem képzettsége folytán nem sokat tudott; ezek nem is érdekelték. Így azután tanácsadói, akik közül némelyek — mint az a későbbiekből majd kiviláglik — meglehetősen homályos szerepet játszottak, könnyen tudták olyan irányban befolyásolni, hogy minden új teológiai kezdeményezésben csak a hagyományos igazságok megkérdőjelezését vagy tagadását lássa. Az egyre jobban kiélesedő vita 1907-ben robbantotta ki a modernizmussal kapcsolatos konfliktust.

1907. április 17-én egyik allocutiójában a pápa egy olyan teológiai irányzatról beszélt, amely nem egyszerű és magában álló eretnesség, hanem „sűritett foglalat és tömény mérge minden eretnességnek”. Nem sokkal később, július 3-án adta ki a Szent Officium *Lamentabili sane exitu* kezdetű dekrétumát, amely 65 olyan tételt ítél el, amelyet — ha rövidítve és gyakran eltorzított formában is — javarészt Loisy és Tyrrell írásaiból állítottak össze. Az idézett és elítélt tételek legnagyobb része a dogmák és a tan fejlődését állította. Ez a dekrétum, amelyet a szakirodalom „új syllabus” néven emlegett, általánosító elítéléseivel, amelyek még Newmann bíboros dogmafejlődés-elméletére is kiterjedtek, viszonylag nem keltett nagyobb izgalmat. A *Lamentabili* megmaradt elméleti sikon és nem tartalmazott semmiféle fegyelmi intézkedést. Ez utóbbiakat a *Pascendi dominici gregis* kezdetű enciklika rendelte el. 1907. szeptember 8-án jelent meg, és minden várakozást meghaladóan éles hangú volt.

A pápa feladatairól szóló általános megállapításokkal kezdődik. Ezek közé tartozik az egyház megvédelmezése ellenségeivel szemben, a hitletétemény megóvása az újításoktól és a hamis tudomány tárgyi ellentmondásaitól. Az enciklika elpanaszolja, hogy nagyon elszaporodtak az egyház ellenségei, akik új, „ravasz fogásokkal igyekeznek élet-erejét megtörni”. Fokozza a veszélyt, hogy ezek az ellenségek az egyházon belül vannak, és szándékaik nehezen ismerhetők fel. Gyakran ugyanis „rendkívül tevékeny életet folytatnak, állandóan és szorgalmasan foglalkoznak mindenfajta tudományos munkával, és nagy erkölcsi feddhetetlenség is jellem-

zi őket, ami csak annál megtévesztőbb velük kapcsolatban”. Mindezek alapján „le kell rántani róluk az álarcot”.

Az enciklika „modernizmus” néven illeti a tévtanítást, amelyet zárt rendszerként igyekszik bemutatni. Az a tény, hogy a modernistáknak valójában egyáltalában nincs átfogó rendszerük, az enciklika szerint nem más, mint „ravasz fogás, hogy tanaikat ne rendszeresen és egységesen, hanem esetenként és az összefüggésből kiemelve adják elő”.

A modernizmus, ahogyan az enciklika bemutatja

Az enciklika szerint a modernista valásfilozófia alapja az agnoszticizmus, amely az emberi értelem megismerési lehetőségeit csupán a jelenségek világára korlátozza, és Istennek és létének az értelem által való megismerését mint intellektualizmust elutasítja. Isten szerintük immanens az emberben és ezáltal vallásos érzületünkkel közvetlenül megtapasztalható. Az enciklika véleménye szerint a modernizmus számára a hit és a transzcendencia kinyilatkoztatása is a vallásos érzületben történik, ami által a modernisták „a protestánsok és hamis misztikusok tévedésébe esnek”.

A vallásos érzületet, amelyre az enciklika felfogása szerint a modernisták rendszerüket építik, „vitális immanenciának” nevezik, és olyan élő, dinamikus erőnek tekintik, amely kialakul, továbbfejlődik és vallásos formák kialakítására törekszik. Így jött létre a vallás minden megnyilatkozási formája, tehát az egyház, az írás, a dogmák és a szentségek. Ezeket nem közvetlenül Isten alapította, hanem az emberek igényből és vallásos vágyódásából eredtek. A modernisták mégis ragaszkodni kívánnak e formák isteni jellegéhez. Ezt úgy érik el, hogy bevezetik az ún. „isteni jelenlétet”, amely szerint Isten a vallásos érzület mindeme formáinak kialakulásánál közreműködött, úgyhogy ezek esetében közvetett isteni alapításról beszélhetünk. Az enciklika szerint a fejlődési elmélet a modernisták egész tanításának a „quintessenciája”.

Részletesen taglalja az enciklika az „egyházzal kapcsolatos modernista fantazmagóriákat”. Ezek szerint az egyház a híveknek abból a törekvéséből jött létre, hogy egymással közöljék magukat és kielégítsék kollektívitási igényüket. Ezáltal a hierarchia isteni alapítása is kérdésessé válik. Az enciklika így foglalja össze, mit mondanak minderről a

modernisták: „Az egyház tekintélyének lényege eredetéből adódik és a lényege határozza meg jogait és kötelességeit. A korábbi időkben az a tévedés uralkodott, hogy a tekintélyt kívülről, közvetlenül Isten vezette be az egyházba; éppen ezért ezt a tekintélyt autokratikusnak is lehetett tartani. Ezt a nézetet ma már túlhaladtuk. Mint ahogy az egyház a kollektív tudatból, úgy a tekintély is vitálisan az egyházból ered. Tehát a tekintélynek is, éppúgy mint az egyháznak, a vallásos tudat az alapja, és annak van alávetve. Ha kivonja magát alóla, önkényuralommá válik.” Az egyházi tekintélynek tehát „demokratikus formákat kell öltenie”.

Ugyanilyen alapon követeli a modernizmus az egyházi főhatóságtól független politikai szabadságot. „Minden katolikusként — idézi az enciklika a „modernista” nézetet — minthogy egyidejűleg állampolgár is, joga és kötelessége, hogy legjobb tudása szerint szolgálja az állam javát, tekintet nélkül az egyházi hatóság óhajaira, tanácsaira, előírásaira, sőt intelmeire”.

Minthogy a modernisták szerint a hit, az írás, a kinyilatkoztatás, az egyház, a hierarchia és a szentségek a vallásos érzületből és annak vitális erejéből származnak, csak utána jut szerephez az értelem, amely erre a hitre reflektál és azt szavakba igyekszik foglalni. Ez a szavakba foglalás természetesen csak másodlagos, és a dogmák akkor jönnek létre, mikor az egyházi főhatóság rögzíti ezeket a fogalmazványokat. A dogmák tehát csak jelképek és segédeszközök, amelyeknek egyetlen célja, hogy lehetővé tegyék a hívő számára, hogy számot adjon önmagának hitéről. Éppen ezért a dogmáknak mindenkor alkalmazkodniuk kell a vallásos érzés fejlődéséhez, és az emberek mindenkori szituációjához. Mindebből az enciklika azt következteti, hogy ezáltal „tárt kaput nyitnak a dogmák belső fejlődésének”.

Mereven elutasítja az enciklika az ugyancsak a modernistáknak tulajdonított történetkritikai szentírástudományt és egzegézist, valamint a modernista apologetikát is. Az utolsó fejezet végül úgy mutatja be a modernizmus rendszerét, mint holmi „új reformációt”. Az enciklika megállapítása szerint a modernisták azt kívánják, hogy a szemináriumokban szakítsanak a skolasztikus filozófiával, a spekulatív teológiát váltsa fel a pozitív teológia, és ez elsősorban a dogmatörténeten alapuljon. A katekézist és az istentiszte-

letet alkalmazzák a nép felfogóképességéhez, decentralizálják az egyházkormányzatot és biztosítsanak szerepet a laikusoknak is az egyház vezetésében, szervezzék át a római kongregációkat és változtassa meg az egyház magatartását a politikai és szociális kérdésekben. „Sőt még olyanok is vannak — mondja szó szerint az enciklika —, akik a protestánsok hűségese tanítványaiként a pápi cölibátust is szeretnék megszüntetni. Egyszerűen semmi sincs az egyházban, ami az ő receptjük szerint ne lenne megreformálandó.”

A modernizmus illetően bemutatása után következik a már az első részben is fölvezetett bíráló részletesebb kifejtése. Ez ismét egységes, zárt rendszerként kezeli a modernizmust, mint „valamennyi eretnesség összegét”. Az enciklika szerint „az első lépés volt a protestantizmus: aztán jön a modernizmus: és a vége az ateizmus.”

A modernizmus okait kutatva az enciklika arra az ítéletre jut, hogy nagyraagyás, gőg és az ismeretekre irányuló öntelt törekvés rejtezik mögötte. „Ha valaki nem mérsékli bölcsen tudásszomját, ez már magában elegendő magyarázat minden lehetséges tévedésre.” „Minden bizonnyal a gőg a legrövidebb és legbiztosabb út a modernizmushoz.” „Ezért, Főtisztelendő Testvérek, — (vagyis a püspökök) — legelső feladatok legyen, hogy ezekkel a gőgös emberekkel szembeszálljatok, a legjelentéktelenebb és legkevesbé látható hivatalokban foglalkoztassátok s így annál mélyebbre nyomjátok le őket, minél magasabbra törekcsenek”.

Az enciklika szerint a modernizmus valóságos nemzetközi összeesküvés, amely arra irányul, hogy az egyházat megsemmisítse. A „modernista klikk egész haragját és ellenséges érzületét érezteti azokkal a katolikusokkal, akik határozottan síkraszállnak az egyház érdekében”, ha viszont olyan könyvek jelennek meg, amelyek elejétől végig hemzsegnek az újításoktól, azoknak szerzőit mértéktelen és véget nem érő dicséretekkel halmozzák el. „Semmit sem mulasztanak el, hogy híveik számát növeljék. A pápi szemináriumokban és egyetemeken lesben állnak a tanszékek megkaparintására, hogy ezeket a tanítói katedrákat a rombolás eszközeivé tegyék... Könyveket, lapokat és tanulmányokat jelentetnek meg. Valósággal lázas tevékenységet folytatnak az agitáció terén szóban és írásban egyaránt.” Ez a betegség az enciklika szerint már igen súlyos stádiumba jutott, hiszen szép számmal vannak

nagyreményű fiatalok, akik sok jót tehetnek az egyházért, és mégis eltérnek az igaz útról. Rászoktak, hogy olyan kötetlenül gondolkozzanak, beszéljenek és írjanak, ahogyan egy katolikusnak egyáltalán nem illik.

Rendszabályok a modernizmus ellen

Az elmondottak alapján érthetővé válnak azok a rendszabályok, amelyeket az enciklika harmadik része irt elő a modernisták ellen. Ezek lényegében a következők: 1. Az enciklika ismételt és hangsúlyosan megállapítja, hogy az egyházi tudományok egyetlen módszere a skolasztika. — 2. Szigorú előírásokat tartalmaz a szemináriumok és katolikus egyetemek vezetői és tanárai számára: „Bárki legyen is az, akit valamiképpen a modernizmus megfertőzött, a tanári katedrától feltétlenül távol kell tartani, ha pedig már alkalmazásban lenne, el kell távolítani; továbbá ha valaki akár titokban, akár nyíltan a modernizmus iránti rokonszenvét kimutatja és a modernistákat esetleg dicséri, vagy hibáikat mentegetni igyekszik, vagy hibáztatja a skolasztikát, a szentatyákat és az egyházi tanítóhivatalt, vagy az egyházi főhatósággal vagy egyik képviselőjével szemben az engedelmességet megtagadja, továbbá mindenki, aki a történettudományban, az archeológiában vagy az egzegézisben újításokkal próbálkozik, hasonló eljárás alá vonandó.” Ugyanilyen előírások vonatkoznak a papjelöltekre is. — 3. A püspököknek kötelességükké tétetik, hogy a modernizmussal fertőzött írások olvasását megtiltsák, sőt ha lehet, már a megjelenésüket is megakadályozzák. — 4. Ezért minden egyházmegyében „megfelelő számú” cenzort kell alkalmazni. — 5. „Papi gyűléseket a püspökök a jövőben csak egészen ritka alkalmakkal engedélyezhetnek.” Ez a ritka engedély csak azzal a feltétellel adható meg, ha a gyűlésen „semmi olyasmiről nem tárgyalnak, ami a püspökökre vagy az apostoli szentszékre tartozik; semmiféle olyan javaslat vagy kérvény nem hangzik el, amely az egyházi tekintély bitorlásával volna egyenlő; és a vitából mindent kizárnak, ami modernizmusra, presbiterianizmusra, vagy laicizmusra emlékeztetne”. — 6. Minden egyházmegyében felügyelő hatóságot kell felállítani, amelynek feladata, hogy a könyvekből, az oktatásokból és a professzorok előadásából a modernizmusnak még a nyomait is eltüntesse. A hatóságnak különösen feladata, hogy „a terminológiában semmiféle újítást ne

engedélyezzen”. — 7. Egy évvel az enciklika kibocsátása után, majd pedig három évenként a püspököknek „eskü alatt kell az apostoli szentszéknek lelkiismeretesen beszámolni arról”, hogyan hajtották végre a rendelkezéseket, és mi a helyzet egyházmegyéjükben.

Amint az várható volt, az enciklika tartalma és hangja óriási vihart keltett, és — mint Peter Neuner megállapítja — a protestantizmus körében ugyanolyan visszhangot váltott ki, mint a katolikusoknál. A nagytekintélyű protestáns Ernst Troeltsch például, — aki az enciklikához fűzött kommentárjában azt írta: „Szeptember 8-án Dante mennyországában a szentek, annak ellenére, hogy állandóan Isten változatlán köreit látják, sírtak a föld miatt” — elmondta, hogy a kiel-i főszuperintendens ugyanúgy járt el vele, mint a pápa a modernistákkal szemben.

A katolikus állásfoglalások tekintélyes része azon fáradozott, hogy az enciklika kötelező voltát, amennyire csak lehet, korlátozza, hogy a pápa döntése iránti tisztelet ne jelentse a tartalom feltétel nélküli elfogadását; és hogy a tudományos becslétség összeegyeztethető legyen a Róma iránti loyaltással. Róma azonban ezt az interpretációt is elutasította. Egy 1907. november 18-án kiadott Motu proprio-ban a pápa elrendelte, hogy „ha valaki, amitől Isten óvjon, olyan vakmerőségre ragadhatná magát, hogy azoknak a tételeknek, véleményeknek vagy tanításoknak egyikét, amelyeket a két fentebb említett okmány (a *Lamentabilis* és a *Pascendi*) elítélt, vallja vagy képviseli, az *ipso facto* kiközösítés alá esik”. A német püspöki kar 1907. december 10-én kiadott közös pásztorlevele az enciklika óvatos és differenciált interpretációját adta: „Nem lehetne X. Pius pápát és bennünket alapvetőbben félreérteni, mintha valaki a pápa enciklikájából és a mi pásztorlevelünkből a tanulmányozás tilalmát vagy a tudományos kutatástól való eltanácsolást akarná kiolvasni. Ennél semmi sem áll távolabb tőlünk. Nincs szó kicsinyes gyámkodásról vagy a szabadság szűkmarkú korlátozásáról. Feladatunk nemcsak az, hogy a kinyilatkoztatás igazságait hűségesen megőrizzük, hanem az is, hogy az állandóan fejlődő megismerés segítségével megragadjuk és kifejtjük őket.”

Az effajta értelmezések alapján per sze fölmerült a kérdés, kire is gondolt és kit is ítél el tulajdonképpen az enciklika. Ha ugyanis csak azokat tekintették volna modernistáknak, akik az enciklika által előterjesztett egész rend-

szert képviselték, akkor voltaképpen egyetlen modernista sem lett volna a világon. Ilyen alapon mindenki könnyen elháríthatta magát a gyanút. Jellemző példája ennek, hogy Németországban Christian Meurer föltette a kérdést: „Vajon a német viszonyokra is gondolt-e az enciklika? Van-e német modernizmus? A válasz csak egy lehet: nincs. Németországban nem beszélhetünk modernizmusról a voltaképpeni értelmében.” Mercier bíboros Belgiumban ezt írja pásztorlevelében: „Ezek a tévedések, amelyek főleg Franciaországot és Olaszországot árasztották el, nálunk Belgiumban, hála Istennek, nem találtak jelentős számú követőre.”

Az enciklikának azonban nyilván nem ez volt a szándékában, és szerzői nem gondoltak a modernizmus fogalmának szoros értelmezésére. Mercier bíboros értelmezését vissza is utasították és megállapították, hogy a modernizmusnak különböző fokozatai vannak. Ez a szélesen vett értelmezés gyakorlatilag mindent magában foglalt, ami nem újszolasztika. Az a követelés pedig, hogy ne csak magát a modernizmust, hanem nyomait és rokonszenvezőit is el kell tüntetni szem elől, lehetővé tette Umberto Benigni számára, hogy integralista ellenőrző szervezetét kiépítse.

Benigni szerepe

Benigni előzőleg az egyháztörténet professzora volt, és mint ilyen tanította a fiatal Buonaiutit, a későbbi XXIII. János pápa ifjúkori barátját is. Buonaiutira különösen a második század apologetikus írásairól szóló előadások voltak nagy hatással: ezek nyomán merült fel benne az ötlet, hogy a keresztény ókor példájára ma is el kell mélyedni a kortárs szellemi áramlatokban, amennyiben azok lehetőséget adnak a keresztény üdvösségüzenet kifejtésére. Amikor azonban a gondolatait elmondotta tanárának, Benigni ezt válaszolta neki: „Kedves barátom, te igazán elhiszed, hogy az emberek képesek valami jóra ebben a világban? Az egész történelem nem más, mint folyamatos, kétségbeesett kísérlet a lázadásra, és az egyetlen dolog, amire az emberiségnek szüksége van, az inkvizíció.” A diáknak persze akkor még sejtelve sem volt róla, hogy tanárának ez a szellemi magatartása milyen közvetlenül is beleszól majd életének alakulásába.

Benigni 1906-ban a rendkívüli egyházügyek kongregációjának helyettes államtitkára lett. Ebben a minőségben „hatalmas titkos szervezetet épített ki,

amelynek feladata volt, hogy a püspökök megkerülésével mindazokat megfigyelje és följelentse, akik gyanúsak látszottak. Ő maga tizenkét különböző néven írta alá az okmányokat, és szervezete titkos kódot használt a bizalmas levelezésnél.” Benigni uralma alatt került Roncalli említett levelezőlapja is a Szent Officium irattárába. X. Pius pápa tudott ugyan Benigni üzeméről, de naivul csak kissé túlzó hitbuzgalomnak tartotta és eltúrte őket. Benigni így mindaddig hatalmon maradt, míg XV. Benedek pápa közvetlenül trónralépése után el nem bocsátotta és szervezetét fel nem oszlatta. Mindaddig azonban „virágzott a denunciació és kémiszolgálat”. (Peter Neuner).

Teológusok, történészek, filozófusok, költők és politikusok műveinek egész sora került a tilalmi listára. Hogy a szervezet milyen gyorsan reagált, azt élénken bizonyítja a híres Bremond abbé esete. George Tyrrell, az első egyike, akiket a modernizmus miatt exkommunikáltak, halálos ágyán csak *sub conditione*, tehát föltételesen kapta meg az utolsó kenetet. Barátja, Friedrich von Hügel a londoni Times 1909. július 16-i számában megjelent jegyzetében elmondotta, hogy az elhunyt nem akarta azon az áron felvenni a szentségeket, hogy visszavonja mindazt, amit teljes őszinteséggel és a dolog igazságáról meggyőződve mondott vagy írt. Erre megtagadták tőle az egyházi temetést. Bremond Franciaországból átutazott a temetésre. Polgári ruhában kíséerte a koporsót, majd a sírnál elimádkozta a halottak imáit és gyászbeszédet is mondott. Már a következő napon felfüggesztették és minden papi funkciótól megfosztották. Később aztán visszavonták a felfüggesztést, mint ahogy sok teológust is, akiket a modernista krízis idején vád alá helyeztek, később egyházhatóságilag rehabilitáltak.

Tanulságok

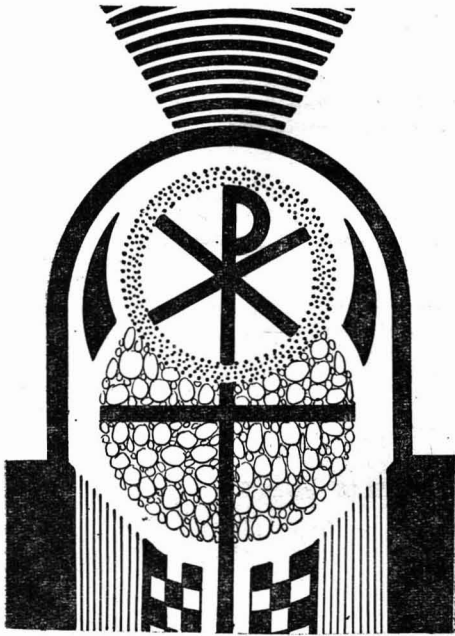
Ha a *Pascendi dominici gregis* enciklikát mai szemmel tesszük mérlegre — fejezi be tanulmányát a jezsuiták nagytekintélyű folyóiratában, a *Stimmen der Zeiten* Peter Neuner —, akkor, figyelembe véve, hogy sok olyan álláspontot ítél el, amely azóta a teológiában általános elfogadásra talált, nehéz az enciklikában valami pozitív értéket is fölfedezni. Ez azonban történeti szempontból igazságtalan lenne. Az enciklika ugyanis olyan időben jelent meg, amikor a teológia átmeneti

állapotban volt, és ez valóban nehéz-
 zé tette a helyes szempontok megta-
 lálását. Kétségtelenül voltak olyan teo-
 lógiai elképzelések, amelyek joggal
 okozhattak gondot a hivatalviselőknek.
 Azonkívül nemcsak az egyik félről
 hangzottak el sértő megnyilatkozások.

Az enciklika alapvető szándéka két-
 ségkívül az volt, hogy az egyház egy-
 ségét szolgálja. Ez az egyházi tanítóhi-
 vatal legsajátabb feladata. Megmutatko-
 zott azonban, hogy az egyház egysége
 nem biztosítható azzal, hogy elzárkózik
 a világtól, a tudománytól, az emberektől
 és problémáiktól; főleg nem azzal,
 ha ezt a szellemi elszigetelődést és egy-
 színűséget felülről akarják kikényszerí-
 teni. Világossá vált, hová vezet az,
 ha a tanítóhivatal egységesítő felada-

tát úgy véli elláthatni, hogy az újsze-
 rű kérdésföltevéseket egyszerűen a kér-
 dést föltevő tudatlanságával vagy szel-
 lemi gőgjével magyarázza, és csak el-
 ítéléssel meg fegyelmi intézkedésekkel
 reagál rájuk. A tanítóhivatal alapvető
 feladata, hogy az egyházat folyamato-
 san vezesse, tehát hogy kezdeményez-
 zen, koordináljon, integráljon. „Jól lát-
 ták ezt a feladatot már X. Pius pápa
 idején is, az alkalmazott eszközök azon-
 ban károsnak és végzetesnek bizonyul-
 tak és olyan sebeket ütöttek, amelyek
 mindmáig nem gyógyultak be — írja
 a Stimmen der Zeit. — Tanulnunk kell
 tehát a történelemből, és a mai fela-
 datok megoldásában is érvényesíteniük
 kell a megfelelő következtetéseket.”

DOROMBY KÁROLY

Menyhárt László: Eucharisztia

Komáromi János: Krisztus

ESZTERHÁS FERENC VERSEI

AJÁNLÁS

Balassi Bálintnak

fönn fényes ég
lenn margaréta
félelem
fönn fényes ég

JÁTÉK ISTENNEL

hatalomból
megtartalak
kegyelemből
bánatomból
kilábolok
örömömből
halálomból
kivirágzol
életemből

A LEHETŐ LEGTÖMÖREBBEN

az árultatás
úgy történt, hogy kimentem
az utcára és leültem egy padra
és
elöppentek mellőlem
a galambok

IMÁDKOZASHOZ KÉSZÜLVÉ

Imádkozzál a holnapi napért.

Az oroszánanyák nyúlgyermekéikért,
a macskaanyák kutya gyermekéikért,
halottak a halottakért.

Imádkozz holnapi napoméért!

MENDEGÉLŐ

ártatlanul

csak továbbmég
vagy elborulsz

hát továbbmég
ártatlanul

ártatlanul

ha mindenkire mosolyogsz
vagy valakire mosolyogsz
vagy senkire se mosolyogsz

hogy mivégre történt ez s amaz
vagy történt-e végül is ez s amaz
hisz aligha történik ez s amaz

megvakítottasz majd egykoron
sokan vakultak egykoron
meg sokan is fognak egykoron

csak menj tovább

IN MEMORIAM ESZTERHÁS JUDIT

már megint hiába mint mindig hiába
siess el fuss innen hiába hiába

bűvöld meg szememet kezemre olvass rá
olvasd meg húsomban a márvány szögeket

vésd az én nevem is bele a kőbe
s menekülj előre fuss tőlem

mint tőle
varjútollam
kínó-e

ó kincsem
gyermekem
jaj neked
jaj nekem

jöjj kód
jöjj eső

TOLDALAGI PÁL VERSEI

Né ro

Gyűjtsátok fel a várost, adjatok
kezembe lantot, énekelnék.
Sokáig színészkedtem a
puszta életemért is nemrég,

most meg a császár én vagyok;
a legnagyobbak szerepében
lépek fel, mert még fiatal
vagyok és szép és forr a vérem.

VÉGSZAVAK

Sokan szeretnék Nérót játszani,
és nem zavarnák a jajkiáltások,
a zűrzavar, a vad tüllekedés;
és festékiül felhasználnák a lángot,

a díszletük az égő város lenne,
belemerülnének az örületbe,
hol nincs határ, felismerés és korlát,
A mindentmerés tettét gyakorolnák.

Légy acél, vagy beton

Vakvágányok, vaksötétségű
zsákucák: készülj erre fel,
és nem a keretre, hol a rózsza
illatozik, és énekel

a csalogány; valódi szörnyek
vesznek körül. Alarcukat
ritkán vetik le; ha a játék
befejeződött. A tudat

erősödjék meg benned erről,
légy acél, vagy inkább beton,
mert máskülönben a gonoszság
a pókhálójával befon,

elgyengít, és akarátára
nem ismered fel, nem tudod,
hogy kik a veszélyes kufárok,
szélhámosok és alkuszok.

A nap vége

Szétnézett és látta a házak
melingó sorfalát,
a nap szerencsétlen és bágyadt
hunyorítását, látta hát,

hogy véget érnek már a színek
játékai, az édeni
ragyogás, mely a fáradt szívet
felélénkíti, érteni

fogja a nagy szomorúságot,
s nemsokára a pusztulás

megjelenik fonnyadt virágot
mintázva, nem felocsúdás

következik, hanem a sűrű
sötétbe való zuhanás,
eltűnik minden, amit ismert,
más lesz a teste, arca más,

és megborzadt és arra gondolt,
hogy legjobb lenne futnia
valahova, ahol ő lenne
az örök hajnalok fia.

Nem elég

Tudásom ennyi csak. A bátrak
hangján kimondom: nem elég
felütni valahol a sátrát,
szítani a tábor tüzét,

prófétának kellene lenni
és mennydörögni komoran,

hogy előtt mindent majd a láva,
s ki megmarad, a hamuban

fog ülni és nem fog beszélni,
mert nem lesz akkor már kívül.
Ha indián lennék, bekenném
magam a gyász színeivel.

PETŐFI ÚTJA

MÓSER ZOLTÁN FELVÉTELEI

1. Egy kis alföldi faluban, Kiskőrösön egy parasztházban, ... egy kicsi, fekete hajú asszony fölkiált; vajúdik. Szlovákul jajong. Végre beentről gyermeksírás hangzott, ... fiú született...
Illyés Gyula: *Petőfi*
- 2-4. Micsoda kapu tárult ki elébe Sárszentlőrincen! Nem vágyódhatott olyanra, amit ott meg nem kapott. Sárszentlőrincen minden volt. Volt jólét, megbecsülés, dicsőség és kitűnés az iskolában, életre-halálra szóló barátság, még szerelem is volt...
Illyés Gyula: *Petőfi*
(2. A sárszentlőrinci gimnázium épülete ma, 3. a lőrinci templomban a diákok helye, ahol Petőfi is ült, 4. templomi pad Petőfi-korabeli bevésekkel, nevekkkel)
5. A Sárszentlőrincenre tóduló diákok a falu tőzgyökeres magyar jobbágyainak házában laknak, legtöbbjük egy szobában a családdal. A mézsáros fia a jegyzőnél lakik.
Illyés Gyula: *Petőfi*
6. A tizenhárom éves fiú képében egy kis világi érkezik Aszódra.
Illyés Gyula: *Petőfi*
7. ...szívesen játszik, szívesen kóborol a határban...
Illyés Gyula: *Petőfi*
(Az aszói Petőfi-forrás, a diákok kedvelt kirándulóhelye volt.)
8. Egyszer aztán Petőfi szülei otthagyták Dunavecset, átköltöztek Szalkszentmártonra. Azontúl ő is odaköltözött hozzájuk.
Jókai Mór: *Az én életem regénye*
9. Egyetlen kicsiny fény
Csillámlik ott fenn a magasban
Bágyadtan s haldokolva,
Mint a beteg merengőnek szeme,
Mint a végső remény.
Petőfi: *Az apostol*
(*Petőfi gyertyája Szalkszentmártonban*)
10. E költemény buzdította március 15-én a pesti ifjúságot. Elszavaltam először az ifjak kávéházában... végre a nyomda előtt, melyet erőszakosan elfoglaltunk, a Hatvani utcában (most Szabadsajtó utca). A szabaddá lett sajtó alól ez a költemény került ki legelőször.
Petőfi sorai a *Nemzeti dal* egyik kéziratán
(*Az ifjak kávéháza: a Pilvax*)
11. ...onnan tüstént indultunk gyalog az „Órához” címzett nyári lakhoz, hol Görgey akkor lakott. Odaérve, épp akkor lépett a folyosóra Görgey.
Várady Antal: *Fővárosi Lapok*, 1882
12. Millió kukorica-dárda
Úgy áll ma is a zöld határ
És fent a néma nap, akár
Akkor, midőn őt halni láttá.
Illyés Gyula: *Segesváron*
- 13-15. Petőfi egyszer azt mondá pajtásainak: „Ha meghalok, ti terítsetek ki; a sokat gyakorolt, de el nem fáradt, kitartó lábaim egyenest álljanak, mint katonakoromban, kezeimet szívemem imára kulcsoljátok, hogy ha már egyebet nem tehetek, a másvilágon is a népszabadságért imádkozzam. Eletemben mindig a korlátlan szabadság volt ideálom, de síromat korláttal vegyéték körül, hogy se ellenség, se barom rám ne taposhasson.”
Jókai Mór: *Az én életem regénye*
(*A segesvári emlékmű*)
16. Haldoklik az öreg tanú,
Petőfi vén körtefája.
Kányádi Sándor: *A székykeresztúri Petőfi-fához*.
17. Volt? Nem volt? Élt? Meghalt?
Ha nem tudnám: nem mondanám.
Élt egykoron. Győzött, mint a méseben.
Juhász Ferenc: *Frológus* Petőfi 12 verséhez
(*Ferenczy Béni Petőfi-szobra*)

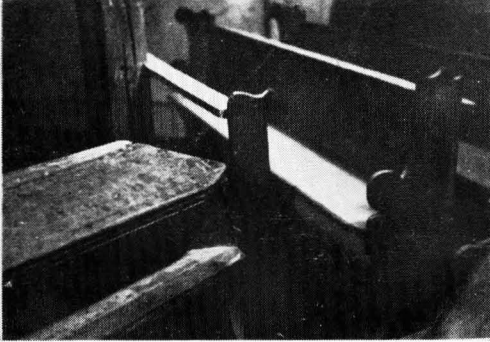
1.

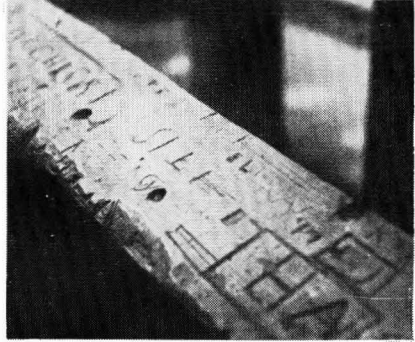
2.

3.

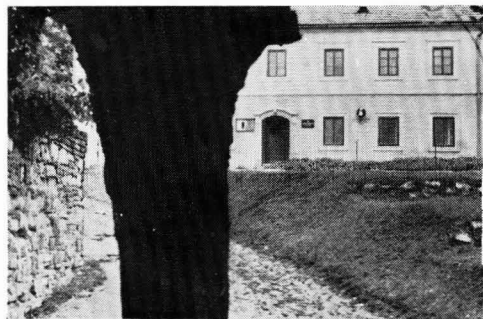
4.

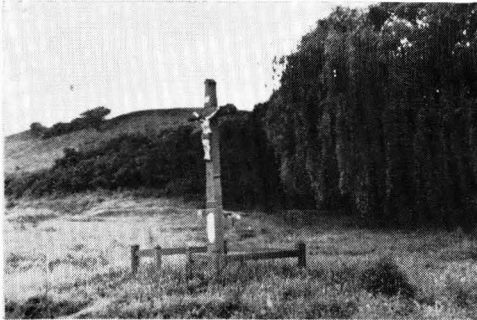
5.

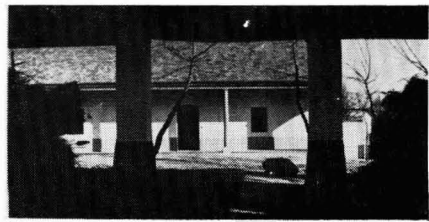
6.

7.

8.

9.

10.

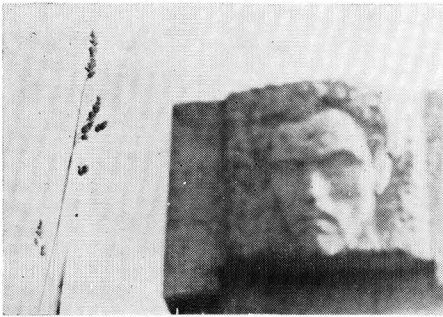
11.

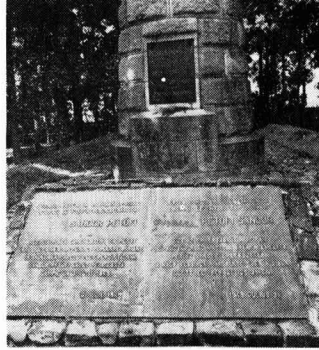
12.

13.

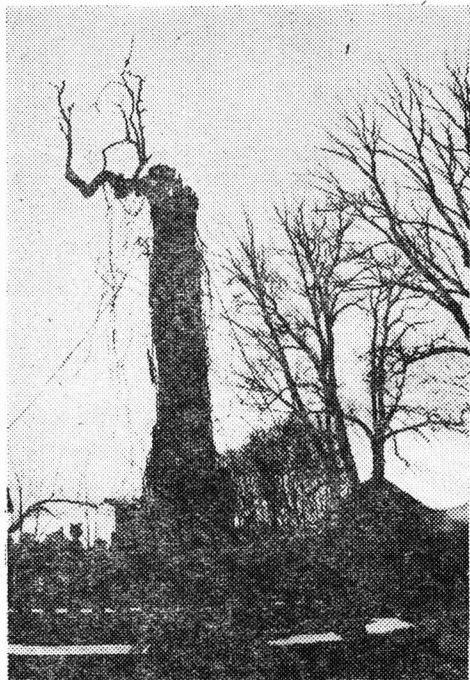

14.

15.

CSANÁD BÉLA VERSEI

Pieta

Emeld fel, lecsukló fejed,
nézz ránk üveges szemmel!
Veled együtt emeli fel
öntudatát a mártír,
ki bebalzsamozva fekszik
jólétünk kirakatában.

Emeld fel szavadat, néma,
szóalj meg biggyedt száj!
Veled együtt hallgatott el
a vitakozásra képtelen,
mégis örökké kérdező ifjú

és a reménységeit szégyenlő gyermek.
Némítsd el a kurta vezényszavak
uralmát a földön.

Emeld fel szempilláidat,
s nézz ránk ítélő szemmel!
Élettel szembesítő halálod
ne szűnjön vádolni minket.
Támadj fel! Akit anyaöl
ringat, életbe indul.
Meggszültelek, megszüllek újra,
támadj fel, Istennek Fia!
Emberfia! Mindenki gyermeke!

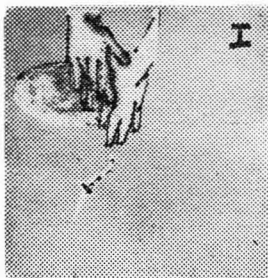
Vízió

A fuvolák
csak a fuvolák el ne némuljanak
Ragyog a béke csillaga
de a szomorúság
átvilágít az éjszakákon
A fuvolák törékeny éneke

őrzi a tengert egyedül
A fuvolák a lélek erejével
a szemlélődés végső horizontján
őrzik a halhatatlan kék eget
míg vonaglik a föld
és föltámad a tenger

Emberi keresztút

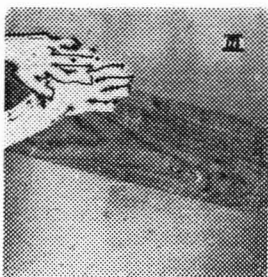
A Via Crucis Maria Székely (Argentína)
munkája (collage).

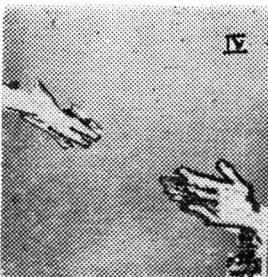
A szembenálló lüktető magánya
s a bíró L alakú asztala
kitárult csapda áldozatra várva
ő pedig hallgat nincsen egy szava
sem a bánásra sem a tagadásra
a zord szakállak szürke vonala
vörösre gyül a szűrös szemek égnek
s felvillámlik a halálos ítélet

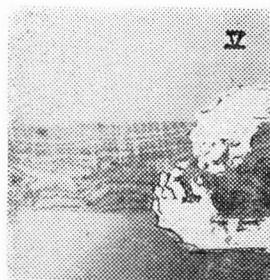
Így szántam önként a nehéz gerendát
engedelmesen a hegyre viszem
az akaratom s ez a két eres láb
átsegítettek már a mély vízen
hogy cammognak oldalt a leveles fák
a ruhák hogy repkednek színesen
s az útnak mily lassan hátrál a csikja
arcomhoz közel szemem por vakítja

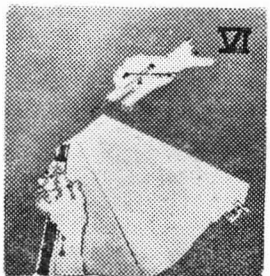
S dobszót dobálnak izzó lüktetések
s kikerülhetetlenek a kövek
s a zihálások mind megannyi kések
s a tűzégette ég is csupa heg
és émelyítő szaga van a szélnek
s inog a menny lökés lökést követ
s dagad a rét a fű tengere habzó
s az út beszakad mint a deszkapalló

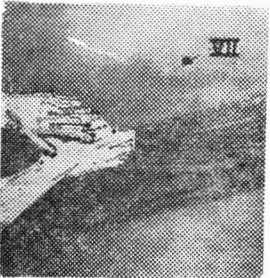
A menetből s a tömegeből kiválik
két tántorgó test anya és fia
hogy is juthattál magzatom idáig
mért kellett erre járnod Mária
egyik pillantást kulcsolja a másik
egymástól alig karolásnyira
birkóznak s hiába tör ki a sóhaj
édesanyám meredek a hegyoldal

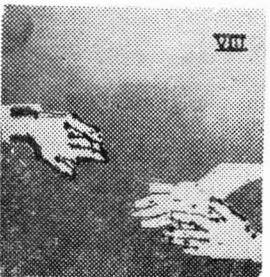
S mert az úton társak mégis akadnak
a nyomorúság ismerősei
kik a vállhoz egy másik vállat adnak
egyéniségek kik üvöltöni
együtt a vad tömeggel nem akarnak
s habár félnek készségük emberi
áldottak ők a Simonok a bátrak
megkönnyítik keresztjét a világnak

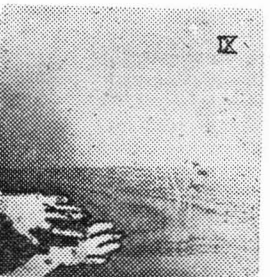
És megtorpan a történelem árja
mily hatalmas erő a gyengeség
egy pillanatra csend száll a világra
a szánalom a sors elébe lép
békezászlaját szeliden kínálja
mert irgalmazni nem kései még
s emlékül egy arc izzó szenvedése
beleég Veronika kendejébe

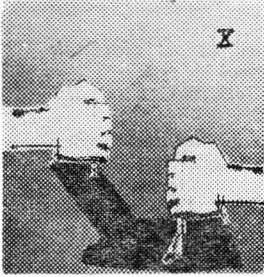
És mivel mindent megkettőz a prizma
a kin kristályba minden villanást
iker orsókká szakad a kar izma
s a hengerről nyüzödik a palást
az él vágását a csúcs dőfi vissza
a tér a pontnak csikorogja vásd
újra felborul az élet szabályba
szabott célszerű geometriája

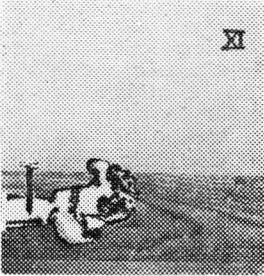
Hosszú árnyékok döbönt félkaréjban
üveggöngyöket síró cseppkövek
borultak volna lábához alétlan
ha türte volna lázas szívüket
a fehér homlokon véralvadék van
a tekintetben sötét sírüreg
hát önmaguk siratják ernyedetten
míg távolodik az elérhetetlen

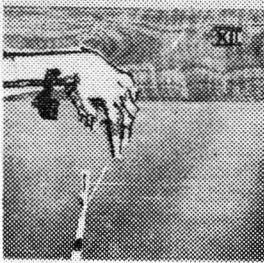
Sziklaszilárdan biztam önerőmben
bár tudtam nem könnyű az áldozat
de Isten is elesik meggyötörtén
az emberi sors terhei alatt
gyógyítottam osztottam az örömben
inyemnek ízlett a földi falat
ám csak most hogy bevégzem a kalandot
leszek jó testvéreteké halandók

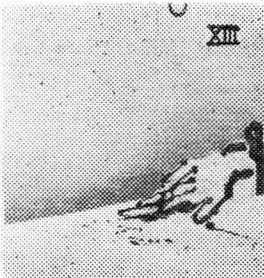
Mezítelen áll akár a gerenda
s nem takarja be kérge sem a fát
azt kivágták emez a társa lesz ma
a kétszer két kar ölelésre tárt
rongyaiért is elgurult a kocka
holló károg érzi a vér szagát
s felhasadt bőrét fürkészik a vizsla
tekintetek hol rejtőzhet a titka

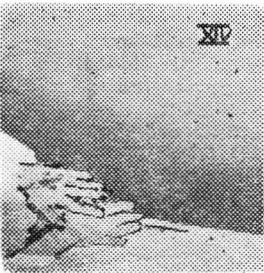
Csattog a fém döngés dübög a fában
meg sem hallik hogy a csont is recseg
már csak az örült ritmus önmagában
már csak a vér olajozta szegek
s a szél az ágyékkötő zászlaiban
amint szelíden búcsút integet
csak vergődő szív ellenütemet ver
már nem az Isten csak az árva ember

S mert a bordák börtönéből az élet
a nyílt oldalon kiútra talált
elszakad nehéz láncától a végzet
hogy az örökbe repítse magát
s hogy már a szegény hamuja kiégett
s a szenvedés bosszúért nem kiált
feloldódik ott a kérlelhetetlen
a mindent porrá őrlo szeretetben

Igen az oldás az árván hagyottak
gyásza s a földi végleges kötés
az iszonyat a mondhatatlan mondat
az üveges szem a semmibe néz
hány gondolat s gond jár még a halottnak
a szemfedő vászna mindig kevés
hogy vissza ne tekinthessen az éjbe
didergetően megszokott helyére

És a gödör a falánk hűsemésztő
hol végül minden magára marad
hová csobbanatlan hull a nehéz kő
honnán visszahőköl az akarat
a fenn és lenn távolságát kimérő
szalag elernyed szűkek a falak
de harmadnap leveti nehezékét
a holtáiból feltámadt reménység

JÉKELY ZOLTÁN KÖLTÉSZETE

A szárnyaló és mindent átformáló idő érzékelése nemcsak a magánember életében jelentős, egy-egy irodalmi korszak áttekintésében is kifejezésre jut. Ady és a Nyugat első nemzedéke néhány évtizeddel ezelőtt az értékelésben még kialakulatlan jelent képviselték, ma már vezető és példaképpé nemesedett alakjai századunk szellemi életének. A hajdan ifjúként emlegetett, tehetséges „harmadik nemzedék” tagjai felett sem állt meg az idő, akik megérték, eljutottak — vagy nemskóra eljutnak — az emberi életkor fontos állomásához, a hatvanadik esztendőhöz.

A lírikusi és emberi vonatkozásában mindvégig fiatal maradt — és nemcsak fiatalos — költő, Jékely Zoltán ebben az esztendőben tölti be hatvanadik életévét — és több, mint negyven éve, hogy első versei megjelentek.

Saját kortársai — minden pirosbetűs, ünnepi célzat nélkül — nemzedékük egyik legeredetibb lírikusaként köszöntik, s ez a korai fogadtatás a későbbi évtizedek méltatásaival azóta is szinkronban áll. Kivételes helyzetből, kész költői fegyverzettel indul a harmincas évek elején: apja, Áprily Lajos maga is országosan ismert költő, — az eszmélődő ifjúkor Nagyenyeden és Kolozsvárt, az erdélyi történelem és hagyományok e két nagyhirű központjában; a külföldi utazások, a francia s általában az európai műveltség és látókör megszerzése, a magvas előtanulmányok a költői és műfordítói működéshez, a magával hozott és egyre inkább teret kérő lírikusi érzékenység — a főbb jellemzői ennek a sokrétűen induló pályának.

A lét, mint megfogható valóság, az élet számos jelensége, ezerfelé indázó megnyilvánulása ott él a pályakezdő Jékely Zoltán költészetében és a további lírai korszakokban sem hagyja magára. Szinte természetes, hogy ez a fogékonysága korán kialakítja és árnyalatossá teszi költői világában a nemléttel kapcsolatos gondolatokat is: minden cselekedetében, emberi megnyilatkozásában, felidézett élményében ott küzd egymással az élet és az elmúlás, ott érezhető a lét és a nemlét örök kontrasztja. A kontraszt szó itt nem pusztá ellentét, sokkal inkább a művészi koncepció és látásmód kettősségét, szemben álló, de ugyanakkor kiegészítő voltát jelenti. Nem véletlen, hogy első verseiklusa a *Csontjaimhoz* címet viseli, és a rendkívül fogékony, fiatal költő ebben az erős habzású életben is „ráér” előrevetíteni a távoli jövőt, s megemlékezni majdani, porló csontokról ahelyett, hogy az ifjúság általános témáit s alapérzését kapcsolná be emberi és lírai áramkörébe. Jékely esetében mindez nem pöz vagy magára erőltetett szerepjátszás, mint számos fiatal lírikusnál, — úgy tűnik, együtt fejlődött a szülői házból magával hozott költői örökséggel s a filozofikus hajlandósággal közösen kibontakozó, dúsán áradó életszeretettel. Vitalitása éppen olyan határtalannak látszik, mint az élet „telt poharát” kiüríteni szándékozó nagy nemzedéké, Adyé, vagy a fiatal Kosztolányié. Jékely költői alkata és világlátása ezt az alapérzést sohasem szorítja háttérbe, minden korszakában az újra meg újra felfedezett élményeit önti versekbe.

Első lírai termésében még csak az elmúlás gondolatának különböző megfogalmazásával találkozunk: „A mi hangunkat, hogyha meghalunk — testestől elnyeli egy rossz verem” — írja alig húszévesen a *Caruso emlékének* című versben; — „jól jár a fiatal halott” — ezzel a szokatlannak tűnő nekrológgal búcsúztatja fiatalon elhunyt barátját; a költő csalhatatlanul érzi, hogy „a feledés konok fátyla borul rá és nyomait beporozza az Idősivatag futóhomokja”, sőt az *Egy család nyughelyén* versszakában egyenként parentálja el egy család különböző korú és funkciójú tagjait. Ez a vers egyben fordulópont is, a halál közelését Jékely itt már tudatosan ellenpontozza az élet sok-sok érzékletes megnyilvánulásával; az elhalt személyek megidézését egy-egy valós életkép felvillantása zárja le: a tu-fafán játszó poszták, a szökdőső cinkék, a síró tücsök, a repdeső pille és az ázó kismacska megjelenítése a lét köznapi erejére és egyszerű szépségére utal.

A soron következő költemény, a *Szép nyári zenekar* szerves folytatása az előzőnek, s egyttal a korszak legsommásabb összefoglalása is. Jékely tobzódó életszeretete és kesernyés elmúlás-élménye kavargó színekavalkádban csapnak ösz-

sze ebben a versben. A pompázó érzékletességgel induló első hat sor után megcsendíti a komor „elmúlás-témát”:

*Most kellene megállnia a nyárnak,
mielőtt még az álom eltakar.
Most kellene megállnia a nyárnak,
s torpanna bár meg az egész világ!*

És most következik az életérzés fokozása — önkéntelenül Wagner Trisztánjának téma-váltásai jutnak eszünkbe, a halálé és az élet legmagasabb csúcspontjáé, a szerelemé —, ez a két sor újra az élet elragadó színeit hangsúlyozza:

*Kertünkre illat-mézet trombitálnak
kórusban a pilledt petúniák.*

S a tücsökhöz szóló invokáció mintegy kiszélesítve szólaltatja meg mindkét témát, az élet és az elmúlás egymásba kapcsolódó szárait és motívumát.

*Tücsök, cigánykám! fújjad sose szüntesd
gyermekkorunk nyáresti dalát,
kísérd vele pusztuló életünket,
s majd sirunkon is ezt fújjad tovább!
Lankadt szüzek, pilledt petúniák,
fújjátok ránk illatos harsonátok!
Akkor úgy sem fújhatjátok reánk,
amikor majd sirunkon trombitáltok.*

A lét és az elmúlás kiérett költői élményeit komor, sötét színekkel egészíti ki a második világháború erőszakos berobbanása az emberi életbe. Jékelyt alkati érzékenységén túl ez az „ingyen-élmény” rendkívül mélyen érinti, lírája a legkülönbözőbb skálákon kíséri végig a „mesterséges halál” hivatlan jelentkezését történelmünk egyik leggyászosabb korszakában. „Lejárt a béke, mint a nyúltilalom” — jelzi száraz, szinte kegyetlenül kommentáló modorban az országon kívül mutatkozó viharfelhőket, de aztán egyre fájdalmasabb és torokszorítóbb lesz a közvetlen élmény: a lila lángnyelvek, a robbanások és a halált osztó gépmadarak kavargásában már alig lehet megtalálni a szörnyűséget híven kifejező költői szót. Őszi készülődésében a halál, mint a kisgyermek ősi réme dereng fel szeme előtt, az utolsó versszakban felidézett szurrealista vízió, az égen tovaúszó, bomlott hajú asszonyfő képe már azt jelenti, hogy a költő minden idegszálával, ösztönös és tudatos megnyilvánulásaival eleven, lángoló tiltakozást érez az embert s értékeket romboló háborúval szemben.

*Világ hátán veszett szél dühe csapdos
villám-sárkány eget-földet harapdos
és én magam-próbáló szörnyű kedvvel
birkózom a villámos fürgeteggel.*

(Viharvirág)

Az inferno legszörnyűbb bugyrai azonban csak ezután tárulnak fel. A köveket, állatokat és égitesteket megidéző költő elfulladás szavában ott remeg az emberiség vádja is a háború kirobbantói ellen. A *Kiáltás halottak útján* már majdnem a megsemmisülés határáig juttatja el; a szégyen emészti, hogy még él és felocsúdsában az arcán végigcsörgő könnyek újabb elveszett, közel álló személyekről vallanak. A vers záró sorai döbbenetes revelációval emelik magasba a világégés halottainak emlékét, és egyúttal a háborús korszak mítoszától való emberi csömörét is kifejezik. Jékely afféle ellen-Toldiként nem a vélt erősek, az élők közé, hanem a halottak tiszta és felmagasztosult seregébe vágódik.

Erről a mélypontról egyedül csak a lét szívbemarkoló hívása szólíthatja vissza. Ha már életben maradt, meg kell hallania és éreznie a világ romlatlan hangjait és jelenségeit is, a tavaszi fuvallatot és a cinke új életet hirdető szavát — mindazt, amiért létezni: örülni és szenvedni érdemes. Az emberi és költői regenerálódásnak s a visszatérő életkedvnek ez a korai „cinkehang” az első igazi megnyilvánulása, mintegy átvezeti a költőt a harmincon túli, érettebb férfi-líra birodalmába.

Egysíkú felfogás volna azt hinni, hogy a békeévek nyugalma megszünteti Jékely mélyről fakadó érdeklődését és vonzódását a lét és nemlét kérdései iránt. A költő azonban már szélesebb ívű világot kíván átfogni verseiben, nem elégszik meg a korábbi időszakokban átélt vívódásaival. A természet közelsége és egyetemes hatóereje különlegesen szép sorokra serkenti:

*Szerelmes pásztorlány hitével
álmélkodni a csillagokra,
találgatván: tüzük mit érlel,
s fohászkodni forrón, dadogva;
várni a Hold kelését,
nézni, hogy tündököl
százezer égi szépség,
s mindaddig báméskodni föl,
míg egy szédítő pillanatban
úgy nem érzem, hogy mindez már alattam,
földöntúli csillaghalas tavakban,
a mélyben zajlik és nem a magasban...*

(Az ég játékai)

Máskor a magányosság szorító érzése az „élet szép útját” láttatja meg velem, de az erősebben jelentkező elmúlás — a csontok és a ternető képével — újra elfelhőzi a lét kibontakozásra váró, eleven élményeit. Pedig milyen erős lobogással ég benne az életigenlés — ízeinek, ritka pillanatainak szépsége. A bronzkori férfi elképzelt, túlvilági eszmélődésében is az odafönn járók, az élők felujjongó örömet idézi fel lázas, csillapíthatatlannak tűnő kíváncsisággal.

*S mért nem szűnik meg a kíváncsiság:
hová iramlík a világ?
S a vágy sűrűn meglátogat;
mégegyszer fogni egy halat!
Labdát dobálni zöld fűvön,
kapócsontozni nagy kövön,
tűzgyújtani, hallani, hogy ropog —
ó, az élők mégiscsak boldogok!*

(Múzeumlátogatás —
A bronzkori férfi panasza)

Az *Elmúlnak* című vers tömören regisztrálja az „élvezet listáját”, mi mindent hagy el az ember élete folyamán s mi mindentől kell elbúcsúznia; az utolsó sorok pedig megdöbbenő hitelességgel egyesítik a kései-középkori haláltáncok komor hangulatát a huszadik századi költő belső látásával:

*Por hull az ing alá, penész
lakatja lóg keserű számon,
alacsony ablakon benéz
vénaasszony vigyorú halálom —*

Ez a fajta képi megjelenítés és a költői „közérzet” utánozhatatlan rögzítése ragad meg bennünket a *Gyönyörű őszben* is, Jékely érettkori költészetének legsajátosabb jegyeit csillantva fel.

A lét súlyával, a magánnyal folytatott szüntelen harcot a szülők elvesztése fölött érzett fájdalmas „utóhangok” mély árnyaltsággal közvetítik; a gyász kínját és soha ki nem szellőztethető „dohát” szinte egyszerre érezzük felénk áradni. A vers kódája elégikus tónusa mellett a test és a lélek kibékíthető dualizmusa utal.

*S lelkükre gondolok, az ép parányi részre,
mely valahova tűnt a roncs egészből,
s valami újra, nagyszerűre készül —
tán visszahozza őket test szerint:
— Ó, hosszú-hosszú útról hazatérők,
mit hoztok majd vén, árva fiatoknak?*

(A hosszú tél után)

Az életmű lényegét megragadni kívánó kritikus már hosszú ideje a tolla hegyén „érez” egy eddig meg nem fogalmazott érzelmi szálat, amely szervesen kapcsolódik Jékely emberi és költői világához: a nosztalgiát. Jékely lelki életformája a nosztalgia; úgy érezzük, hogy a mulékony idő, az elsuhanó élet a fájó-zsibongó-gyönyörködtető érzetek bonyolult vegyületét alakítja ki benne. Eleinte csak a gyermekkori nosztalgia hangjai hallatszanak: egy-egy tárgyat, képzeletben megszüpített helyet vagy akár sítalp-nyomot keres a tovatúnt időben, de aztán a hang intenzív eredetisége egy fiatalon kialakult nosztalgikus alaptermészetre és látásmódra irányítja a figyelmet. S itt érdemes egyéb példára is hivatkozni. Krúdy korai, de már jelentős novelláinak írásakor, Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszainak* megjelenése idején alig múlt húszéves, és mégis mindketőjük alkotásaiban fellebbezhetetlenül hiteles a visszapillantás hangulati ereje és nosztalgiája. Jékely is huszonhárom éves korában írja a *Rezeda Kázmér búcsúját*, és ez a vers anélkül, hogy közvetlen hatásról — különösen nem utánzásról — volna szó, belülről árasztja a Krúdyval és Kosztolányival összefűző szellemi rokonságot, közös rezonanciát, stílus- és hangulatteremtő készséget.

*S én is csak rossz kaleidoszkóp vagyok,
rendezgetem reszketve szürke-kék
odvamban, mint az idő itthagytott:
emlékeim csillámló szemetét.
S az éjszaka mind kékebb, feketébb,
elűszkösödnek mind az ablakok
— és éjjeltájban én is meghalok,
mint a baglyok, vagy mint a remeték.*

Az utazások nosztalgiát kínáló lehetőségei, a „réges-régi nyárba” dőlő ifjú idilli fájdalma, a meghalt barátaira emlékező férfi hiányérzete, a mindentől és mindenkitől állandóan búcsúzkodó költő lelkivilága, aki végül is egyedül marad a tovatúnt autók és koporsók utáni sajátos elvágyódásában, egyre magasabbra hevítik az egyébként is gazdagon és színesen jelentkező versek élménytartalmát. A lírai hevület akkor sem csappan meg, amikor a múlt fényei és árnyai belopakodnak a jelen mindennapos valóságába, és az őszi reggel megkapó várásával vagy más egyszerűnek tűnő és mégis kivételes hétköznapi pillanattal elegyednek.

Rónay György mélyreható, az életművet gyökeréig ismerő és megláttató tanulmánya külön elemzi a *Futballisták* című verset. Ebben a mai hangvételű költeményben a Jékelyre jellemző nosztalgia és önirónia, a múlt és a jelen érdekes kölcsönhatása, az élet nagy momentumait látszólag apró, köznapi dolgokban felvillantó tehetség ereje együttesen érvényesül. Vagy említsük azt a végső szót kimondó áhítatot, amellyel a pótolhatatlan barátira és „földre”, Tamási Aronra emlékezik, megragadóan érzékeltetve a Tamási magánéleti és írói voltára s az ön maga után hagyott ürre jellemző emberi érzelmeket.

*Láttatok-é a kisirt szemű holdat?
Hogy lengett ott gyászfatylasan!
Lehullt mellőle legszebb csillaga...
(Gyászhold: vergődő, megszárnnyalt madár,
csorba címer — kiteljesül-e még?
Akkor a gyásznép már eloszlott,
itt-ott két-három kéz hideg
poharat markolt valahol,
keserűn lángoló szívükre
sisteregve ömlött a bor.
Halk szóval, könnyfátyolon át
motyogta ki-ki a magáét,
harangszóra zarándokok
mormolhatják így a rorátét.*

(Táltos volt)

A lét, az elmúlás s a nosztalgia mozgatóereje mellett a férfi és nő kapcsolata, a szerelem is, mint állandóan jelentkező érzés és költői téma kerül a versek középpontjába. Egy-egy korai versben még játékosan cseng a „szerelem-előtti szerelem” említése, — a költő közelről érzi az Édent, és ennek emléke szinte átsüt két életen keresztül. Időnként mintha a jelenben is elsősorban az emlékké váló pillanat különleges színeit és intenzitását érezné, — a megfogható szépségek:

a zöldesen csillogó drágakő, a szem, a fehéren vakító fogsor, a finom, szédítő illat halmozásával eleve a felidézés szándékát és aranykódét hinti a verssorok köze. Hányszor csendül fel a nosztalgikus hang, az első szerelmi kín újraélésének vágya a hűvös téli esték tavaszszagú pillanataiban. Csak később döbbenünk rá, hogy a szerelem Jékely verseiben túlnő a játék, a „hálás téma” keretein, és nemcsak átfutó, impresszionista szerepe van. A költő a szerelmet, a nőhöz való tartozást teljes kozmikus kitágultsággal próbálja befogadni és megörökíteni, helyenként valóban a „csillag fényében” tárja elénk, és olyan erővé növeli, hogy hitelesnek kell éreznünk a „bolygókat takaró kicsi tenyér” hasonlatát s az örök asszonyi arc jelentőségét, mely „a mulandóság honából könnyezve kémleli a Véglegest”.

E versek olvasásakor úgy érezzük, hogy a szerelem monizmusá, egyetlen hitvallásá emelkedik; — „mintha egy reggel nem kelne ma nap” — fogalmazza meg a szerelem elmúlásával egyenértékű, negatív érzést. Az érzelem emberfölötti erők képét villantja fel: az irtózatot sötétet a szerelmes társ égi fénye világítja be — és ugyanakkor kifejeződik a kölcsönös szerelem egető, pusztító volta is — épp egyre magasabbra törő, többszörös önzésével. A szerelem verseiben nemcsak szép játék és szíves simogató érzés, nem is lírát tápláló élmény, hanem a sors legmélyebb rétegeibe vésődő valóság és álom — eszmeiség és tett —, függetlenül attól, hogy végső soron pesszimista kicsengésű-e.

A hidegség nyirkos közelítése az érzés elmúlásával, a költőt valaha szeretett asszonyok melegségének óhajta, a „hullt Nap” utáni kiáltozás: mind-mind ennek a belül hordott alapézésnek — erőteljes szeretetvágyának — a megnyilvánulásai.

Jékely minden morbiditás nélkül, hitelesen idézi fel egy halott nő emlékét, aki holtával sem hullik ki teljesen a költő emlékezetéből, jelenéből. Általában véve a nő jelenvalóságának sokkal szélesebb skáláját láthatjuk, mint a legtöbb lírai életműben. Egy-egy villanásszerű élmény vagy látomás — mely szellemi lepárlást igényel: „barna haját szentséges fénykörül — íratlan versek rajzolták körül” — írja egy fiatalkori ideáljáról; máskor a Via Appia archaikus varázsában a női szépség örökérvényűsége ragadja meg:

*En elmegyek s most már urbi et orbi
hirdetem őt az emberek között,
mert nincs szebb, mint a szépségről dalolni —
(Egy lányhoz, aki végigment a
Via Appián)*

A leszűrt konklúzió az, hogy a szerelem még az öntudatlanság állapotában sem hagyja el a költőt, „álma bársonyába” is orozva betör, hogy teljesebbé, de legalábbis színesebbé tegye az életet. S ami legközvetlenebbül, alapézésében varázsolja elénk a szerelmet kifejező lírikust, az nem több négy sornál, az *Orgona-szál* lényegévé tömörült kinyilatkoztatása:

*Orgonaszál remeg a jobbkezemben.
Megszagolom — és szerelmes vagyok,
Szerelmes a legelső szerelembe,
Mely voltaképp soha el sem hagyott. —*

Jékely költői atmoszférájához hozzátartozik egy bizonyos archaikus jelleg is, a múlt ódonveretű hangulatának, tónusának felfedezése; a kövekben, épületekben — elsősorban templomokban — és régi metszetekben megőrzött, „emberi nyomok” szenvedélyes vizsgálata és szeretete. A legjobban tetsző épületek a templomok — vallja egyik versében, ahol „halottas béke zeng”, és mégis a művészi alkotás kezennyomát és szellemét érzi jelen. Ez a vonzódása még csak fokozódik, amikor az idő vasfoga által szétmállasztott templomok közelébe kerül, hiszen „szent kőtömeg, emlékbírodalom” valamennyi templom, amelyek nélkül igazi várost el sem képzelhetünk.

Az idő-marta köveken kívül az épülethez tartozó vagy ott megforduló személy is vonzza képzetét, — a kő, az épület és az ember kölcsönhatásában nemcsak az egyes korok érdekes világa éled fel, hanem rövidebb időszakokra megdobb az emberben az örökkévalóság érzése is. A *Középkori fametszet* öt versből álló sorozata és a *Zsámbék romjai* ebből az archaikus szellemvilágból sarjadnak, és a tanulmányban idézett versekkel együtt költészetének legnagyobb magas-

latait jelzik hangulati, képi megjelenítésben és belső tartalomban egyaránt. Az „éji fátylától megrabolva reszkető város” képe éppen úgy, mint a hóhér házának mesteri illusztrációja a kor tömör és hiteles felvillantását szolgálják; a zsámbéki romtemplomról szóló ciklusban szinte egyszerre halljuk felcsendülni a nemzeti értékeinkért aggódó mai költő hangját és a gregorián dallamok érdekes, kort jellemző hullámsását.

Az egész lírai életművet — az első versektől az utolsó ciklusig — a költői hivatás belső átfűtöttsége és a „mesterség” ismerete hálózta át; Jékely általában a lényegét láttatva tömörít, de a kor stílusától eltérően szép sorokat is papírra „mer” vetni — versei a legjobb értelemben véve ihletettek, élményszerűek.

A hegy hatalmas, lila kalamáris, a felhőrost hosszú toll, az augusztusi éj: tengerarcú, a citrom hold a nyírfán fennakadva reszket, a lehullt nap aranyos ekéje „vörös csíkokra szántja az eget” — idézhetjük a természeti képek gazdag soraiból. Párizs varázsa, mint „egyszer kóstolt gyönyörűség”, a párizsi szél, mint „költők eledele” fogalmazódik meg utazási élményeiről írt verseiben. A költő, aki „örök honvágy árva foglya”, dús képzelettel nevezi meg a sokat emlegetett lét-idővel kapcsolatos lírai fogalmakat és érzeteket.

Közhelynek tűnő szokás, amikor a tanulmányok és kritikák a szóban forgó író soron következő alkotásaira hivatkoznak. Jékely esetében mégsem mulasztható el: a színesen és érzékletesen kibontakozó egyes korszakok szemünk előtt formálódtak szerves egésszé, s az újabb termés már nem az eddigi elmulasztott adósságot törleszti, hanem minden bizonnyal az életmű méltó betetőzését szolgálja majd.

Pilinszky János

ÉLŐKÉPEK

SZEREPLŐK:

Fiatal fiú	Harmadik ismeretlen állat
Fiatal lány	Szolgálólány
Asztalosmester	Kisfiú
Apácafőnöknő	Kislány
Első ismeretlen állat	Öreg madár
Második ismeretlen állat	Parókás úr

Róka, Medve, stb.

ELŐSZÓ

(Fiatal fiú és lány a függöny előtt. Lehunyt szemmel, álmidőben. A fiú kinyújtott karral megérinti a lány vállát.)

Fiatal fiú: (Hosszú, álomszerű szünet után.) Megérintettelek.

Fiatal lány: Megérintettél.

Fiatal fiú: Kezdődhet az előadás.

Fiatal lány: (Anélkül, hogy megmozdulna.) Megérintetelek.

Fiatal fiú: Megérintesz.

Fiatal lány: Az előadás vége fele jár.

Fiatal fiú: De addig is.

Fiatal lány: Igen, addig is.

Fiatal fiú: A szín megállhat és megmozdulhat.

Fiatal lány: Hallgatni és beszélni fogunk.

Fiatal fiú: Találkozunk. Beszélünk. Hallgatózunk.

Fiatal lány: Megérintettelek.

Fiatal fiú: Nem érzem!

Fiatal lány: Megérintettelek.

Fiatal fiú: A háború, félek, hogy ideér.

Fiatal lány: Ne félj. Amire ideér, szelíd lesz mint egy naplemente.

Fiatal fiú: Igen, most már tudom, hogy van remény.

(A függöny fölmeleg. Kettős színpad. A felső szinten fogják bemutatni az élőképeket. Az alsó szinten ül a közönség. Egy medve, egy róka, egy-két ismeretlen állat; egy öregasszony; egy parókás úr; virágos fotelben egy-két gyerek; egy apácafőnöknő, s néhány magasrangú katona. Talán egy hatalmas öreg madár is. Mindenki mélyen horkol. A belső színpad függönye föl-sza-

lad. Látható az első *ézőkép*. Asztalosműhely, tele forgáccsal. Egy szorgos asztalosmester munka közben. Fűrésze olyan helyzetben áll, ami joggal lehetne minden fűrész és minden fűrészelő ember apoteózisa. A horkolás fokozódik. A belső függöny lehull. Medve, róka, mindenki fölébred egy pillanatra. Szórványos, mégis egyenletes taps nyugtázza az átaludt produkciót.

Szolgálólány lép be. Ezüst tálcán névjegyeket ad át az apácafőnöknőnek. Szünet. Várakozás. A névkártyák tulajdonosai belépnek. Két gyerek. Egy kisfiú és egy kislány. Hunyorognak a fényben. Honnan jöttek? Talán egy álomból? Vagy ők maguk is aludtak talán?

Az öreg nagy madár két virágos karosszéket ajánl föl nekik, mereven szemközt a közönséggel helyezve el azokat. A két fiatal helyet foglal. Megmerevedik.

Általános horkolás. Újabb *ézőkép*. A színpad függőnye fölgördül. Fiatal lány a zongoránál. Megszakadt akkord. Parókás férfi a zongorára könyökölve. A közönség mélyen horkol. Az *ézőkép* mozdulatlanul áll, amikor esetlen szolgálólány tör be a mozdulatlan belső színpadra.)

Szolgálólány: (Esetlenül. Üvöltve.) Kitért a háború! Elvesztünk! Mindannyian elvesztünk!

(Az *ézőkép* megmozdul. Zongoráló lány és parókás férfi közösen rántja vissza a kelletlen jövevényt. Belső függöny. A hallgatóság fölriad. Szórványos, mégis egyenletes taps.)

Első ismeretlen állat: (A beálló csendben.) Származásom homályos. Szőröm egy medvéé, szemem egy leopárdé. Szívem mégis szabályosan ver, izmaim kipróbáltak. Amikor iszom, vizet, napot és iszapot iszom. Amikor fürdök, vízben fürdök, vízben, napban és iszapban. Ahogy az már alkonyatkor minden állattal megtörténik.

Róka: Apám róka volt, anyám is róka. Bundám egy rókaé, és szemem is egy rókaé. Mégse tudom, ki vagyok, s miért is ülök itten. Ha medveszöröm volna és leopárd szemem, talán inkább tiltakoznék születésem ellen, de mindenképp könnyebb szívvel fogadnám a naplementét, amire most mindannyian várunk.

Apácafőnöknő: Talán meglepő, hogy én vagyok az, aki e pillanatban az emberi természet hétköznapi szükségleteire gondolok. Nincs értelme, hogy titkózom. A művészet mannája után egy

pohár bor, vagy akár egy jó bableves, gondolom, mindannyiunknak jól esne.

Második ismeretlen állat: Szemem egy rókaé. De bundámat nem tudom megnevezni.

Első ismeretlen állat: Bundám egy medvéé, szemem egy leopárdé, de ahogy hanyatlik a nap, bundám és szemem egyre inkább az enyém. Egyedül az enyém. Lehetséges volna, hogy amire minden véget ér és darabokra hull szét a világ, én magam egy leszek?

Második ismeretlen állat: Te talán igen. De én, aki még prémemet se tudom megnevezni?

Apácafőnöknő: Éhségem pillanatnyi volt. Úgy gondolom, nézzük tovább az *ézőképeket*, piros bor és bableves nélkül.

Harmadik ismeretlen állat: Várom, hogy besötétedik. Együtt a nagy öreg madárral várom a naplementét. Hogy a háború megszeli, amire ideér. (Az apácafőnöknőhöz.) Anyám, megengedi, hogy megérintsem? Igaz, nagy kitüntetés volt számomra már az is, hogy meghívott a ritka szép *ézőképek* megtekintésére, amit végighorkoltunk ugyan, de amitől a meghívás mégis megtiszteltetés maradt.

Apácafőnöknő: Nem gondolod, hogy tévelygő vagy? (Szünet.) Siess az érintéssel!

Harmadik ismeretlen állat: Fordulj oldalra, Tisztelendő Anyám! Nem te vagy, akit megérintek. Nem én vagyok, aki megérintelek téged. A szabálytalanság érinti meg a szabályt. A szolga a trónt. A száműzött a királyt. Az egybeszabott állati pata a szirmokra osztott emberi kezét.

Kisfiú: (A virágos karosszékben.) Menynyit röpült a nagy öreg madár, aki most itt ül a fotelben!

Apácafőnöknő: Érins meg!

Harmadik ismeretlen állat: Megtörtént. Bocsáss meg!

Apácafőnöknő: Nincs miért, gyermekem.

Harmadik ismeretlen állat: (Visszavonva patáját.) Te megbocsájtasz gyermekednek, Anyám. De a többiek, a világ?

Kislány: (A virágos karosszékben.) Igen, ők elkövetik azt, amit nem szabad. Ők elkövetik majd ellened azt, amit soha senkivel nem szabad.

(Az első színpad elsötétül. Harmadik *ézőkép*. Középkorú táncospár. Lassú keringő. A pár forogni kezd. Függetlenül. Senkise tapsol.)

Apácafőnökő: Gondolom, mégis engedjünk az emberi természetnek!

Parókás úr: Már épp eleget engedtünk.

Öreg madár: Mi madarak is épp eleget engedtünk már nektek!

Apácafőnökő: Hát akkor röpjünk egy kicsit! Szemközt a naplementével. Így gondoltad? Az egész tisztas társaság...

Kisfiú: (A fotelből.) Megérintettelek.

Kislány: Megérintettél.

Kisfiú: Erről szól minden. Az egész előadás.

Kislány. Megérintelek.

Kisfiú: Megérintesz.

Kislány: A világ ideje vége fele jár.

Kisfiú: De addig is.

Kislány: Igen, addig is.

Kisfiú: Mennyit röpjött a nagy öreg madár, aki most itt ül a nagy fotelben!

Kislány: Megérintettelek.

Kisfiú: Nem érzem!

Kislány: Megérintettelek.

Apácafőnökő: Igen, igen, az egész tisztelt társaság! (A nagy öreg madár felé.) Szemközt a nappal. (Szolgaián.) Így gondoltad? (Kegyesen.) Vagy fáradt vagy hozzám?

(Fölfut a belső függöny. Újabb élőkép következne, de semmi sincs a színen.)

Szolgálólány: (Hatalmas zsebkendővel — orrán-szemén — bebotorkál az alsó színre, ahol most először nem alszik senki se. *Első ismeretlen állat* vigasztalva átöleli őt.)

Első ismeretlen állat: Ne sírj, ne félj. Mire a háború ideér, szelíd lesz, mint a naplemente. Mi több, szelíd mint egy reménység.

(A nagy öreg madár kis falépcsőn fölmege a belső, üres színpadra, ahol idáig az élőképeket játszották.)

Öreg madár: A végső szó jogán csak annyit: „Támaszkodjatok bátran a levegőre”. (Oldalt el.)

Apácafőnökő: (Követve a madarat a színpadra.) Támaszkodjatok bátran a semmire. (Oldalt el.)

Első ismeretlen állat: (Már a belső színpadról.) Szemem és bundám egymás közt ellenségek. Az egyikkel mégis látok, a másik mégis melenget. Először voltam vendég életemben, és máris itt a háború. Tulajdonképpen üvöltésem kelene, de én mégis boldog vagyok. (El.)

Második ismeretlen állat: Olyan szép volt itt minden, mint gyermekkoromban, amikor még nem tudtam, hogy a teremtésben semmi sem hasonlít rám. Mert ahogy a nap lemege, s ahogy a vízszintes sugarakban közelednek az ellenséges hadoszlopok, hiszem, igen, egyre inkább hiszem, hogy van remény. (El.)

Apácafőnökő: (Visszatérve a belső színpadra.) Talán engedjünk mégis az emberi természetnek. Egyszóval: mielőtt a végítélet ideérne, fogadjuk el konyhánk ajánlatát.

Harmadik ismeretlen állat: Anyám!

Apácafőnökő: Gyermekem!

(Éreznünk kell, hogy ez valóban anyagyerek viszony.)

(Távoli katonamars hangját hallani.)

Első ismeretlen állat: Ahogy fokról fokra darabokra hull a világ, közeledik a végső csatazaj, úgy leszek egyre jogosultabb vendég, én, aki letelepültem a kerekasztalhoz, amit földi szóval ünnepelemek neveznek.

Apácafőnökő: (A hirtelen fölismerés ijedelmében.) Ragadjatok föl a székeket, és költözzetek föl a színpadra! Ez a szín ugyanis nem létezik. Ha fölköltöztök ide, egyedül akkor kerülhetitek ki az idő múlását, Isten haragját és a közelgő háborút!

(Van, aki fölköltözik a belső színpadra, van, aki lent marad.)

Második ismeretlen állat: (Azok nevében akik lent maradtak.) Mi, akik lent maradtunk, előnyben részesítjük a homályt. Az agóniát az étellel és a halállal szemben.

Első ismeretlen állat: (Azok nevében, akik a színpad öröklétébe költöztek át.) Mi viszont előnyben részesítjük a színpad és a mennyország területenkívüliségét.

(A belső színpadon fény. Az alsó szinten sötétség.)

Apácafőnökő: (Leereszkedve a lépcsőn, a két szint közötti félhományban.) Döntöttetek. Egyiktek így, másiktok úgy.

Harmadik ismeretlen állat: Egyedül vagyok Anyám, holott gyermekednek nevezted.

Apácafőnökő: Én is, gyermekem, én is tökéletesen egyedül vagyok.

(A katonamars fölerősödik és harsogásával mindent kiolt. Aztán néhány zongoraakkord.)

UTAZÁS AZ ÖCSÉMMEL

II.

írta THURZÓ GÁBOR

Hithirdetők; vita egy paróka körül; Hollywood Boulevard; Júdás-passió

Los Angeles, Hollywood, a Sunset Boulevard — ilyennek képzeltem. Először kerültem olyan városba, amit elképzeltem és elképzelésem kis híján azonos volt a valósággal. Rómát, Firenzét, Athént — hány fényképen, filmen láttam azokat is! — nem tudtam elképzelni. És ha elképzeltem, a valóság más volt mindig.

Még nem vagyunk Hollywoodban — hosszú az út Hollywoodig! —, a kisvárosias Los Angeles, ócska és ósdi házak, ahogy száz éve téglából, fából összeeskábálták őket. Letarolt utcák, szinte szemlátomást növekvő felhőkarcolók — ez már az új Los Angeles. Az öcsém meg akarja mutatni az első amerikai pékséget — hisz pék volt mindig, ha lehetett, pék most is —, de az utcát már alig találja, a házat sem. És egyre közelebb a mind vakítóbban világító hollywoodi fénykereszt.

Az öcsém éjszaka dolgozik. Épp hogy valami rólunk, a családról, róla, már siet is el. És én már alszom, két éjszaka nem aludtam, hisz tizennégy órát repültünk nyugat felé, az idő mindig változott, állandóan előre vagy hátra igazítottuk az óránkat.

Éjjél lehet, a sógornóm felébreszt. Most jött haza munkából.

— Minek jöttél? — kérdezi egyszerűen, felkészülten.

— Mert felszálltam Frankfurtban.

Csak ennyit tudok felelni, alszom tovább. De ő beszél, csak beszél, és én nem értem, nem is érdemes.

Másnap magányos séta a Sycamore Avenue pálmái alatt, itt lakom. A La Bréa lejtője szinte már valószínűtlen zöldben, rózsaszínben, muskátli-fák mögött megbúvó villák. És egy pálmator, sudár, nyílegyenes pálmák. Ilyet még sehol sem láttam majd Santa Monicában láthatok, úgy szegélyezik párhuzamosan a tengerpartot, mint nálunk a jegenyék az országutat. Sehol senki gyalogos. Ilyen egyedül még a sivatagban sem érezhetném magam. Csak autók és autók. A Franklin Avenue piros lámpájánál rámcsozádkozik egy úrvezető: „hogyan: hát gyalog is lehet?” Csak egy ilyen autó-nélküli lézeng az utcákon. Az öcsém a Hughes-cég pékségében dolgozik, a Hughes supermarketek vásárlóinak külön parkolóhelye, a dolgozóinak is, de külön parkolóhelye minden valamirevaló üzletnek. Az amerikai Nyugat a nagy, szabad területek eldorádója, nincs szükség végeredményben járdára, mert ki járhatna gyalog?

És végre emberek. Ez a Hollywood Boulevard, a fő utca, csillagokkal van kövezve. Minden lépésnél egy-egy téglaszín, márvány csillag közepén arany betűkkel a nevek. Az amerikai filmek hősei: rendezők, színészek, operatőrök, producerek. Régiek és újak. Most már halványfényű, mert elfelejtett csillagok. És még most is ragyogóak, pedig hol vannak már? Filmmúzeumokban, lexikonokban. Egykor fénylő, most már elhalványult csillagok — és változatlanul ragyogóak. D. W. Griffith, aki megtalálta és végeredményben kitalálta Hollywoodot. Hal Roach, Chaplin, Mary Pickford — ki ne emlékezne tündéri ugra-bugráira? — Lillian Gish — ki ne emlékezne könnyeire? — Zasu Pitts — ki ne emlékezne bánatos tekintetére, így az ostobaságot még sosem fejezte ki senki, előtte se, utána se. Aztán Douglas Fairbanks — kicsoda izmok! — Jonny Weissmüller — hogyan úszott Tarkanént! — Erich von Stroheim, Ernst Lubitsch, a rendezők. És egy álló-csillag, a filmművészet egyetlen bölcse — mert tudta, mikor kell a titokzatosság fátylát arcára borítania — Greta Garbo.

Hollywood Boulevard — a kicsi, nagy és nagyobb csillagok tejútja! Aki Magyarországról tévedt ezekre a csillagokra, megilletődve áll meg egy név előtt: Bánky Vilma. Hogy megkopott betűin az arany! De hogy ragyog, frissen, ezen a néven: Zsa-Zsa Gábor. Megkopik az is, megérdemeltebben, mint Bánky Vilmáé. Majd — a sétáló mégiscsak magyar — Michael Curtiz, vagyis Kertész Mihály, Tony Curtis, vagyis Schwarz Benjámin. Honfitársak. Van-e még? Friss-arany betűkkel — Peter Lorre.

Egy kis séta a Hollywood Boulevardon. A sarki mozi — ott lakom a szomszéd-
ban — húsz perc. A következő sarkon ismét egy mozi (mozi-utca ez a Hollywood
Boulevard) — már háromnegyed órát gyalogolhatok. Meg kell pihenni. Hát hol le-
het?

A *Chinese Theatre* — kínálja a pihenést, nézelődést. Mozi ez is, akár egy pa-
goda, de ahogy a dizlettervező képzeletében megszülethetett. Az ősi Kína, mint
mozi. Itt mutatják be immár évtizedek óta az „álmogyár” szuperfilmjeit. Az elő-
tér. Rengetegen vannak, vidékről kirándulók, akik eljöttek látni Hollywoodot, a
miszteriumot: fiatalok, családok, a férfiak cowboy-kalapban, az asszonyok, faros-
mellenesen, rikító madártoll- vagy virágszirom-kalapban, és gyerekek, gyerekek. Vil-
lannak a vakuk, fényképeznek. Fényképezik ezt a mozi-Kínát, és a betonlapokat.

Betonlapok? A *Chinese Theatre* avatta egy-egy bemutatón a későbbi sztárokat.
Akit Sig Grauman bemutatott — ennyi tekintélye valószínűleg az Atyaistennek
sincs angyalai körében — „megcsinálta magát”. És egy-egy világbemutatón fris-
sen öntött betonlap, az új csillag belenyomta tenyerét, lábát, és odafirkantott va-
lami hála-köszönetet. Minél kisebb csillag lett később valaki, annnyival többet
írt — „Sig, te vagy a világ legnagyobb moztulajdonosa! Te felejtetetlen!” Ki
rótta a gyorsan száradó betonba a nevét? Honnan tudnánk ma már! Lelkes sorok,
elemista betűkkel, parányi lányom, — az áramvonalas vamp, szegény Jean Har-
low. Aztán csak egy cipő talpa-sarka, két tenyér, és frissen, mintegy mellékesen
odavetve: Bette Davis. Tudja jól, azon a sztárvatáson csak önmaga tehetségé-
nek lehetett hálás.

És tovább a Hollywood Boulevardon, óvatosan — rá ne lépjek Chaplin vagy
Greta Garbo csillagára! Ragyogó szállodák, még a századelőről, a neveltséges tűz-
lépcsőkkel, bankházak, mozik és mozik, földszintes épületek, lemezboltok a vi-
lág minden lemezével, az egyik borítón Kodály szép öreg feje, „made in Hun-
gary”, butikok, légkondicionálva persze, hot dog, és „hamburger”, az amerikai nép-
eledel, nálunk fasírtnak hívják, benzinkutak, pajzánul mosolygó öregúr egy forgó
reklámozslapon, ő találta ki az amerikai rántott csirkét. Itt már mindent kapni,
ami kapható — indiai sarongok, hollywoodi frottír-kötények (made in Japan), cse-
csebecsék (made in Japan), régi filmplakátok, régi filmzenék, mozik és mozik,
bankok és áruházak, és a kirakatok: könyvek, a könyvek közt félelmetes karika-
túra-maszkok: Nixon és Dracula, Kennedy és Frankenstein, természetesen „made
in Japan”. Japán önti tele ezeket a csecsebecse-butikokat, két kézzel dobálva a ki-
rakatokba a bővít. Zsúfolt a Hollywood Boulevard: hosszú lábú, karsú derekú
négerek, pöttöm fülöpszigetiek, malájok, vörös hajú, sudár, szeplős írek.

Egy benzinkút kerítésén félelmetes külsejű hippik. Nem hajak, szakállak, ha-
nem szőrzetek. Ilyen szutykos egy remete lonca sem lehetett, mint amit ők visel-
nek. Megrohannak, röpcédulákat kínálgatnak, gitároznak, énekelnek, néhányan, itt
is, ott is, egy kupacban alszanak. Ennyi zavaros tekintet! ennyi se füle se farka
zene! ennyi borszalagon lógó indián-jelvény, préposti kereszt, máltai-lovagrendi
érdemrend! Kapni mindenütt, „made in Japan”. Egy hórihorgas apostol, roppant
méltóságteljesen, élem áll, megszólít, egy szavát sem értem, aztán kezembe nyom
egy rölapot. Elfogadom, mást nem tehetek. Erre kezet ráz velem, visszaül a
benzinkút korlátjára.

És otthon, a léghűtéses lakásban — ha kinézek az ablakon, alattam az udvar,
műanyag gyepel borítva — a sögőrnöm.

— Meddig maradsz?

— Amikor a charter visszamegy.

— Az három hét.

Most is fáj a feje. Parókat visel, mindig fáj a feje.

— Vegyél be aszpirint, — mondom.

És már olvasnám az Alamo-házaspár megtérésének és igehirdetésének törté-
netét azon a röpcédulán. Tony és Susan Alamo, fél-csinos, fél-fiatal pár. Susanon
valószínűleg paróka, attól ilyen merev egy nő mosolya. Tony, akár egy hajdani
parkettáncos, lesimított fekete frizurával. „Tony és Susan Alamo az a pár — ol-
vasom — amelyik elsőnek vitte ki Krisztust a fiataloknak az utcára, és világmoz-
galmat kezdtek Jézus igazáért.”

— Megint moziba mész? Az amerikai filmek vacakok.

— Pesten még azt mondtad, a magyarok vacakok.

— Az más. De itt élni lehet. Megint elszórtad a hamut.

- Miért ordítasz? — kiált rám, parókában és az első esőkabátban.
- Te ordítasz.

Nézi magát a tükörben, és beszél, beszél. Nem figyelek oda. Susan és Tony Alamo megigazulásának a története. „*Úgy csúfolták őket eleinte, mint »Jézus szörnyetegei«, »Jézus bandája«, »Jézus SS-osztaga«*”...

- Minek moziba menni? Menj le a poolba napozni. Rádfér.
- A Palatínuson 7,10 forint a belépő, és 1 a borralaló.
- De most nálunk vagy, Amerikában. A pool ingyen van, a lakáshoz jár.
- Ez tény.

És olvasom tovább az Alamo-házaspár történetét. „*Tony és Susan azt mondja, hogy amikor őt évvel ezelőtt kimentek az utcára a kábítószeres halálraitéltak közé, hónuk alatt volt a biblia, Krisztus szavaival. De ez a szó halott volt. Járták Hollywoodot, és mit énekelt az ifjúság? »Isten halott«, »Égessük fel a templomokat!«, »Fuszítsunk el minden felekezetet!«*”

A sógornóm visszajön, a második esőkabátban, paróka nélkül.

- Mikor mész vissza?
- Már megmondtam.
- Amerikát ki nem állhatom. Egy nagy rakás...
- Azt mondtad Magyarországról is.
- Mégis felveszem a parókát. Így jobb?
- Haggy olvasni.
- Úgyse tudsz angolul.
- Te jobban tudsz.

Felteszi a parókát, nézi magát.

- Mikor mész haza? — Felém fordul. — Ugye, parókában oké?
- Remek. Egy kicsit öregít ugyan... Haggy olvasni.

Leveszi a parókáját, kimegy a harmadik esőkabátért. „*És azóta — vall Tony és Susan Alamo —, hogy járjuk Hollywoodot, Californiát, az ifjúság habzsolja a biblia üzenetét, Jézus tanítását, hátat fordított bűneinek, mert tudja, Jézus ismét visszatér köztünk. De vannak, akik továbbra is a kábítószeres, a szabad szerelem, a csoport-szekszuális-kielégülés (ez angolul egyszerűbb: group-sex) rabjai. Mi küzdünk és továbbra is küzdünk ellenük.*”

A harmadik esőkabát, ezúttal parókával.

- Mért jöttél ide?
- Már mondtam.
- Hadd röhögjek! Neked ennyi dollárod van?
- Nem válaszolok. Kezemben a röpcédula.
- És mégis, mikor mész haza? Mármint oda.
- Nem engedtem, hogy ismét közölje véleményét.
- Húsz nap múlva.
- És addig itt cigarettázol? viszkizel?
- A fél üveg free-shop viszkimet te ittad meg.
- Feljött egy szegény magyar, megkínáltam.
- Mért szegény magyar, ha itt él?

Elhallgat. Kimegy, a heverőre dobja a parókáját, a harmadik esőkabátját, kutat a gardróbban, s közben hol Magyarországot szidja, hol Amerikát, hol Marlon Brandot — az ő új filmjét nézem meg —, aki csak azért sztár, mert Amerikában mindenki beteges hajlamú, Marlon Brando is, és vacak a „tívi”-program, és Pesten sorba kell állni kenyérért, piros-paprikáért, olasz garbókért („hogy azok milyen vacakok”), nincs tej és hús, és hogy mért olvasok angolul, amikor egy szót sem értek. Én — ennek ellenére — olvasom tovább a röplapot. „*De kicsoda is — kérdezi a röplap — Tony és Susan Alamo? Mindketten zsidók.*” És jelenleg nem tudják, hogy az apostolok között ők, vagyis Tony és Susan-e, a tizenharmadikak és tizennegyedikak? Tony különben neves beat-énekes volt, rengeteget keresett, de mégsem volt nyugalma, hisz érezte: az élete csupa szenny. Nem hitt Istenben, Jézusról fogalma sem volt. Minél többet keresett, annál elveszettebbnek érezte magát. A keresztények? Éppoly romlottak, kéjvágyók, akárcsak ő. Azt fontolgatta: ha

Jézus a keresztényekért ennyit sem tett, mért tett volna bármit is értük, a megváltatlan zsidókért?

A sógornóm parókában és tigriscsíkos esőkabátban.

— Így — oké?

— Kint legalább negyven fok.

— De szmog. Nálatok az sincs. A szmog, bármikor megeredhet az eső. Undo-rító ez a Hollywood. A szmog!

— Gyere vissza a Baross utcába, ott, egyelőre, nincs szmog.

— Nálatok sorba kell állni piros-paprikáért. És tejfölért.

— Akkor maradj itt.

— Utálom a piros-paprikát. A *barbacue*, az az igazi. Nálatok persze nincs.

Miért lenne? Milyen *dressinggel* szereted a salátát? A *french*, az a legjobb. — És eldobja a tigriscsíkos esőkabátot. A paróka úgy ül továbbra is a fején, mint egy kozák prémsapka. — Mért nem mész napozni? A Marlon Brando egy vacak színész, milyen legyen egy beteges hajlamú? — Most a parókáját is elhajítja. — Dögletes itt ez a meleg. De egy amerikai nő... egy sexy, mert a legjobbak közé járok a *gymne*-be, és csodálják az alakomat... Tudod, kicsoda társaság? Hollywood! Robert Taylor első felesége, milliomosok!

Szeretném nyugodtan tovább olvasni az Alamo-házaspár esetét.

— Először is: mért vagy te amerikai? Másodszor: egy péksegéd felesége vagy, mellesleg alkalmi pincérnő.

— Mikor mész haza?

— Már megmondtam.

A szmog, az valóban elszürkíti az eget, hőség, fulladoznak a pálmák, sápadnak a virágok. A sógornóm eltűnik, — újabb esőkabát.

Tony Alamos egy alkalommal valami zavaros pénzügyben — nyilván vita a TV-vel — felkereste az ügyvédjét. Várnia kellett. És a „jel” akkor érkezett meg. Bármilyen romlottak is a keresztények, bármennyire nem váltotta is meg őket Jézus, neki mégis ki kell keresztelkednie. Ez meg is történt. Habár tudta, hogy a Szentlélek mégsem ott fű bennük, amikor és ahol akar. Újabb tárgyalás az ügyvédnél, újabb várakozás, Isten ismét jelentkezett — a megható történetben csak az a furcsa, hogy a Lélek, bárhol fújhat ugyan, de Tonyt mindig az ügyvédi irodában világosította fel —, és Isten sugalma eloszlatta kétségeit az Ó Fia, Jézus Krisztus iránt. Hogy miként, azt a röplap nem részletezte, csak közölte. És rájött, még ott az ügyvédi irodában — ahol, nyilván rendbehozta anyagi ügyeit is —, hogy egy a Krisztus és semmi sem választhat el Isten szeretetétől, és legyünk bizonyosak benne: Jézus Krisztus a megváltónk. És a röplap végén: másnap reggel kilenckor az Alamos-házaspár, bérelt buszon, istentiszteletre, majd szeretet-lakomára viszi hiveit. Belépődíj 5 dollár — utazással együtt — az agapé jelszava: „*Jer és lásd a csodákat, melyeket Isten tész az Utolsó Napon*”.

— Így — oké?

— Remek.

A sógornóm a tigriscsíkos esőkabátban, parókával.

— Ez a lila nem lenne jobb?

— Én ennél maradnék.

Hisz nem mindegy? Úgysem fog esni.

— Mikor mész vissza?

— Húsz nap múlva.

— Megőrülök! Tíz perc a *coffée-house*. A manager letol, ha kések. — Le-rántja a parókát. — Mégis paróka nélkül megyek.

— Fésülködj meg legalább.

— Arra már nincs időm. És tudod, milyen drága itt a taxi?

— Menj autó-stoppal. — Ezt különben hitchhikingnek hívják.

— Hogy egy néger megerőszakoljon? — Mégis felteszi a parókát. — Mikor mész haza?

— Már mondtam.

— Oké. Én nem írnék össze mindenfélét a belvárosról, fasisztákról, iskoláról, papokról. Különben az anyám azt írta, rossz író vagy.

— Igaza van.

— Menj le a poolba. A Brando-film egy vacak.

— Láttad?

— Minek azt látni? Így jó. Meleg, de tökéletes ez a paróka. 120 dollár. Írjál sci-fit, az itt üzlet, dögletesre keresnéd magad.

— Rögtön nekikezdek.

És már az ajtóban:

— Egyáltalában minek jöttél?

— Mert felszálltam Frankfurtban.

Másnap ott vártam én is a Hollywood Boulevard és a Highland Avenue sarkán, ahol az Alamo-házaspár — Jézus tizenharmadik és tizennegyedik apostola — híveit a bérelt buszhoz invitálta. A zsúfolt busz akkor indult, amikor odaértem, az Alamo-házaspár egy Toyodán előttük.

„A lélek ott fű, ahol akar” — jutott eszembe F. paulita atya. Ebben a Jézuszt hirdető hacacáréban is, melyről nem nehéz megállapítani, hogy egyben a tizennegyedik apostol, Tony Alamo nehezen fogyó lemezeinek a reklámja is. És ott fű a lélek abban a félszeg mosolyú, kopottas férfiban is, aki a Broadway-áruház sarkán nyújtja felém, félenken és bocsánatkérően szinte, a röplapját. Sosem felejttem ezt az alázatos mosolyt — mintha alamizsnát adtam volna —, mellyel megköszönte. Megállok egy mozi előtt, olvasom a röplapot. „*Ne felejtétek el Istent! Isten itt van! Csak ő tudja, melyik az ítélet napja! Készüljétek fel rá! Igazuljatok meg!*” És a röplap alján — már térdig gázolok a röplapokban, ott látom az Alamo-házaspár mosolyát, a sarki szex-film tökéletesen mást kínáló reklámját! — hová, kihez forduljak megigazulásért? melyik telefonszámot hívjam sürgős esetben?! És a röplapokon a kereszt, egy édeskés Krisztus, egy metódista pap szúrós tekintetű képe, a többiek — hadd nevezzem nemzetközi nevén — az „intimszféra” gondosan fotografált részletei.

Már mennék tovább — könnyű döntenem: se megigazulást nem fogok keresni, se a szex-filmet nem nézem meg. De megszólal mögöttem egy halk, alázatos hang.

— Uram, úgy láttam, ön elolvasta felhívásunkat. Döntött! Eljön délután kö-zénk?

A félszeg, kopottas röpcédulás.

— I am catholic, — felelem. Helyeslően bólint. Már menne, de még marad.

— Én is az voltam. De otthagytam az egyházat. Rájöttem, volt papjaim többet törődnek bűneinkkel, mint erényeinkkel. És leváltam, én szegény levél, arról a gazdag, nagy fáról. A mi papunk azonban azt mondja: erényeiről ismeritek meg a bűnöst is. Ha erényeit dicséritek, hamarabb ismerik fel bűnös voltukat. I am sorry. De remélem, ön hívó. Sajnálom, hogy nem tudom köreinkbe vonni.

És már ott sincs, és versenyben a szex-mozi röpcédulásával, ő is oszlogatja, tovább, röpcéduláit. Melyikük győz? Másnap elmentem a szex-moziba, — hatan voltunk. Az Alamo-házaspár mégiscsak egy teletömött autóbust vit magával is-tentiszteletre, agápéra.

Egy kábult, zavaros szemű, mutatós, tetszetős rongyokba öltözött hippi, a következő sarkon, a hatalmas gramofonlemez-üzlet előtt, a gitárját pengeti. Egy song, Júdás songja a főpapok előtt, a „Jésus Christ Superstarból”. Júdás songja, aki a musical szerint, ha jól értem a szöveget, jobban szereti Jézust, mint azok, akik nem árulták el.

Valahogyan, röptiben és prózában, ez a szöveg:

„*Azért jöttem, hogy elmondjam nektek, milyen szomorú ügyre vállalkoztam, mennyi keserves időbe került, mennyit mérlegeltem, mielőtt felkerestelek titeket. Higgyétek el, hogy nem a magam hasznát akarom tőletek. És megmondom nektek: tudom, átkozott vagyok mindörökké.*”

A lemez-boltban is a „Jesus Christ Superstar” szól, bemegegyek, hallgathatom, előttem a szöveggönyv. Elképesztő, magával ragadó muzsika, — egyszer beat, majd rock, majd mintha Schubert szólna, aztán egy turbában J. S. Bach, később Orff, Muszorgszkij, Bartók, Sztravinszkij, megrázó zenei egyveleg, a „Hosanna” rock-etűd szinte Bach matematikája szerint. És a szöveg. Se nem opera, — úgy nem az, mint Monteverdi valamelyik operája, — se nem oratórium. Egy Bach-passió, — a szerencsétlen Jézus Krisztus, akit gyengéden becéz a kórus, elárultatásának története. Nem nevezhetem másként — a János-, Máté-, Márkus-passió után a *Júdás-passió*. Egy evangélium nyomán, amit Júdás írt volna meg.

És a Hollywood Boulevardon szemetel az eső. A szmog mégis esővé változik.

(Folytatjuk)

MALCOLM LOWRY

A modern angol elbeszélések gyűjteményében, amelyet az Európa Könyvkiadó jelentetett meg a kötet címadó elbeszélése, és egyben legszebb, legmélyebb darabja Malcolm Lowry kisregénye, a *Pokolkő*. Megrázó írás: egy részeges, lecsúszott ide-oda hányódó alaknak — érezhető, hogy magának az írónak — elmeegógyintézet-i élményei. A főhős a delirium tremens káprázatában öntudatának elborulásait és kihagyásait éli át. Szorongásaiban alvilági erők öltének testet. A kisregény értéke nemcsak a megírás szépsége, hanem az átélés mélysége, a szenvedés vállalása: olyan bátor, meg-nem-hátráló tisztasággal, amely a magunk szenvedéseiben már a másokét, a másokért szenvedésben a szeretet megváltásának reményét is felcsillantja. A szenvedésben a megtisztulást. Anélkül, hogy bármi másról, mint az elmeegógyintézetben töltött hetek valódi élményeiről, a magányról és kiszolgáltatottságról szólna, Lowry felidéri a megtisztulás emberfölötti, de nem reménytelen kínjait: a Purgatóriumot. Aligha ismerünk még írók századunkban, aki természetesebben és megrázóbban élte volna át a mindennapokban a valóságon túlit, a világi szenvedésekben a metafizikait.

Malcolm Lowry 1909-ben született Angliában, Birkenheadban, jómódú polgárcsaládban. Azt, hogy élete utolsó évtizedeiben — ha nehezen is — de csak az irodalomnak élhetett, családja biztosította. Cambridge-i tanulmányai előtt egy évet tengeri hajókon szolgált — és később is élete nagy részét Anglián kívül, Mexikóban és Kanadában, Vancouver mellett, egy halászfaluban töltötte. 1957-ben halt meg Angliában.

Élete főműve a *Vulkán alatt* (Under the Volcano) című regény, melynek kéziratán közel tíz évig dolgozott. Tizennégyszer utasították vissza — először 1947-ben jelent meg, azóta számos új kiadást és fordítást ért meg. A század angol nyelvű irodalmának egyik kiemelkedő értéke. Egyéb művei: regények: *Ultramarin*, *Sötét, mint a barátom sírja*, *Pokolkő*; elbeszélő-gyűjtemény, melynek címét a Manszigei halászok vallásos énekéből kölcsönözte: *Hallgass meg, Urunk a Mennyben, lakóhelyeden*, és egy halála után kiadott verseskötet.

Ezeknek a könyveknek legkeserűbb lapjait is a transzcendencia fényének derengése hatja át. A valóság fölé lendülő és azt betöltő szárnyaláshoz Lowrynak egyedül a szenvedés adott erőt. Nem deklaratív programként, hanem megkerülhetetlen ütként vállalta, önmaga megismerésére és elfogadására. Tudatosan-e? Bizonyosan, de az alvajárók tudatával; elkerülhetetlenül és tehetetlenül. Beteges szenvedély rabjaként, testi és lelki megaláztatások során világos tudattal érzelte pusztulása állomásait. Mint valamennyi regényhőse, Lowry is alkoholistává vált, ő is a mexcal és tequila rabjaként hányódott Mexikó cantináiban, a szomszomság kábulatának és a részegség öngyöttrő világosságának forgókerekében. Sor-sából, mely magánnyal, balszerencséjével, sikertelenséggel vette körül, nem tudott kitörni. Nem tudott másról írni, mint önmagáról. Önpusztító kétségbeeséssel és megejtő őszinteséggel kutatót a mélységbeli pont után, ahol az én lényege, a tudat forrása rejtőzik. Befolyásolhatatlan erők rabja volt, mint egy Dosztojevskijhős, a szenvedés és a megismerés szenvedélyéé. A kifejezés láza és a felismerés: a lélek és lét megfogalmazhatatlansága, a lírai költő; a tudatba emelés szüntelen vágya a prózairóé. Az a műfaj, mely e kettős feszülés eredményeként létrejött, a költői regény, korunk jellemző irodalmi formája. Lowry sorsa és művészete túlmutat önmagán: a modern ember kiüttlanságát tükrözi, a modern művészet egy jellemző, paradox műfajában.

Legtöbb írásában a vallomás sodró erejével, az önvizsgálat mélységével találkozik az olvasó. Az iszonyú feszültség, mely szemünk láttára fokozódik elviselhetetlenné, az ember beismert tehetetlenségének szenvedése. A *Sötét, mint a sír* valóban alvilági mélységből kiált: a kitörés vágya és a megfogalmazás töredezettségében, aránytalanságaiban is tükröződő kudarc Lowry meddő harcáról szól: arról, hogy miként próbált lemondani az alkohólról; arról, hogy miként szakadt el lassanként mindattól, amit értékesnek tartott: feleségétől, munkájától, otthonától. Az önvádról szól, mely mindezek elvesztését jogos büntetésként fogadhatja el a *Sötét, mint a sír* életrajzi motívumokból épült. Témája az író viszonya két szenvedélyéhez: az alkoholhoz és az íráshoz. Az a kétségbeesett makacsság, amellyel

újra és újra meghiúsult remények után újrafogalmazta nagy regényét, ördögi megszállottságnak tűnik. Démoni rabságnak — annak ellenére, hogy Lowry nemcsak monomániás volt, hanem író is, és egyike az utóbbi ötven év legnagyobbjainak. De mintha nem is tintával és papírra írt volna, az írók „céhtörvényei” szerint — hanem vérrel, mescallal, ördögien sötét elkötelezettség rabjaként. Mélyen, lelke legrejtettebb zugaiban az alkohol és az írás szenvedélye találkozott: kivételesen ritka pillanata az irodalomnak, hogy ez a szenvedély önmagát tudja ábrázolni.

Az ember tehetetlenségében természetes, hogy azok a belső erők, amelyeken nem tudunk uralkodni, kivetítődnék: mint kozmikus hatalmak, a Rossz istenségei. Mindig csak, mint a rosszé — a jó, a megváltó, az isteni rendezettség elve belül, a harmónia bensőségében valósul meg. Ez a kivetítési kényszer — mely öntudatlanul is a tehetetlenség felismeréséből fakad — és a kivetített erők irreális hatalma, látszólagos függetlensége a forrása Lowry transzcendens látásának. Annak a látásnak, mely e világ kötöttségeiben, és éppen kötöttségeiben ismeri fel egy mögöttesnek a sugárzását.

Pszichológiailag ez a forrása. A transzcendens világ tartalmát illetően azonban nyilvánvaló, hogy más, világnézeti ihletés is közrejátszik. Lowry haláláig egy nagy regénytrilógia megírását tervezte, amelynek címe a *Végtelen utazás* lett volna (*Voyage that Never Ends*), és amelyben Pokol, Purgatórium és Mennország modern vízióját készült megalkotni. Ennek a trilógiának második darabja a *Pokolkő*, a Purgatórium — a mai ember számára elviselhetetlenségig fokozott, de megváltó szenvedés tisztítóhelye. A kisregényt feltehetőleg nem tartotta végleges megoldásnak az író — megrázó szépsége ellenére a trilógia első részével, a *Vulkán alatt*-al sem méretében, sem kidolgozottságában nem áll arányban. Még rövidebb és erőtlenebb a Mennországról szóló elbeszélés, a *Hallgass meg Urunk* kötet zárodarabja. Az a földi és szellemi haza, melyet Lowry életében valóban megismert: a Pokol. Igazán hitelesen csak ezt tudta ábrázolni.

Valószínűleg ezért nem is tudott ettől a regényétől elszakadni. Csaknem egy évtizedig írta, újra meg újra átdolgozta: míg végül olyan mesteri megmunkáltsággal adta ki a kezéből, mely már-már ijesztő. Jóformán egyetlen szó nincs a regényben, melynek ne lenne önmagán túlmutató jelentősége — mely ne lenne célzás, utalás olyan rejtett tartalomra, ami csak az összefüggések rendszeréből, e sajátságosan, indaszerű szövevényes szerkezetből fejthető meg. A regény olyan végletesen agyonszerkesztett, hogy számos utalás csak sokadik olvasásra csillan elő, és valószínű, hogy sok még így is rejtett marad; hiszen nemcsak a kontextus adja meg a részletek értelmét, hanem számos külső hivatkozás is. Elrejtett szépségeinek megtalálásához Dantét, a kabbalisztikus irodalom szétágazó bőségét, indiai mitológiát — és még mi mindent kellene ismernünk. A megértéshez pedig nincsenek jegyzeteink — mint Eliot *Waste Land*-jének szimbólumaihoz — itt az olvasó magára és sejtéseire — mondhatnánk: ösztöneire utalt. A regény azonban olyan autonóm és kifejező, hogy feltétlenül megállít a legfontosabb összefüggéseknél: jelzi az önmaga csomópontjait.

„Ez a regény lényegében azokkal az erőkkel foglalkozik, amelyek az embernek önmagától való rettenetét okozzák. Az ember bűnösségével, bűnbánatával, szüntelen harcával, amelyet a múlt súlya alatt görnyedve vív a fényért — az ítélettel. Az allegória az Édenkert, a Kert, amelyből menekülünk, ma jóval nagyobb veszéllyel a kiüzetésnek, mint akkor, amikor a könyvet írtam. A Konzul részszegségét részben arra használom, hogy az emberiség univerzális részszegségét szimbolizáljam vele, a háború alatt, vagy ami majdnem ugyanaz, a háborút közvetlenül megelőző időben — és az a mélység és végső cél, ami az ő sorsában látható, univerzális vonatkozásban az emberiség kikerülhetetlen sorsa” — írja kiadójának, Jonathan Cape-nek 1946-ban Lowry.

A *Vulkán alatt* 1938-ban játszódik Mexikóban, ebben az ősi jelképekkel teli országban, melyben a modern idők gyalázata, a fasizmus is megtestesülhetett. Hőse Geoffrey Firmin, Anglia volt konzulja Quahnahuacban, a vulkánok lábánál elterülő kisvárosban. Mexikó politikai jobbrafordulásával, a közelgő háború előérzetében a két ország diplomáciai kapcsolata megszakadt. Firminnek ott kellene hagynia régi állomáshelyét, ahol kémnek tartják, félnék tőle és gyűlölik — ő inkább szolgálatát hagyja ott. Mi tartja Mexikóban? A tehetetlenség, szüntelen részszegség, amelyből kiemelkedni már képtelen; az, hogy minden reménytelenségen túl ide várja vissza feleségét; a halált kihívó szenvedély: végzetének vonzása. Lé-

nyében sötét tűz lobog, patetikus hősiesség, a vesztett ügyért harcolók bátorsága. A Konzul alakjában a tragikum feszültségét érezzük: részvétet és félelmet, a kataritikus élmény kiváltóit. Mindannyiunknak, akik olvastuk, személyes ismerősünk; mindannyian szeretjük és sorsához láncolódnak. „Van egy szekta, szerte a világon, az olvasók egy titkos szektája, melynek tagjai gyakran nem is tudnak egymásról — írja egy Lowryról szóló cikkben Geneviève Serreau. — Mindannyian ismerik egy kis mexikói város, Quahahuac utcáit, tereit, kertjeit és cantináit, nem kevésbé a mescal és a tequila varázserejét, és titkos jelszavuk: *La gusta este jardín que es suyo?* Valaha mindannyian leszálltak a szakadék mélyére, hulladékok és döglött kutyák közé, hogy ott felismerjék testvérük, a Konzul arcvonásait.”

Azért érezhetjük mi a Konzult testvérünknek, mert Lowry valamennyire el tudott szakadni tőle. Benne is önmagát írta meg, de kevésbé szubjektíven, mint többi alakjában: amazok iránt csak részvétet érzünk, a Konzul sorsában katarizist: megtisztulást. A finom határvonal, mely a művészetet az élettől elválasztja, ebben a regényben sohasem szakad meg; a Konzul alakja, ez a vallomásból született figura, mindvégig regényalak marad, a tragédiának egy szereplője csupán: rivaldafénybe állított hős. Eleven példjaként annak, hogy kompozíció nélkül nincs regény, forma nélkül műalkotás. Pusztán az, hogy cselekményt szerkeszt, szereplők viszonyát bonyolítja, képessé tette Lowryt arra, hogy személyessége terhétől szabaddá lett regényhőst alkosson. A Konzul Lowry minden benső kudarcát, földi és metafizikai feszültségét magában hordja, mégis, mindezeknél több: autonóm lény, csak a művészet közegében él.

Lowry a *Vulkán alatt*ban zseniális fogást alkalmazott: önmagát megsokszorozva, részekre bontva, főként a Konzulnak és féltestvérének vonásaiban ábrázolja. Ezzel gátat szab a mindent-elmondás áradatának, hiteles alakokat terem, egymással bonyolított sorsukban pedig szimbolikus szintre emeli az emberi lélek mélyén egymásnak feszülő erőket. A Konzult halála napján ismerjük meg: 1938 halottak napján, amikor, mexikói néphit szerint, feltámadnak a holtak lelkei, hogy egyetlen napot megint az élők világában töltsenek. A regény első fejezetében egy eszendővel később, 1939 halottak napján két barátja idézi fel a Konzul alakját. Egyikük a később jött segítség, a gyógyítás lehetőségéről elkésett orvosa, másikkuk Firmin rossz szelleme, Laruelle, a francia filmrendező, feleségének elcsábítója. Az ő számára az emlékezés egyben búcsú is: a várostól, emlékeitől, talán életétől is, — másnap indul haza, katonai behívójával, a háborús Franciaországba. Utolsó mexikói estéjén akarva-akaratlanul, mindenütt a Konzul arnyékával találkozik. Egy világvégi viharban, az utolsó ítélet iszonyatát idézőn — annak a viharoknak mása ez, amely egy évvel ezelőtt a Konzulnak és feleségének halálát övezte, talán okozta is — kezébe kerül a Konzul könyve, Erzsébet-kori drámák egy példánya, és benne Firmin el nem küldött levele Yvonne-hoz, feleségéhez. A világirodalom egyik legszebb szerelmi vallomása, De profundis-a, kétségbeesett kiáltás a mélységből: ha visszajönnél, ha visszatérnél, egyetlen napra csak...

Az Erzsébet-kori drámák véres színpadán felgördül a függöny, a regény elkezdődik, Yvonne visszatér. Örökre, egyetlen napra: mindkettőjük haláláéra.

Ettől, a másodiktól kezdve, a regény tizenkét fejezete pontosan tizenkét óra története, a misztikus tizenkettes szám körforgásáé, mely alatt az óramutató körbefordul és a föld áthalad az égi házakon, az állatöv sorsot formáló csillagjegyein.

Megérkezik Yvonne, és megjelenik a Konzul öccse, Hugh, aki harcolni és meghalni indul a már vesztett spanyol polgárháborúba. A két féltestvér ugyanazon lélek két arca: az, ami Firminben rejtett, sejtetett, idegenségében és ismeretlenségében vonzó, Hughban esendőn szárnalmas. Mindkét testvér sorsa a tengeren dől el, más-más szinten itt találkoznak a bűnnel — mint Lowry írói ideáljának, Melville-nek a hősei, és mint fiatalságában a szerző maga. Lowry életében is meghatározó fontosságú volt a tenger. Vissza-visszatérő motívuma annak a tengeri viharoknak a rettenete, amelyben a hajójukon szállított cirkusza vadállatok megvadultak — és állítólag egyéves tengeri útja alatt lett alkoholistává.

A Konzul sem Yvonne, sem Hugh segítségét nem képes elfogadni: a káprázatok tébolyult világában senki sem kísérheti el. *No se puede vivir sin amar* — szeretet nélkül nem lehet élni — hirdeti Laruelle sátáni házának felirata. A gyanakvás, kétségbeesés és tehetetlenség, mint egy antik tragédiában, a végzet kikerülhetetlenségével sodorja a kettős halálhoz. A Konzul anarcho-fasiszta csöcse-

lék provokációjának értelmetlen áldozataként hal meg — Yvonne-t az a misztikus aurával körülvevő, a mexikóiak babonásan tisztelt állata tapossa halálra, mely a tomporára égetett hetes számmal reggel óta kíséri, és amelyet részegségében maga a Konzul bocsátott szabadon. Yvonne halála megdicsőülés: „És az égő álmat elhagyva hirtelen úgy érezte, hogy úszik fölfelé, és megszületik a csillagok közé, csillag-örvényeken át, amelyek táguló körökben fénylenek a magasban, mint gyűrűk a vízen, és amelyek közt most feltűntek, mint gyémántos madárraj, és szálltak az Orion felé, könnyedén és biztosan a Pleiádok...”

A Konzul testét pedig szakadéka vetik, a kárhozat mélyére, a barrancába, melynek helyén, mexikói hagyomány szerint, Krisztus halálakor hasadt meg a föld, és utánadobják egy pária-kutya dögtetemét — a latorkísérőt, az egyetlen lényt, amelynek hűségében a Konzul nem kételkedett, és amelynek megígérte, hogy „bizony mondom neked, még ma találkozol velem”. A kabbalisztikus Tarokk kártya „bolond” figurájának, a misztikus révületnek kísérőjét. A kártyán ott áll a szakadék szélén, botjával és batyujával a kozmikus vándor, egyik kezében rózszál — a Kertnek, a *Vulkán alatt üressé* vált Édenkertjének a szimbóluma — és a kutya. Mexikói mítosz szerint a régi isten-királyok kísérője, vezetője a Holtak országában — visszavezetője a fényre, életbe, a feltámadásba.

A Konzul sorsa, magánya: metafizikai magány. Az egész emberiség magánya, és benne Lowryé. Az emberiség sorskérdésévé emelve Lowry elmondja legszemélyesebb vallomását, korunk iszonyú felismerését: az Isten nélkül maradt világ rettenetét. Csakhogy ez a világ egyáltalán nem a mulandóság dimenzióiban érteendő — Lowry kiemelkedő, egyedülálló nagysága abban áll, hogy e világ magára maradotságában a transzcendenssé is érzékeltetni tudja: nem világivá hasonlítva, hanem a világiban szimbolizálva azt. A *Vulkán alatt* a testileg-lelkileg infernalis szenvedésről szól, de nemcsak egyetlen, a delírium tremens kínjában-tehetetlenségében szenvedő embernek a körképe, nemcsak Mexikó nyomorultjainak szociográfiája, a háborúba rohamó emberiség szimbóluma — hanem az Isten helyett ördöghöz pártolt lét pokoli víziója. A teljes megfordítás — ahogy Thomas Mann *Doktor Faustus*ában Adrian Leverkühn mondja. Az alkohol, mely a Konzul félreérthetetlenül és megállíthatatlanul halálba sodorja, megvilágosodásának és öntudatának egyetlen eszköze: azért kívánja, makacsul és csillapíthatatlanul, mert már csak az alkoholfűrés perceiben érezheti szabadnak magát; a közbülső szünetekben öntudata kihuny, a vegetatív lét félhomályos derengésébe süllyed, újra és újra meghal. Szünetében tehát elsősorban lelki: emberi és állati, eleven és élettelen változását éli át, az öntudat kihagyásairól is tudomást szerezve. Csak a Sátán táplálja az embert olyan világossággal, mely elszakítja gyökereitől — ezáltal már mindig az ördögi főzet ceppjeiért eseng, szabadságát mindörökké elvesztette. Ez a szomjúság sohasem tud kielégülni. Bármennyit is iszik a Konzul, a mescal minden kortya újabb, emésztő szomjúságot szül.

Lowry megfogalmazásában ez a Pokol. A paradoxon óriási ívben, iszonyú elentétek közt feszül. Az Isten nélküli transzcendencia, a teremtett világ istennélküliségének meglátása csaknem az ember erejét meghaladó feladat. A paradoxon magva: a világ szépsége, teremtettségének bizonyítéka. Az allegória az Édenkert — mondja Lowry —, az Édenkertben magára hagyott ember, az Isten nélküli szenvedés abban a világban, amelyben minden Isten szeretetére emlékeztet.

Ennek az abszurd helyzetnek ábrázolására Lowry kiválasztotta azt az egyetlen rendszert, amely szerkezete, belső erőinek összetartása folytán külső utalás nélkül is kifejezhette ezt a „fordított” transzcendenciát. Ennek a zárt szerkezetű rendszernek tudatos jelképsége a jelképség abszolútummá emelése; olyan világ, amelyben a szimbólum a szimbolizálttal egyértékű. Nem jel, hanem a rendszer valóság-értékű alkotóeleme — tükrövilágot épít, valamint a földi valóság pályái fölé, ehhez hasonló szerkezettel, mégis gyökértelenül. Az emberi gondolkodás egyik legnagyobb misztériuma: a valóság törvényeiből konstruált látszat-valóság; élet, mely világjában csak az élet látszata, öntudat, mely világjában részesség.

Lowry választott jelképrendszere a kabbalisztikus misztikának egy elferdült, világiasságba és öncélú formalizmusba hajlott ága: a fekete mágia szimbolikája. Lowry Vancouverben ismerkedett meg az okkult tudományok e rendszerével, mely különös, lidércfényű szépségével, rejtélyes analógiáival meghódította. A világ, mely eddig váltakozva volt valóság és káprázat, most jelentéssé változott, megszilárdult. Csillagok, nevek, számok formáiban olyan csomópontok tűntek fel, melyek körül a múlt és jövő, mint szilárd, meghatározott alakzatok kristályosodtak. Meg-

szűnt az esetlegesség, a véletlen fenyegetése: a megfoghatatlan időt, a pusztulás szimbólumát a számmisztika merev és biztos rács-rendszerré alakította. Az alkoholistá Lowry, aki eddig a világot szüntelenül mozgásban látta, arányait szakadatlanul változásban és torzulásban, akinek a fény és árnyék vonulása mindig új meg új látszat-valóságot teremtett — ezt írja le gyönyörűen a *Pokolokban* —, egy szerkesztett, biztos világ középpontjába került.

A *Vulkán alatt* két alapvető kompozíciós elve: az ezoterikus misztika jelképrendszere és formáinak analógiákon épülő szerkezete. A Konzul, mint erre a regényben többször is utalnak, a fekete mágia beavatottja: a kabbalisztikus tudományokról készült könyvet írni; könyvei, melyeket a regény negyedik fejezete felsorol, azok az olvasmányok, melyeket Lowry Vancouver-i éveiben megismert. A mexikói italok, a szereplők neve, ruhái, lakása — a csillagi princípiumot hordozó Yvonne, az ördögi Laruelle, az orvos, aki Firmin fekete mágiájával szemben a fehéret, a gyógyítót képviseli — a misztikus állatok: a ló, mely sorsformáló jelentőséggel háromszor bukkán fel a történetben, a kutya — az egész kísérteties mexikói *fiesta*, halottak napi díszleteivel, a csokoládé csontvázak és koporsók vásári forgatagával — megannyi jelkép. Jelkép az óriáskerék, melynek csúcspontján, fejfelé, a hatodik fejezetben, a könyv fordulópontján, megáll a Konzul, minden földi értékét elvesztve ebben a misztikus pozitúrában: az Akasztott ember kabbalisztikus helyzetében: talpával az égben, még a földi kínozó verpadán. Jelképes a regény szigorú szimmetriája, a fejezetek gondos elrendezése, a könyv első felének haladása az enyhület felé, majd közepétől az egyre gyorsuló futás, egyszerű menekülés és rohanás az elkerülhetetlen és értelmetlen halálba. A *Vulkán alatt* jelképrendszerét egy rövid tanulmány keretén belül nem lehet kibontani — ehhez az ezoterikus szimbolika szétágazó indáival kellene személyeit és történéseit összekapcsolnunk. Perle Epstein 1969-ben megjelent, közel háromszáz oldalas könyvében megkísérelt ennek a feladatnak megoldását — sokszor sikerül is biztosan megfelelő magyarázatot találnia a regény egyes motívumaira, sokszor beéri a megközelítő értelmezéssel. Egy irodalmi műnek, kiváltképp a vershez ennyire közel álló prózának értelmezése alig kontrollálható.

De nem is az értelmezés vágya hajtja az olvasót, amikor újra meg újra kezébe veszi Lowry regényét. Ezeket az összefüggéseket inkább érezzük, mintsem felismerjük — a könyv másutt, lényegünk mélyebb rétegeiben hat. A műalkotás katartikus hatása nem áll egyenes arányban irodalmi értékével. Egyes műfajok, éppen műfaji sajátosságai miatt gyakrabban, közvetlenebbül nyújtják az átélésben a megtisztulás élményét: a dráma és a vers mindig elsődlegesebben a regénynél. Legalábbis a klasszikus, a realista regénynél. A klasszikus regény mellett azonban, már a múlt század elején, főleg Amerikában, kialakult egy egészen más, szimbolikus-költői ihletésű regényirodalom, mely közvetlenebbül kapcsolódott a romantika transzcendenciára fogékony szelleméhez. Elsősorban Melville-re és Henry James-re gondolunk ennek az irányzatnak említésekor; ebbe a vonalba illeszkedik Lowry művészete is. Tanult elődeitől, és hatása tovább sugárzik a modern amerikai irodalomban, Styron és Updike írásaiban.

Ez a próza azért hat sokkal személyesebben, mélyebben az olvasóra, mert megírásakor a realista regénynél közelebb állott az alkotóhoz. Író és mű közelsége tükröződik az olvasó reflexében: személyes közelségben érzi a regények hőseit: bennük mintegy az alkotó közelsége, elszakadni-nem-tudása transzferálódik. A személyiség keresi önmagát — teljes egészével, ki nem mondott összefüggések rendszereként — és a műalkotás ennek a keresésnek, a rátalálás pillanatainak emlékét őrzi. Ugyanezt ismerteti meg az olvasóval: a személyiség teljességének, az önmagunk tudatos átélésének felismerését.

Így tehát az úgynevezett költői regény mindig személyes vallomása, mondhatnánk lírai vallomása az írónak — akárcsak a lírai vers. És éppen úgy, mint a versben, a még forró, képlekeny, megfogalmazatlan tartalom rögzítésére itt is fokozottabb elidegenítésre, a forma teljesebb autonómiájára van szükség. A szerző átlép hőse önálló, leírhatatlanul teljes és élő egyéniségébe — mint például Styron Nat Turner alakjába — vagy, ahol nem tud magától még ennyire sem elszakadni, olyan versszerűen zárt, rímelő, komplex kompozíciós sémát teremt, mint Lowry a *Vulkán alatt*ban.

Nem a Konzul az, tehát, akiben „felismerjük testvérünk arcvonásait” — hanem maga Lowry. Az ő szenvedésének válunk, akarva-akaratlanul részesévé; az ő megváltásában reménykedünk, és ez a szorongó reménység az író megváltása. „Szeretet nélkül nem lehet élni.”

Tájékoztató

Az értelmiséghez való kapcsolódás, a vetük való pároszed, problémáik ismerete a mai papi munka nagyon fontos területe. Az értelmiség különböző rétegeinek érdeklődési köre, izlése ma, amikor a speciálódás korát éljük, egyre eltérőbb változatokat mutat. Különösen változó a kép a pedagógus társadalomban, hiszen magasán képzett, tudományos területeken is kiemelkedő szakemberek mellett pályájukat kezdő, jóformán önmagukra sem eszmélő, képesítés nélküliek is akadnak közöttük. Az a felmérés tehát, melyet a Valóság februári száma közöl Tanczos Gábor tollából **Mit olvasnak a pedagógusok?** címmel, inkább csak az átlagot jellemzi. De az átlagot kell először megismernünk, hogy a változatra következtetni tudjunk. Nagyon figyelemre méltó, hogy az úgynevezett bestsellerek (Berkesi, Remarque, Brontë) mellett igen olvasott a tanárok körében Németh László, aki a vidékiek körében a legnépszerűbb író. Rengeteg válszadó Hemingwayt nevezte meg, mint kedvelt szerzőjét, s amint várható volt tömegesen olvassák Passuth László könyveit is.

Ebből a dolgozatból arra következtethetünk, mit ismernek és szeretnek a pedagógusok. Pásztor Emil ugyancsak a Valóság és számban közölt felméréséből (**Ifjúságunk human műveltségének hiányai**) viszont megtudhatjuk, mit nem ismernek, vagy mit ismernek rosszul a mai fiatalok. A szerző megfigyelésén elgondolkodtató adatokat tartalmazó — ismertetése végén — (hasonló problémákat mondhatnának el az iskolai hittanárok is) felveti a kérdést: nem kellene-e az iskolákban nagyobb gondot fordítani az anyanyelvi igényességre, mint az egyik

leghatékonyabb nevelő tényezőre. Innen csak egy lépés — most már a mi írásunkban — a gondolat természetes folytatása: a szépségen is a maximális nyelvi igényességre, a nyelvhasználat minden szépségáryalatára kell törekedniük azoknak, akik innen tanítanak és nevelnek. Mert e tevékenységnek kimérhetően rejtett tartalékai vannak. Olykor elég egy csendesebb, halkabban elmondott szó is. Hiszen amint az *Elet és Irodalom* 1973. február 10-i számában olvashattuk, a mai ember munkájának, munkakörülményeinek egyik legsúlyosabb problémája a zaj. S aki mindig a zaj monológjához szokott, annak a csend is vigasztalást, békét hozhat. A monotonia, egyhangúság, a — Mándy Iván jellemző kifejezésével — „lesikált arc” az ember egyik legnagyobb veszedelme, mert magában hordja a kényelem kísértését és a kiszakadásra való képtelenség igazolását. Egy ilyen jellegzetes sors tükrét tartja fel előttünk Dobai Péter **Hétfők és konyhák** című elbeszélésében az Új Írás februári számában. Hogy mennyire veszélyes társadalmi szempontból is ez a magatartás, arra vonatkozólag érdekes adalékokat tartalmaz Mesterházi Lajos tanulmánya a lap ugyane számában. Azért is fontos ez az írás, mert megismerhetjük belőle azt az ideális képet, melyet párbeszélő partnereink a maguk számára alakítottak ki a mai világgal adekvát embertípusról.

A **muzsika** című lapban hónapok óta élénk eszmecsere folyik a folyóiratok és a zene kapcsolatáról. (Erdemes megjegyeznünk, hogy a vitaindító írás lapunk zenei rovatát elismeréssel méltatta.) Ebben a vonatkozásban talán nem is a hozzászólások érdekesek, hanem az a szemlélet,

mely oly általános: a modern hatásoktól való idegenkedés. Pedig a hagyományok adhatnak ugyan ösztönzést és tapasztalatot, de aki például „hagyományos” füllel olvasná a Nobel-díjas Heinrich Böll elbeszélését a Nagyvilág februári számában, ugyancsak meglepődne. Pedig Böll „hagyományos” az irodalom és a művészetek mai újítói mellett. Nem árt, ha nagyobb figyelmet szentelünk a modernségnek. Elvégre önmagunkat is látjuk egy ilyen felfedező úttal.

Az elmúlt hónap jelentős filmeseménye volt Grigorij Csuhráj *Emlékezés* című dokumentumfilmjének és és, Andrej Tarkovszkij Andrej Rubljov című játékfilmjének (a film a XIV-XV. század nagy orosz ikonfestő szerzeteséről szól) bemutatója.

A Magyar Nők Országos Tanácsa Tanulmányok a nők helyzetéről c. kiadványa „nem a vitás kérdések eldöntésének igényével, hanem éppen a kritikus tényezők megvilágításának célzatával készült, ennek megfelelően az abban közölt tanulmányok célja nem megfellebbezhetetlen értékítéletek rögzítése, hanem gondolatok ébresztése”. De gondolatot aztán bőven ébreszthet minden olvasójában ez a nagyon jól szerkesztett munka. Az olyan kiváló szociológiai alaposágú fölmérések, mint — hogy csak néhányat emeljünk ki — H. Sas Judité (A családi munkamegosztásról), Kovács Judité (Egyenjogúság és a nemek közötti munkamegosztás), Löcsel Pálé (A társadalmi problémái Budapestben), vagy a kötetet szerkesztő Szabady Egoné (Kereső foglalkozás és anyaság), hiteles információkkal és egzak tudományosságukkal egyaránt alkalmasságok a fölvetett fontos kérdésekben a kendőzetlen valóság meghirdetésére.

A vakok

Minden nap látok egyet
Fehér bottal ütök a földet
Üreges szemük a fényt kutatja
Szemükből kinőtt ujjak
felfogják a valóságot.

Csak köztünk tudnak élni!
Nekik benn a fény és kinn a sötétség
Nekem kinn a fény és bennem a
homály.

MAIL JÓZSEF

Élet és Evangélium

A SZERETET KOCKÁZATA

„Feladhatja magát az ember?” — kérdezi önmagától és fiatal közönségétől egy keresett humorista, aki jellemző szóval *humoralistaként* mutatkozik be az önálló estjét hirdető plakátokon. „Nem, az ember nem adhatja fel önmagát” — hangzik a lelkiismeret válasza. Önmagunk föladata: minden bűnnél súlyosabb, talán az egyetlen valóban megbocsáthatatlan és jövátéhetetlen véték, fakadjon akár gyávaságból, akár kényelemszeretetből, akár valami álnagylelkűségből. Maga a pokol, s aki ebben az infernóban él, az nemcsak maga szenved rettenetesen, hanem árasztja is magából a kárhozatot.

De hol van az az *én*, amit nem adhatok fel? A kamasz, hogy az önfeladás szegyenletes útját elkerülje, különbözni igyekszik mástól, önfejjé lesz, hadat üzen a tekintélynek, egyáltalán minden emberi kapcsolatnak — egészen a meg-némulásig. Körültáncolja önmagát, vagy inkább azt az úrt, amely személyisége helyén tátong. Nehezen ébred rá arra, hogy ez is eltévelyedés. *Fel* nem adhatjuk magunkat, de aki az *odaadástól* is visszariad, az önmagát nem építheti fel soha. „Anyám kivert (írja József Attila) — a küszöbön feküdtem — *magumba bújtam volna, nem lehet*”. „Csak *másban* moshatod meg arcodat.” Ahhoz, hogy nevem legyen, kell, hogy valaki néven szólítson. Ahhoz, hogy önmagam *legyek*, kell, hogy valaki elfogadjon. „En nem szerettem önmagamot soha — írja Kosztolányi a feleségének —, de te szeretted”.

Eljutottunk a *szeretet* szóig, amely gazdag, s ugyanakkor annyira félreérthető. Sartre a szeretetet a leghitványabb önfeladásnak látja. De talán nem gondolkodott eleget szent Pál mondatán: „Ha minden vagyonomat szétesztom alamizsnaként a szegények között, és ha testemet máglyára adom is, szeretet pedig nincsen bennem; semmit sem érek.” „Az Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja oda váltságul sokakért.” Ennek megfelelően Jézus tanítványai között más az előrejutás mértéke, mint a világban: „Aki nagy akar lenni közöttetek, legyen a szolgáltatók”. De Graham

Green nagyon evangéliumi nyomon jár, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy „rosszul szolgál, aki kiszolgál”.

Jézus nagyon jól tudta, hogy minden szó félreérthető, s ezért a szeretet, a szolgálat meg az odaadás programját nem is annyira szavakkal fogalmazta meg, inkább saját életével és halálával. Ő teljes odaadásban élt, de egy pillanatra sem adta föl magát. Szolgált, vállalta a szolga szerepét engedelmesen a halálig, mégpedig a kereszthalálig, de nem szolgált *ki* az embereket. Ezért mondhatta: „Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel a keresztyét, és úgy kövessen. Mert aki meg akarja tartani az életét, elveszíti azt, aki pedig elveszíti az életét — értem — megtalálja azt.”

A szeretet egyetlen lehetséges mértéke a totalitás. „Egy életem, egy halálom” s azt nem lehet darabolni, vagy az egészét adom, vagy értéktelen és hazug az odaadásom. Hogy ez a teljes odaadás mégsem válhat önmagunk feladásává, az nem mérték, hanem belső tisztaság kérdése. Minden igazi — és az egész életet átfogó — szeretet-kapcsolat kétfokuszú, mint az ellipszis. Ha ez az ellipszis körré válik, ha az egyik fókusz a másikba hull, elromlott a szeretetkapcsolat. *Magammal tartozom* annak, akinek odaadtam magam. Ha odaadásom, bár valami rosszul értelmezett „szeretet”-ből, önmagam feladásává forzul, nem többet adtam, hanem kevesebbet, értelmetlenné vált a kapcsolatunk.

Az odaadásnak — minden igazi odaadásnak — története van: igazában mindig halálig tartó története. Ennek a történetnek lehetnek olyan szakaszai, amelyekben az odaadás önmagunk kifosztásáig, hajsztál híján önmagunk feladásához vezet. Ilyenkor majdnem egyszerűbb volna átlépni ezen a hajsztályi határon a nehéz és sötét pillanatokban is. *Nem adhatja fel magát az ember: oda* kell adnia magát, el kell fogadnia a másik embert, s ezeknek az én—te kapcsolatoknak egy életet, egy halált betöltő bravúros feszültségeiben kell Istenhez közel jutnia, akit Gabriel Marcel Abszolút Te-ként emleget. Szent János szava szerint: „Aki szeretetben él, Istenben él, és Isten öbenne”.

TÓTFALUSY ISTVÁN

A FELSZABADULÁS ÜNNEPE

Április 4-e évről évre visszatérő, emlékezetes dátum a magyar nemzet életében immár huszonnyolc esztendeje. A szabadság ünnepe ez és egy új társadalmi rend ígéretes kezdeté. A megnyert szabadság, amely felszámolta az ember és ember között meglévő, osztályhelyzetből, vagyoni és származási előjogokból fakadó különbségeket, és visszaadta a századokon át kisebbségi sorban élők emberi öntudatát és méltóságát.

A szabadság azonban csak a cselekvés által tudja bizonyítani létezését. A valóban emberi cselekvés magában foglalja az egyén önnön magatartásához és meggyőződéséhez való tudatos ragaszkodását és ugyanakkor a nagyobb közösség érdekeihez, a társadalomhoz való aktív alkalmazkodását és tartozását is. Ez a kettős „kötődés”: az egyén és a közösség harmonikus kapcsolata, az egyes ember és a társadalom együttes felemelkedésének szolgálata bontakozhatott ki a felszabadulással.

Azóta hazánk minden polgárának — amint ezt a Magyar Püspöki Kar a felszabadulásunk 25. évfordulójára kiadott deklarációjában leszögezi —, „akár hívő, akár nem-hívő — egyforma megbecsülés jár, ha munkáját becsülettel végzi a szocialista haza javára, fejlődésének, haladásának és azok nélkülözhetetlen alapjának, a békének előmozdítására”.

Huszonnyolc év nem nagy történelmi idő, de mindazok az eredmények, amelyeknek tanúi, megvalósítói és továbbfolytatói vagyunk, számunkra már történelmet jelentenek. Ez a történelem még nem befejezett, mint ahogy társadalmi felemelkedésünk sem az. Továbbhaladásunk a jövőn alapszik, nem a múlton, még akkor is, ha a mai igazságok a tegnapi tévedéseiből és korrekcióiból táplálkoznak és a leküzdendő hibák és ellentmondások növekedésünk televényterületét képezik. „A béke és szabadság fényében látjuk — hangsúlyozza a Magyar Püspöki Kar — a jól alapozott, szervesen ívelő emelkedés lendületét. Egy szociális erényektől fűtött, szociális felelősségérzéstől áthatott dolgozó nép szocialista reményétől világlik jövődönk. Ebben a jövőbe tekint egyházunk is. Hazánk és népünk jövőjébe úgy, mint a saját jövőjébe is; felelősséggel és reménnyel. Mert hiszen egyházunk kezdetől fogva úgy a szeretet egyháza, hogy egyben a remény egyháza is. Nem a múltba mered, hanem a jövőbe tekint és a jövőre mutat; úgy, hogy miközben a jövő felé tart, a jelen életét teljesíti ki. Ezért van a mi helyünk alapvetően a közös jövőt vállalók és munkálók sorában. És ezért vagyunk munkás hívei és előmozdítói nemcsak a koegzisztenciának, a békés egymás mellett élésnek, hanem ugyanakkor és ugyanebben a proegzisztenciának, az egymásért élésnek is.”

A keresztény ember elkötelezettsége a társadalom ügye iránt abból a belső meggyőződésből következik, hogy a szocialista rend az embernek többet nyújthat minden korábbi rendnél, nemcsak anyagiakban, szellemiekben is. Építése és emberileg igazán lakható renddé fejlesztése pusztán az állampolgárok tetterekészségén és tehetségén múlik. A keresztény ember csak általa éli meg keresztény mivoltát, ha teljesen odaadja életét: csak általa érti meg, hogy élete nem egy adott helyzethez, hanem egy történelmi folyamathoz van kötve, amiért érdemes élnie. A fontos az, hogy a hívő olyan társadalmi valóságnak adja át magát, amelyet itt és most, összefüggéseiben és távlataiban nagyra és fontosnak ítél meg, nagyobbra és fontosabbnak önmagánál. Aki hisz, fel akarja törni a jelent, hogy legyen jövője. A jelent azonban csak olyan eszme törheti fel, amely fölülmúlja és mindig meghaladja a mát. Így nyílik meg a lét minden alkotó ember számára, s így válik a hívő számára is a jövő lehetőséggé és követelménnyé ebben az országban, amikor is az egész nép érdeke alkotja az állam érdekét.

A közös érdek szolgálatára, a jövő előkészítésére hív föl bennünket a Második Püspöki Szinodus is, amikor megállapítja: „Az egyház tagjai a polgári társadalomnak is tagjai. Mint polgári személyeknek, joguk és kötelességük, hogy a közjót szolgálják, mint bárki más. Lelkiismeretesen és szakértelemmel kell betölteniök evlági munkakörüket. A világ kovásza kell, hogy legyenek: a családban, a munkahelyükön, a társadalmi, kulturális és politikai életben. Feladatuk és hivatásuk, hogy az evangélium szellemében és az egyház elvei szerint éljenek. Így tesznek tanúságot a Szentlélek erejéről minden tettükkel, amellyel az embereket szolgálják és a jövőt építik.”

Ernesto Cardenal EVOLÚCIÓ

A méhek mézet gyűjtenek nekünk és a selyemhernyók öltöztetnek bennünket, de a növények és az állatok valódi rendeltetése nem az, hogy az embert öltöztessék és táplálják, vagy hogy neki közvetve, más állatok által hasznot hozzanak, hanem hogy az evolúció hosszú láncolatán át magát az életet közvetítsék. A természet része az embernek és az a hivatása, hogy velünk egyidőben támadjon fel. Az 500 millió évvel ezelőtt megkövesedett trilobiták valójában nem haltak ki, hanem továbbadták testünknek az életet, tehát voltaképpen bennünk élnek és velünk együtt várják a feltámadást.

Az ember és az egész természet összetartozik. Amikor Adám bűnbe esett, bünéért az egész természetet sújtotta az átok. „Átkozott legyen miattad a Föld” — mondotta Isten. Amikor Isten megbánta, hogy embert teremtett, és vízözönt bocsátott rá, egyszersmind az egész teremést is megbánta: „Letörlöm a föld színéről az embert, akit alkottam, és vele együtt letörlöm az emlősállatokat, a hüllőket és az ég madarait...”

„Az ember által jött a földre az erőszak, és minden teremtmény megromlott a földkerekségen” — mondja a Genezis. Amikor Isten Noéval újra szerződést kötött és a szivárványt, mint jelet fölhelyezte az égboltozatra, egyszersmind kibékült az egész természettel is. Ugyanígy a krisztusi újszövetség sem egyedül az emberre érvényes, hanem minden teremtményre. Feltámadása után mondta Krisztus az apostoloknak, hogy ne csak az embereknek hirdessék az evangéliumot, hanem *minden* teremtménynek. Ezért kiált a vajúdás gyötrelmében velünk együtt az egész természet, és akárcsak mi, várja feltámadását.

Az élővilág fejlődése által rokona vagyunk minden földi lénynek, és feltámadásunk egyszerű továbblépést jelent majd, a legvégsőt az evolúció útján. Krisztus ennek a „biológiai” korszaknak első terve, ahogyan Szent Pál mondja: az „elsősülött” és „a feltámadás elsősülöttje”. A mi feltámadásunk: újabb átváltozás. Az élet valamennyi korábbi átváltozása — a prekambriumtól és kambriumtól a sziluron és a devonon át, a karbonon és a permen át mind a mai napig — segítséget nyújt ahhoz, hogy ezt az új és legvégső átváltozást megértsük. (Pál apostol arra tanít, hogy már az is elegendő volna, ha egyetlen búzaszemben végbemenő változást megértenénk.)

A születés mindig fájdalmas, mert egyik formája a halálnak. Amikor a magzat elhagyja az anyaméhet, korábbi léthelyzete — a meghitt embrionális állapot — megszűnik, és ezért a kiáltás, amellyel világra jön.

A növekedés további lépcsőfokai újabb kínos halálok, és e halálokon mindenkinek át kell jutnia.

„Ha a búzaszem földbe nem hull és meg nem hal, egyedül marad, de ha meghal, bőséges gyümölcsöt hoz.” És ha a sejt nem osztódik, egyedül marad, de ha osztódik, bőséges gyümölcsöt hoz.

Az egész világmindenség olyan, mint a búzaszem, és mint magzat az anyaméhben, születésére vár. Ezért van az, hogy „az egész természet együtt sóhajtozik és vajúdik”. Újjászületésünk is fájdalmas, mert — miként ha az anyaméh sötétjében és melegében — kényelmesen meghúzódunk a mi szűk, mostani világunkban. Inkább alszunk, mint élünk, és nem akarunk megszületni, nem akarunk kilépni az életbe. Az élet folyamatát azonban nem lehet megállítani; ha nem születünk meg, meghalunk. Krisztus mondja Nikodémusnak: „...ha valaki újra nem születik, nem látja meg Isten országát”.

Ennek az életnek elsősülöttje Krisztus, az „elsősülött a halottak közül”. A húsvétvasárnapi üres sír olyan, mint a test, amiből az első fiú világra jött. Anyagi testünk összetevői (kalcium, vas, foszfor, kálium) már elszakadtak ettől a világtól és az új teremtés részeivé váltak. Amikor Húsvétvasárnap üresen maradt a sír, úr támadt a világmindenség anyagában.

És ez mind természetes élettani folyamat, amelyet világosan ábrázol a következő példabeszéd: „Úgy van az Isten országával, mint azzal az emberrel, aki magot vet földjébe. Akár alszik, akár virraszt, s éjszaka van vagy nappal, a mag kicsirázik és szárba szökken, maga sem tudja, hogyan. A föld magától terem, először szarat, azután kalászt, végül telt szemet a kalaszban. Amikor beérett a termés, tüstént nekiereszti a sarlót, mert itt az aratás.”

Az aratás korábban elérkezik, mintsem gondolnánk. Ámos próféta mondja, hogy ama napokban, amikor szántunk, már mögöttünk áll a kaszás.

BALÁSSY LÁSZLÓ fordítása

KÖNYVEK KÖZÖTT

Amikor az újabb magyar prózáról esett szó nemrégiben, a kritikusok — egyik legremekesebb könyve címét kölcsönözve — szívesen számúzték még a „pálya szélére” Mándy Ivánt. Megfeleltek arról, hogy a pályán csak huszonkét labdarúgó kergetheti a labdát, a pálya szélén azonban, legalábbis a régi szép időkben, ezrek és ezrek álltak, s amikor Mándy „lemerült” ebbe a közegbe, voltaképp a valóságközeli utat választotta. Nem előzmény nélkül indult errefelé. Nagyon sokat tanult a századvégi prózától, elsősorban Krúdy tündérvilágából. Aztán — ki tudja milyen közvetítésekkel vagy ráérzésekkel — a szürrealistáktól. Mint náluk, Mándynál is döntő az álmok és a gondolatok szerepe. (A szürrealista kiáltványban André Breton nem véletlenül szólt nagy lelkesedéssel Freudról, aki „nagyon helyesen tette, hogy vizsgálódását kiterjesztette az álmokra is”.) De nála — az idő gyorsulásának megfelelően — szüntelen érezni egyfajta ideges rángást, s még filmkockait is úgy vágja meg, mint ha a műfaj hőskorából való metszet volna: az alakok mulatságosan, a valóságosnál kicsit gyorsabban, kiszámíthatatlan cikk-cakkokban mozognak. Talán nem is az a lényeg, hogy jönnek-mennek, lélegeznek, beszélnek, mint a köznap halandó, hanem hogy gondolkoznak, s ezt hihetetlenül logikusan, valóságköziesen teszik. Tetteikben, illetőleg a cselekedetek írói kommentálásában mindig tetten lehet érni egyfajta irrealitást, melynek felszínén ott lebeg a humor tündéri varázslata is. Mándy új könyvének* legderűsebb részei — noha az egész mű tulajdonképpen félelmetesen tragikus —, amikor a hősök „jelen időben” beszélgetnek, cselekszenek. Sosem úgy, mint egy átlagember. Egy

valóságos nő megigazítaná karján a karpereceket. Vali néni, a *Mi az, öreg?* egyik legjellemzőbb „Mándy-figurája” viszont „valahogy úgy tekintett le a karjára, mint egy tekepályára”. Az írónak ez az egyetlen jellemző hasonlat sokkal fontosabb, mint Vali néni úgy és egyáltalán. Agytekervényeiben millió Vali néni kavarog, „lemerülnek” vagy tetszés szerint, hívásra „beúsznak” az írói képzeletbe. De egy ilyen elképesztő, groteszk és mégis mindent elmondó hasonlat csak a pillanat íhletében szület-hetik, s ez a pillanat a Mándy-művek igazi varázslata. A tett rendszerint csak karikatúra. De a gondolat és az álom véresen igaz. Megint csak Vali néni ötlök fel az olvasóban, aki körül félelmetes mennyiségű cserkész volt a nap minden szakában. „Ott is táboroztak” — jegyzi meg aggódalmasan az író. S ez megint képtelenség. Többet, jellemzőbbet azonban aligha lehetne elmondani erről az annak idején nagyon is reális típusról, aki nemzetnevelő előadásokat rendezett, s kezét finnyásan kesztyűbe rejtve levest osztott az éhezőknek.

Hányféle idő rétegződik egymásra egy-egy Mándy-műben? Az egyik a „jelen idő”. Ebben szinte semmi sem történik, vagy csak jelzések. Zsámboky ideoda bóklászik a lakásban, talál egy halom összefűzött — persze „pertlivel”, mert mivel mással lehetne akkurátusabban összefűzni a fényképeket? — családi képet. Azokat nézegeti, s így bomlik ki előtte egyre gazdagabban és teljesebben a „múlt idő”. De annak is több síkja van. Egy a közvetlen, a „fél-múlt”, amikor apát bevitték a kórházba, amikor „ben Zsámboky” kezdett végérvényesen „leépülni”. Aztán — még mindig a félmúltban — azok a hetek-hónapok-évek (Mándynál az időnek valami kevés reális mérő szerepe van), amikor apa és anya immár öregén, rom-

* Mándy Iván: *Mi az, öreg?* (Magvető, 1973)

jaikban nála laktak. Majd egy új sík, jóval korábban: apa elvált anyától. Azaz: el sem váltak. Anya megérkezett a Déli-pályaudvarra, s apa ott várta frissen, mosolygósan. Konflisba ültette, és hazavitte „Vali nénihez”. Majd jött Olga, apával. „A cégtáblák között jöttek egymásba karolva. A holdfény valóság-gal átvilágította az üres teret. Olykor egy pillanatra megálltak, apa felmutatott a holdra. Soha nem láttam őket ilyen békésen sétálni. Sötét veszekedések úsztak utánuk.” És így lehetne folytatni a sort. Rejtelmes, képtelen helyek tűnnek elő a múltból, elképesztő szituációk. Egy laktanya. Akkor apa és fia épp a laktanyában laktak. Dunsics Gizus után mehettek. Vagy a hitelezők elől menekültek. Gizus Chopint játszott, majd „apa váratlanul felállt, odament a zongorához, és énekelni kezdett. Egy lengyel forradalmi dalt. Osztrolenka véres csillaga... Gizus verte a zongorát, apa kivörösödött arccal énekelt.” A fogház. Ahová apát becsukták, mert nem építette fel az új Nemzetit, amire pedig felvette a pénzt. Külön-külön minden képtelenség. De együtt bámulatosan teljes és igaz ez a múlt. Nemcsak mint Zsámboky múltja, nemcsak mint a gyermekkori világ szürrealista víziója, hanem mint egy hiteles történelmi adottság. Ki ne ismerne rá azokra az évekre, amikor díszmagyarba öltözött urak beszédeket mondtak, pohárköszöntőket tartottak? Amikor a véglegesen kiszorultak „valahol a telepen” kaptak vagy találtak egy lukat? Gelléri hősei is itt éltek. És itt lakik néhány hónapig apa és fia is. A *Harmincegyedik utcában* még szállodában laktak. A *Régi idők mozijában* pesti bérházban. A telep a vég. Apa ennél lejjebb már nem juthat.

Sokan elmondták már, hogy az eddigi Mándy-regények és elbeszélések füzérében ott rejlik a nagy regény lehetőség. Felesleges azonban megírnia ezt a regényt. Készen van már. Mert ilyen „nagy” regény volt a maga nemében *A pálya szélén*, egy másik vetületben az *Egy ember álma*, a szorongás egyszerű kivetítése: az *Előadók, társzerzők*, s most egy szürrealisztikusan, álmokba, látomásokba, gondolatokba oldott „családregegy”, a *Mi az, öreg?* Még most is kísért a türelmetlenség: hiányoznak irodalmunkból a jelentős epikus művek, amelyek realisan mérik fel a jelent és a múltat. Egy-egy jelentős kezdeményezést nem követ méltó folytatás: Fejes *Rozsdatemetője* magában maradt, a *Részeg eső* befejezetlen, a *Húsz óra* után

Sánta Ferenc az *Áruló* intellektuális világába lépett (bár aligha kevesebb sikerrel, mint előző művében). De ez a türelmetlenség alighanem abból fakad, hogy a kritikusok és irodalomtudósok egy része úgy véli: a jelentős művek csak epikus részletezéssel, az ábrázolás kritikai realista eszközeivel szülehetnek. Holott, mint a *Mi az, öreg?* is mutatja: álmokból és látomásokból is épülhet hiteles valóság.

Hogy igazán megismerjük Mándy világát, ábrázolásmódjának finomságait és újszerűségét, ahhoz valószínűleg könyvek fejtegetései sem lennének elegendőek. Közhely arra hivatkozni, hogy ő ment legmesszebbre az epika és a film formanyelvének szimultán alkalmazása területén. A film azonban — még a legmodernebb is — legfeljebb két idősíkot játszat egybe: a jelenből kanyarodik a múltba, vagy éppen fordítva. Mándy egyszerre mindig több időréteget mozgat. Rendszerint a jelenből indul, s egyszer valaha oda is ér vissza. Kopár szobába, félhomályos előszobába, eszpresszóba, ahol ugyanazok az arcok bukkannak fel, mint a halak az akvárium-ban. De ez csak a keret, az álmok és látomások összetartója. A lényeg: a múlt. Amelyet azok a pertlivel összecsomózott fényképek előbb csak homályosan idéznek fel, aztán az író hozzáteszi a maga fantáziájának megjelenítő erejét, s egyszerűben minden érzéketlensé, világossá válik. A filmben sosem lesznek szimultánna az időben távolabbi részletek. Mándy az időnek iszuverén gazdája, ha kedve tartja, egyszerre több síkját is egymáshoz illeszti, ha akarja, átugor, kihagy részleteket, s ezt úgy teszi, hogy az egész kép azért logikus, megkomponált marad.

Szíflusának legnagyobb ereje a szugesztivitása. Ezt voltaképp egészen egyszerű eszközökkel éri el, kihagyja az állítmányt, tömörít, körmondatok helyett tömondatokban beszél, vonatkozó névmásokkal kezdi a mondatot. De mindennek ilyen következetes használattal furcsa, szavakkal szinte kimondhatatlan, az elemzés hagyományos eszközeivel kitápinthatatlan ritmusa lesz, mintha egy prózavers zaklatott sorai úsznának könyveiben, s néha még a rimek zenéje is fölcsendül. Az ismételések hordozzák ezt a zenei elemet, ezt a rimes megfelelést. Had idézzünk egyetlen példát: „Néha a lány is odaült a zongorához. A százados lánya. Amikor bárányhimlő volt, sokat zongorázott. Hüvelyeket hozott. Üres történyhüvelyeket. Még a betegség előtt együtt gyújtottuk.” Egy másik író-

nál mindez torz, suta magyartalan lenne. Mándynál ez lesz a stílus dinamizmusának egyik legfontosabb eszköze. És az ellentétek. Mert az egyik pillanatban még minden áll, aztán hirtelen mozogni kezdenek a tárgyak, benépesülnek az üres terek, rég elfelejtett alakok, arcok tűnnek fel. Körül még minden mozdulatlan. „Húsvéti mise a lak-tanyában. Azon még ott voltunk. Szólt az orgona. Sisakok vették körül a kápolnát. Sisakok és zászlók. — Isten áldjon, Ilonkám! — Az órnagyné valahonnan a sisakok közül felemelte a kezét. — Isten veled, Jancsi!” A sisakok falából előbb az órnagyné tűnik fel —

hogyan került egyáltalán a sisakok, azaz a sisakosok közé? — aztán apa is, aki ott áll az órnagyné mellett — hol volt mostanáig? —, „Tinit éppen elsüllyesztette”, és ő is integetett.

Ez már a költő világa. A költőé, aki szuverén biztonsággal mozgatja képeit és hasonlatait, aki pontosan tudja, hogy az adott helyen mit ér egy megszemélyesítés vagy egy hasonlat, s aki nem is gondolkodik másként, mint zenében és dallamban.

A kis tételekből mégis szimfónia áll össze. Hallatlanul modern, a legnagyobbakét idéző remekmű.

SÍKI GÉZA

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

MEDEÁK

A 101 éve halott Grillparzer sohasem volt népszerű Magyarországon, ahol a német nyelvű irodalom élvezéséhez mindig egy kis irodalmi elszánás is kellett. Azután Grillparzer írt is néhány epés hangú epigrammát a Bach-korszakban a magyarok ellen. Aulikus költő volt. Pedig ifjúkorának egyik nagy szerelmét hazánkban, Zayugrócon élte át, a Csák Máté birtokolta vár alatti Zay kastélyban, ahol Caroline Pichler bécsi írasszony leányával, Lottéval perzselődött meg. De a magányt kedvelő költő élete végéig sem bírta rászánni magát a házasságra. Magyarországi emlékeiből annyi üledett le — talán a zayugróci Csák Máté előtti vár látomásaképpen, hogy megírta Bánk bán históriájának osztrák változatát „Ein treuer Diener seines Herren” címmel. Itt Bánk bán a leglojálisabb alattvaló, mégis Bécsben, udvari körökben nem vették eléggé jó néven a királynőgyilkosság körül forgó drámát. Bécs viszont, azaz a Burgtheater száz éve halott nagyságának emlékét éppen ezzel a „treuer Diener”-rel ünnepelte egész éven át minden hétfői napon, ami tudvalevőleg a legrosszabb színházbevételi nap. Egy Jászai Mari kellett nálunk is ahhoz, meg ambiciózus, irodalomszerető igazgatók és rendezők, hogy ez a leginkább Racine-ra fajzott Grillparzer nálunk polgárjogot nyerjen, mikor maga Racine is oly nehezen gyökerezik meg színházi atmoszféránkban. A Medea, azaz inkább Grillparzer hazai elfogadta-

tásához, nagy tragikai egyéniségekre volt szükség.

Írott vagy íratlan törvény volt-e, nem tudom, de a Nemzeti Színház igazgatójának felesége nem játszhatott a Nemzeti Színházban. Micsoda ősi intrikálások emlékét őrizte ez a hagyományos szokás, arról színháztörténeti regényt lehetne írni. Németh Antal ma már jobbra tisztázott színházi érdemei és hibái mellett is tragikus helyzetbe került feleségével, Peéry Pirivel szemben.

Oly formátumú színész nő volt ugyan is, hogy nem fért a kommersz darabokba. Játszott ugyan vendégként Strindberget, Pirandellót, de ez csak olyan volt számára, mint a Szahara aszályos szélein az öt-hat évente leeső futózápor a poros levelű pálmafáknak. A tengődő operettsikerekből magát fenntartó Magyar Színházba — ez a mai Nemzeti Színház, ahová Peéry Piri harminc éve eljutott — új irányítás került, és Németh Antal megkérte őket — adják elő a Medeát Peéry Pirivel. Elő is adták. Hogy Grillparzert milyen magyar átkok folytán miféle fátum üldözi Jászai Mari első Medeája óta, nem tudom, de az is felemás előadás volt. Előttem áll a Vigilia 1942 januári számának kritikája, amelyet szerény személynem írt. Már ott is a heterogenitásról panaszkodom benne: „A zseniális magánszám mellett (Peéry Piri zseniálisan modernizált, az akkor már egyre jobban elharapózó faji törvényekkel szemben tigrisanyaként szembeszálló és aztán gyermekeit inkább kiírtó ősnős-tényt formált) a darabhoz különböző értékű szereplők nyújtottak kissé heterogén keretet. A tökéleteset legjobban Halassy Mariska közelítette meg. Ő a régi

szavaló-stílus emlékét ébresztgette bennünk és gyönyörű beszédével, nemesen egyszerű kiállításával egy kolozsvári vagy Nemzeti Színházbeli Medea-előadás nagy értéke lehetett volna... Így néha diszszonanciát szült hol a maga, hol társai rovására... Földényi néhány mozdulata, tiszta beszéde és hajlékony stílusérzéke került leginkább összhangba a főszereplő játékával. Őket kellett volna stílusban minden szereplőnek követnie s egy erős rendezői kéz ebbe a vonalba állíthatta volna az egész tragédiát. P. L. és S. E. (rövidítések) a mindent játszó, filmekben csiszolt és koptatott színészek hideg rutinjával vetették belé magukat a klasszikus óceánba, amely úgy habzott a főszereplő körül, mintha Trója falai dőltek volna bele égve, sisteregve a tengerbe, ha olyan közel lettek volna a falak a tengerhez. S ők mégis olyan hibátlan peplonokban lengtek, mint a floridai strand magasugró urai és hölgyei, akiket lassított fölvételekben és visszafelé ugorva is lepergetnek, amint kiszállva a habokból visszalenyúlnak egy pallóra, ahol akár a szépségverseny zsürije elé is állhatnának azonnal, mert már ismét szárazok. Nos, hogy úgy mondjuk, nem vizezték be peplonjukat a klasszikus tenger hullámaival, de a mai izzású szenvedély verítékével sem. Viszont ők mozogtak a legszabályosabban. Valóban már-már hollywoodi tökélyel. S nem is voltak rosszak. Csak éppen háromféle stílusra szakadt a háromféle színjátszás miatt az előadás..."

Kísérteties a hasonlóság a mostani előadás értékeivel és hibáival.

De mielőtt a mostani előadásra térnék, még egy kis kitérőt kell tennem. A kolozsvári magyar Nemzeti Színházban is előadták 1941-ben Grillparzer Medeját, hogy abban majd ott Peéry Piri szerepelhessen. De mivel az előkelő vendégművésznek csak a kész előadásra szándékozott leutazni, egy végzős, ifjú színésznővel, Versényi Idával kezdték próbálni a darabot. Es íme, furcsa, nemvárt csoda történt. Versényi Ida olyan kaukázusmenti barbár királynőt formált sudár alakjával, ifjonti szépségével és dikciója nemességével, hogy egyszerűben Jászai Mari utódját kezdték fölismerni benne. Eppen ez lett aztán színpadi végzete. Jobb mert lenni a vendégszereplésre leérkező Peéry Pirinél, és bár csak próbaidőre küldték le Kolozsvárra, hogy néhány tanulóév után a nemzet első színházába, Budapestre kerülhessen, ezt a lehetőséget éppen nagy sikerű alakításával „játszotta” el. Ko-

lozsvárott nem volt baj, amit később fölrottak neki, hogy kissé túl magasra nőtt, szálfatermetű tragika ígérkezett benne. A sudárnövésű ifjú színésznek komoly Jászai Mari-utódnak ígérkezett, de Pesten kifogásolták, hogy nem találnak elég magas férfitartnereket hozzá. Így Versényi Ida az operai rendezés terén bontakoztatta tovább tehetségét, de nemrégiben Lorca Dona Rositájának legjobb alakítását nyújtotta a spanyol dáma szerepében. Kolozsvárott pedig szerencsés együttes tagja lehetett, hiszen a dajkát a fejedhetetlen Poór Lili, Kreuzát Szabó Lőrinc lánya, Gáborjáni Szabó Klára, Jázont a délceg és jól beszélő Kamarás Gyula, Kreont pedig Földényi Gyula játszotta. Emlékezetes előadás volt.

Most Keresztury Dezső avatottan színpadra készült fordításában, Babarczy László rendezésében láttuk viszont, jó harminc év múltán a Medéát. Megint egy kiváló és sajnos sokat mellőzött tragikai tehetség, Kohut Magda keltette életre a barbár királynőt és sikerült is elődeihez méltó, nagyformátumú alakítást nyújtania a Grillparzer-év alkalmából felújított tragédiában. Nagyvonalú, keserűségében oly hiteles és szép dikciójú alakításába azonban az előadás heterogenitása zavaró momentumokat is kevert. Partnerei közül csak Gobbi Hilda dajkája és Pathó István thesszáliai hírnöke volt klasszicitásában és dikcióbeli árnyalt szépségben méltó hozzá. Agárdi Gábor Kreonia, Dániel Vali Kreuzája, de még a különben annyira egyéni ízekkel ékes Sinkó László is valahogy halványra sikerült együttest formált körüllötte, és így a mű klasszikus szépsége nem érvényesülhetett, arányai fölbil lentek, s mintha valami rendezésbeli zűr is zavarta volna a Kohut és Gobbi Hilda által oly nemesen megütött hangot. Ezúttal Vágó Nelly jelmezei sem sikerültek kellőképpen. Így egy nagy magánszámot, egy pompás mellékszólámot élvezhetünk csak, de egységes összjátékban nem volt részünk.

POSSONYI LÁSZLÓ

*

Újból felrepült a színpadon Tamási Aron Énekes madara. Most a Madách Színházban. Tamási madarának tollára a mesék ragyogása festi rá a hit, szerelem, képzelet piros, arany és szeder színeit, s a tisztaságával győzedelmeskedő emberi erő repíti fel a végtelenbe. A Madách Színház madara úgy járt,

mint Baudelaire albatrosza, melyet a vaskos nevetni vágyás vonzott a fedélzetre: lomha, kövér madár lett belőle, felszállni nem tudott, csak komikus táncot járt a nézők vélt örömeire.

Tamási székely valóságban és népmesei képzelőben gyökeredző játéka kristálytisztá egyszerűségében is nagyon bonyolult szerkezetű, rétegezésű; pazarul mókázó góbés humorának felhámja alatt félelmetes emberi indulatok lappanganak. Nagyon ősi és nagyon egyszerű a darab képlete voltaképpen: két tiszta, egymásért küzdő fiatal szerelmének tükrében jelenik meg az emberi vágyódás és játék teljes gazdagsága, és ebben a tükörben szeretné a saját, gonoszságba kövült arcát is látni a darab többi szereplője, s mikor bebizonyosodik, hogy ez nem lehetséges, akkor megpróbálják összetörni a tükröt. Az *Énekes madárt* a szerelmeseket segítő csodás elemek varázsa is élte, ezek az elemek azonban sosem külső, mitológikus erők machinációi; Móka és Magdó egymás lényéből erőt merítő diadalinak egy-egy oszlopa a meg-megisméltődő csoda: a szerelem erejével kimosztított házfal, az égbenyúló fa, a szerelmeseket megmentő ágy, a beteljesülés felszálló madarával. Úgy következnek be ezek a csodák, hogy közben a gonoszság erői minden oldalról megmutatják és leleplezik magukat, a főlényes mókamesterekből és a férjhezmenésért harcoló vénlányokból groteszk szerelmi ragadozók lesznek, akiknek elhullását — meddő pusztító kísérleteik után — a legnagyobb természetességgel szemléljük a darab végső, poétikus igazságosztásánál. De nemcsak a csodás elemek költői jelenléte, hanem a természet, a mindenség mesés tartományaiban barangoló székely népi nyelv gazdagsága, a jó és rossz harcának népmesei fordulatai is megteremtői a darab meseatmoszférájának. Mégis, az *Énekes madár* nem csak mesei játék; külső egysíkúságuk mögötti bonyolult, ambivalens indulatú jellemei a modern dráma pszichológiai törvényeit mutatják az ősi konfliktus robbanásaiban.

A dráma úgy indul, mintha csak egy jökedvtől kicsattanó játék töltené fel bő nedveivel; a két vőlegény olyan komótosan készülődik menyasszonyaik kezének megkérésére, hogy a tréfák, ravasz oldalazások — halasztgatások — úgy érezzük — akár három felvonást is képesek lennének kitölteni. Úgy tűnik, a vénlegények menyasszony-ugrató tréfái csak a járomba-törés elfogadása miatti mókázó elégtételek, Magdó-

ra vetett pillantásai csak amolyan leánybúcsús enyelgések, míg az egyre kegyetlenebbre váltó tréfákon át, a „kalákába”-esküvéssel, majd a falmozdítással való kirukkoláskor megértjük — Bakk Lukácsnak és Préda Máténak esze ágában sincs Esztert és Reginát feleségül venni. A szerelmi próbában egyedül Magdó képes elmozdítani a házfalat, Móka megjelenésekor, a szerelem erejével. Nyilvánvalóvá válik, hogy a vénlegények Magdó szépségében, fiatalságában akarják megmártani megkérgesedett testüket-lelküket, — ehhez azonban el kell pusztítaniuk Mókát. Lukács kezében az óra félelmetesen csörögni kezd, egészen másféle játék kezdődik ezután; groteszk futamok, megejtő varázsú líra és tomboló indulatok szövedékében indul meg a tisztaság és gonoszság ősi küzdelme.

A Madách Színház rendezői felfogása már itt, a verbó első felvonás elemzésénél redukálódott a komédiázás egyszerűségére. Kerényi Imre ötletesen élt az ízes székely népi világ nyelvi-vígjátéki lehetőségeivel, a darab gazdag rétegeinek kibontásával azonban adós maradt. Az első felvonás drámai jelzései, fenyegető hangjai csak egy primer vígjátéki sodrás áramában élnek, így csak „az ügyis minden jóra fordul” népmesei szintjén lehet a fiatalok ellen forduló gyilkos szándékot komolyan venni; a vaskos komédiázás végig uralja a három felvonást, a fiatalok ráhangolódása — gazdag külviláguk megjelenítése helyett — erre a hangra azonban még ezt a rendezői felfogást szemlélve is meglepetés. Köpeczi Bócz István székely atmoszférát árasztó, a valóságot mesévé stilizáló díszleteiből pedig kivirágozhatott volna Tamási költészetének csodája. Nem rajta múlt, hogy legfeljebb gyerekek borzonghattak a holdfényes udvarban sompolygó boszorkány jelenései közben. Illés Lajos — székely dallamokat modernre hangszerelt, önmagában bravúrosan szóló — zenéjével a rendezés teljesen elárasztotta a darabot, meg-megszakította a dramaturgiai-pszichológiai mozgás áramköreit, a zenének ilyenféle kezelése önmagában is elég lett volna az *Énekes madár* igazi hangjának elnyomásához.

A zenés vígjátéki instrukciók jegyében csak Tamási rész-szándékait valószínűsíthatta meg a színészi együttes. Az adott lehetőségek szintjén Zenthe Ferenc tökéletes alakítást nyújtott Bakk Lukács szerepében. Ízesen, tisztán közvetítette Tamási nyelvét, a figura önmagát tisztán látó józan cinikussága is

segítségére volt abban, hogy játéka a lélek belső folyamataiból is sok mindent jelezni tudott. Cs. Németh Lajos nehezebb, darabosabb, ösztönlény Mátéja csak a komikus relációkban volt méltó párja Zenthe Lukácsának, az indulati szférákhoz az első felvonásbeli játéknak eszközei nem voltak elegendők. Békes Itala Eszterje és Nagy Anna Reginája is sokkal emberibb figurát mutatott Tamási vénlányainál; Nagy Anna

játéka régi, a lélek mélyére rakódott drámát is érzékeltetni tudott. Timár Béla gyermeteg Mókája teljesen hamis hangütés volt, evvel a szereppel a tehetséges fiatal színész egyszerűen semmit sem tudott kezdeni. Piros Ildikó Magdója csak romlatlan bájít árasztott, a felnőtté érett lány belső tartása, lázadása hiányzott játékból.

CZÉRE BÉLA

KÉPZŐMŰVÉSZET

KIÁLLÍTÁSI JEGYZETEK. *Medveczky Jenő* (1902-1969) Munkácsy-díjas festő és grafikus emlékkiállítása — amelyet *B. Supka Magdolna* és *O. Jobbágyi Zsuzsa* rendezett — februárban zárult a Nemzeti Galériában. 1969-ben — röviddel a művész halála után — a Galériában már láthattunk egy *Medveczky-tárlatot* (a mester Homérosz-illusztrációiból), azonban a mostani emlékkiállítás volt az első alkalom *Medveczky össz munkásságának* áttekintésére. A festmények (portrék, női aktok, bibliai tárgyú művek, csendéletek, tájképek, enteriőrök stb.) és grafikai lapok sokaságát felölölő tárlaton megbizonyosodhattunk a francia festészettől (főleg *André Derain* 20-as évekbeli, a tradicionális ábrázoláshoz visszakanyarodó korszakától) és a két világháború közötti olasz piktúrától, az ún. *novcentistáktól* inspirált művész imponáló mesterségbeli felkészültségéről, képei faktúrájának míveségéről, főlényes rajztudásáról, kontúrjainak tisztaságáról, komponálásának szabatoságáról, pallérozott koloritjáról...

Ugyanakkor azonban a figyelmes szemlélőnek azt is látnia kellett, hogy — sok erénye ellenére — mégsem igazán nagy festészet *Medveczky Jenőé*... Allegóriái legtöbbször vértelenek, kispukuláltak, s műveinek nagyobbik fele nem mentes a mesterkéeltségtől, a száraz pedantériától, egyfajta akadémizmustól. A fesztelenség, a felszabadultság, az élet melege teljességgel hiányzik e logikus fejű, virtuóz technikájú, de rideg érzelmvilágú festő munkásságából, amelynek az esetvonások mérnöki kiszámítottsága, a színnek az alkotói folyamatból való száműzése, a végletes sterilitás a jellemző vonásai.

A *B. Supka Magdolna* által írt katalógus-előszó kísérletet tesz arra, hogy el-

helyezze *Medveczkyt* a közelmúlt magyar festészetének fejlődéstörténetében. *B. Supka* nem ért egyet azokkal a megállapításokkal, amelyek szerint *Medveczky* „neoklasszikus” és a „római iskolához tartozó” festő volt. Való igaz, hogy maga *Medveczky Jenő* is tiltakozott a „neoklasszicista” és a „római iskolás” jelzők ellen (arra is hivatkozott, hogy mindössze két hónapig volt a római Collegium Hungaricum ösztöndíjasa), — a magunk részéről azonban úgy véljük, hogy nem a művésznek önmaga stílárius hovatartozásáról vallott, (aligha mérvadó) megnyilatkozásai s nem is a római tanulmányút időtartama alapján kell a művészettörténet szakembereinek állást foglalniok, hanem a művek tüzetes analízise alapján. A tárlat anyagának gondos elemzése pedig aligha fog kétséget hagyni aziránt, hogy *Medveczkyre* elsősorban nem a régi mesterek (*Masaccio*, *Michelangelo*) és nem az avantgarde irányzatok (*École de Paris*, *Nyolcak*), hanem a 20-as és 30-as évek olasz festészete (főként *Oppi*, *Carena*, *Cesetti*, *Funi*, *Tozzi* és *Casorati*) hatott, vagyis művészete igenis a *Novecentóhoz* kapcsolódott.

Mindezt nem *Medveczky* elmarasztalásául (de persze nem is munkássága érdeméért...) kellett leszögeznünk, hanem a művészettörténeti objektivitás érdekében. Enélkül nem képzelhető el tudományos igényű művészettörténetírás, csupán önkényes ötleteket tartalmazó, zsurnalisztikus tollal megírt katalógus-előszó, amely ráadásul még öblös hangú szölamokkal („Tudomásul szolgáljon immár...” stb.) is meg van tűzdelve.

A hódmezővásárhelyi festőcsoporthoz tartozó, 1931-ben született *Szurcsik János* műcsarnoki kiállítása családást kellett. A tárlaton látott hatalmas vásznak nélkülözök az elmélyültséget, a mértéktartást, a művészi intelligenciát; a mammut-méretű képek között azonban — szerencsére — akad egy-két munka,

amely megcsillantja Szurcsik — modorosság, dagályosság és önkritika-hiány által lebélyözött — tehetségét. Ilyen tartalmas darabok a „Téli falu”, a „Kati”, a „Mama”, a „Fiúfej”, a „Nádazók” és a „Hercegszántói templom”.

„Mit tanultam a modern művészet nagyjaitól? Elsősorban azt, hogy szépen bánjunk az anyaggal, a festmény előadásmódja nemes legyen, a kép minden négyzetcentimétere meg legyen oldva...” — olvassuk Barcsay Jenő egyik írásában. Ha Szurcsik megszívlelné Barcsay mester szavait, munkássága minden bizonnyal elmozdulna a jelenlegi holtpontról.

Szentendrét évtizedeken keresztül „a festők városá”-nak nevezték. Néhány év óta a kifejezés módosításra szorult... A 60-as évek második felében egy sor tehetséges ifjú szobrász (Ligeti Erika, Csikszentmihályi Róbert, Papachristos Andreász stb.) telepedett meg a Duna menti, barokk városkában, — s Szentendre ma már „a festők és a szobrázók városa”.

Szentendre fiatal szobrászai között az egyik legjelentősebb egyéniség Farkas

Ádám. Mestereinek, példaképeinek Brancusit, Hans Arpot, Henry Moore-t Borsos Miklóst és Pán Mártát tekinti, de már jó ideje önálló arculatú, a saját útját járó művész, akinek márványból faragott szobrai és bronz kispasztikai a szobrászat ősi törvényeinek szereznek érvényt. Farkas nem ad címet tömör és súlyos formákból felépített, nyugalmat és harmóniát sugárzó alkotásainak, mert meggyőződése szerint a jó műnek cím nélkül is helyt kell állnia.

Katalógusa előszavában pár mondatos programot ad: „Olyan szobrot szeretnék csinálni, mint egy élő fa, mint egy verébtójas, mint egy szélrágtá partti szikla, mint Brigitte Bardot húszévesen... Szobrokat, amelyek uralják a teret...”

Farkas Ádám szívós munkával és elsőrangú szobrászati adottságok birtokában munkálkodik e célkitűzések valóra váltásán. Tóth Antal művészettörténész által rendezett szép kiállítására a Szentendrei Ferenczy Múzeumban került sor.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(A KÉTSZÁZÖTVEN ÉVES JÁNOS-PASSIÓ) Amikor Ferencsik János megköszönte kitűnő együttese elén a János-passió ihletett előadása után a szokatlanul is forróbb tapsokat, sokan gondoltak arra, hogy ez a csodálatos remekmű ezúttal nemcsak ihletetlen és remekül szólalt meg, hanem egy ritka történelmi pillanatban, hisz tudomásunk szerint első ízben 1723 márciusában, nagypénteken vezényelte Bach a passiót a lipcsei Tamás-templomban. Históriai jelentőségű eseménye volt ez a zene-történetnek, bár a végtelenül szerény Johann Sebastian Bach nyilván nem volt tudatában ennek: művét egyszerűen pályázati darabnak szánta. De ha meggondoljuk, hogy a passió ősi műfaja ekkortájt kortársainak kezében kezdett operává válni, s hogy Bach épp azzal adta vissza a műfaj eredeti tartalmát és lelki hitelét, hogy következetesen ragaszkodott a János-evangélium szövegéhez, akkor megérthetjük, hogy végeredményben megmentette a zenei fejlődésnek azt a töretlen ívét, amely előtte Schütz monumentális, drámai izzású

passióiban tetőzött. A Bach-kortársak már inkább melodramákat írtak, terjedős epikus részletekkel megtűzdelve. Bach ezzel szemben szinte az eredeti drámaiságával adta vissza a kereszthalál eseményét. „Nincs még egy munkája — írja kitűnő könyvében Bartha Dénes —, ahol ennyire sikerült volna valósággal a vörös izzás állapotában zenébe öntenie a bibliai passiótörténet drámaiságát.” A kor, az ő kora már inkább szórakozásnak tekintette a zenélést. Bach adta vissza a zene igazi súlyát és eredeti funkcióját, amikor a szépség és az erkölcs felé közelítette a zenei tartalmat. Nem véletlen, hogy mindegyik alkotása szigorú aszkézissel megtervezett építmény, amelyben soha nincsenek olcsó engedelmények, amelyben minden elem a beteljesedést, a tökéletest szolgálja. S ha megcsodáljuk fűgáit, ezeket a szinte tökéletesen kidolgozott, páratlan mesterségbeli tudásról és anyagismeretről tanúskodó darabokat, hogyne csodálnánk passióit, a h-moll misét és kantátáit, melyekben a Mester úgy alkot tökéleteset, hogy tekintetét az égre függeszti — más kérdés, hogy ő lelkében is látta az egész eget —, s zenéjével szolgáltni, dicsőíteni akar? Nem a féktelen zseni lángoló hódolata ez, mint

Beethovené a Missa solemnisben; nem egy ellángolt élet szomorú hattűdala, mint Mozart Requiemje, Bach egészen egyszerű, köznapi ember volt, s talán épp az ő példája figyelmeztet esendő emberségünk csodálatos lehetőségeire. Passiói, legnagyobb művei olyanok, mintha az-egész emberiség hálaéneke zendülne fel bennük, úgy, ahogy a költő írja:

Bach János Sebestyén
pálcája int, s a lábához Juházott
mindenség az átszellemült anyag
boldogságával rákezd létezése
ujjongó kardalára az öröm
indázva zengő katedrálisában.

(Rónay György: Bach)

Ferencsik János neve elválaszthatatlanul összeforrott a magyar oratórium-énekklés egyik fénykorával. Ezúttal egészen tökéletes koncepció jegyében szólaltatta meg a művet. Tudott féktelenül drámai lenni, de ahol kellett, szinte zokogott a keze alatt a szokottnál is kiegyensúlyozottabban játszó Állami Hangversenyzenekar. Kiténően szerepelt a Budapesti Kórus (karigazgató: Forrai Miklós) és a szólisták, akiknek neve ma már ugyanazt jelenti a közönség számára, mint a harmincas évek nagy oratórium-szólistáié, Pataky Kálmáné, Basilides Máriaé és a többieké. Réti József az evangelista szerepében alighanem a világ egyik legkitűnőbb tenorista teljesítményére képes, de az ünnepi alkalmához méltón énekelt valamennyi szólista: László Margit, Barlay Zsuzsa, Melis György és Kovács Kolos is.

(VERDI: QUATTRO PEZZI SACRI)
„Most már fáradt a tollam...” — írta egyik levelében az öregedő, a halálal újra és újra farkasszemet néző Verdi, s azzal a szándékkal fejezte be az Egyházi darabok utolsóját, a Te Deumot, hogy az hattűdala is legyen. Előadatni nem akarta. „Mihelyt befejeztem... — írja —, csak a hangszerelés kis része hiányzik, odateszem az Ave Mariák mellé és együtt fognak nyugodni, hogy soha ne lássanak napvilágot... Amen!” De 1898-ban mégis előadják az Egyházi darabokat, méghozzá Párizsban. A kritikák szinte kivétel nélkül az Ave Mariát emelik ki, pedig voltaképpen mindegyik tétel az öregedő Verdi jellegzetes, egyszerűsödő, s egyre inkább a lényegre utaló stílusát idézi, ugyanúgy mint a korszak reprezentatív művei, az utolsó nagy operák. Olyan ember alkotásai ezek, aki leszámolt a földdel, a sikerekkel és kudarcokkal, s minden erejével, tehetségével egy másik világra

titkaiba akar behatolni. A puritán s mégis izzóan drámai fogalmazás, a zenei eszközöknek teljesen a kifejezést szolgáló alázata a leghívebb jelzői e folyamatnak. A siker méltán volt óriási, de Verdit ez már kevésbé érdekelte. A pályája végére érkezett Mester már az örök jelekre figyelmeztet, s azokra akart bizonytalan, tévoa, de belülről fakadó, nagyon igaz visszhangot adni az Egyházi darabokban.

Az utolsó évtizedekben szinte páratlan tehetségű olasz karmester-generáció nőtt fel, mely Toscanini méltó utódjának látszik. Riccardo Muti, aki az Egyházi darabokat vezényelte a Hangversenyzenekar és a Budapesti Kórus élén, talán nem a legjelesebbike e nemzedéknek, de izzig-vérig értője Verdi zenéjének, s megérdemelten aratott ezzel a művel is, s Vivaldi gyönyörű San Lorenzo ünnepére írott koncertójával is nagy sikert.

(LEMEZFIGYELŐ) Michael Haydn, a nagy Haydn testvéröccse nem tartozik a zeneszerzők élvonalába. Klasszikusán lekerékített zenei világa nem szolgál robbanó meglepetésekkel, de a szépség és a leszűrt klasszicitás mindenkor e korszak jellemző termékeivé teszi alkotásait. Az Aprószentek ünnepére írt Vesperáit adta ki ezúttal a Hanglemezyártó Vállalat a Széchényi Könyvtár Zeneműtárában őrzött eredeti kézirat alapján. A mű tulajdonképpen a Knabenbischof választás középkori szertartásának emlékezetét idézi. Aprószentek ünnepén a kolostori iskolákban „gyermekpüspököt” választottak, aki egy napig „gyakorolta” hatalmát. A szokás később elenyészett, de a hagyomány megőrződött a zenében, s abban a szokásban, hogy e napon a salzburgi Dómban csak fiúk énekeltek. Számukra írta Michael Haydn a művet, mely a Győri Zeneművészeti Szakiskola Leánykarának előadásában hallható a lemezen, Szabó Miklós vezényletével. A joggal népszerű „Musica rinata” sorozat igencsak gazdagodott e lemezzel. Kiténő kórushangzás, eszményi tempók jellemzik a zenei megszólaltatást, s jól sikerült a mű technikai kivitelezése is. A lemeztasak grafikai megoldása is a korhangulatot idézi, s illúziót kelt (PX-11531).

Mozart K. 563 jelzésű Esz-dúr Diverzimentója egy soha el nem készült versenymű csodálatos szólótrója. Ez az érett nagy alkotás az utolsó szimfóniák tözomszedságában született, s ugyanazt a végérvényes, minden nehézkedéseh túllemelkedő, a zene új lehetőségei felé tájékozódó magatartást képviseli, mint amazok, s ugyanazt a csodálatos kettős-

ség fogalmazódik meg benne, mint például az Esz-dúr szimfóniában, amely egyszerre vall a belenyugvásról és az örömről. Haydn kamaraművei az előzmények, de Mozart Divertimentója a maga vallomásos erejével, rendkívül bonyolult s mégis klasszikusan tiszta hangzásvilágával messze túlemelkedik elődein, s egyenest Schubert remekei felé készíti az utat. Felvétele, különösen ilyen kitűnő előadásban (Kovács Dénes, Németh Géza és Banda Ede tolmácsolja a szólamokat), a magyar, de alighanem a világ hanglemezgyártásának is jelentős eseménye (LPX 11590).

A felújított lemezek sorában ezúttal Beethoven Appassionatájának Gabos Gáborral készített felvétele jelent meg. Ez a sok válsággal, görcsös gátlással eredményesen megküzdött művész e lemezén még azt a korszakát idézi, amikor a magyar zongoraiskola egyik legjelentősebb művésztehetsége volt (ki ne emlékezne a Frankl-Gabos-Vásáry hármásra?), tele robbanó erővel, meglepetésekkel. A sok felvételben ismert Beethoven-mű ezen a lemezen is szépen, néhol drámai erővel szólal meg. A technikai kivitelezés nem a legszerencsésebb, de ezt ettől a sorozattól talán nem is illik számon kérni (HLX 90028).

Muszorgszkij Egy kiállítás képeinek Raveltől való hangszerelése méltán népszerű, hálás sikerdarab. A nagy orosz zeneszerző ereje s Ravel differenciált zenei finomságai bámulatos harmóniába olvadnak e műben. Németh Gyula készítette el új felvételét, s az ő robbanó, állandóan a poénokra ügyelő karmesteri alkalmához jól illik a változatos színeket felvillantó darab. Néhol igazán kitűnő elképzeléseit jól valósítja meg az Állami Hangversenyzenekar, bár meg kell mondanunk, hogy vannak azért az Egy kiállítás képeinek olyan árnyalatai is, melyek mondjuk Pierre Dervaux tolmácsolásában bizonyára jobban érvényesültek volna (LPX 11586).

KÉPERNYŐ ELŐTT

ÍRÓK A KÉPERNYŐN

HUBAY MIKLÓS EGYFELVONÁSOSA — „Te Imre, itt valami ketyeg” — televízió-bemutatója előtt nyomtatásban is megjelent, az Új Írás januári számában. Műfaji megjelölése szerint: komédia. Voltaképpen: parabola. Egy szintársulatot vidéki körútján (egy képzelet-

(ZENEI KÖNYVEK) Zenészekkel — zenéről ezt a címet viseli Varga Bálint András interjú-kötete. A rendkívül szép kivitelű könyvben például Lorin Maa-zele, Claudio Abbado, Kertész István és Földes Andor felelnek Varga Bálint András alapos tájékozottságról valló kérdéseire. A riporter-mesterség nem könnyű dolog! Valami különös tehetség kell hozzá, hogy a beszélgetés során ne csak a műhelytitkokat ismerjük meg, vagy ne csak egy művészegyéniséget, hanem mindkettőt, szerves egységben, ahogy az előadás közben is revelálódik. Őszintén meg kell vallanunk, nagyon kevés olyan könyv akad, amelyek teljes mértékben megvalósította e kívánalmakat. Varga Bálint Andrásé a jobbak közé tartozik. Bevezetései kicsit mechanikusak, ilyenkor az emberről rajzolt portréja a kelleténél „érdeke- sebb” színeket vegyít. De ha igazán súlyos, jelentős egyéniséggel találkozik, mint Pierre Boulez, akkor ő is a lényegre összpontosítja figyelmét, s érdekes irányba tudja vinni a beszélgetést. Az MRT-Minerva kiadásában megjelent mű elsősorban a zeneértőknek adhat újat, érdekeset.

A hét zeneműve című sorozat első kötete, melyet Kroó György szerkesztésében jelentetett meg a Zeneműkiadó, inkább egy részletes, az adott műalkotás minden titkába elmélyedő zenetudósokat megszólaltató hangversenykalauz kevésebbé „népszerű” megfogalmazásban, inkább a műelemzés korszerű — tehát a népművelés és a szakmai követelményeket egybehangoló — formáira figyelve. Amint hallgatni, olvasni is élmény Molnár Antal szellemes, kedves és mélyen humánus ismertetését például Beethoven Hegedűversenyéről, vagy Somlai István mélyenszántó elemzését megismerni Mozart g-moll szimfóniájáról. S aki szereti Palestrina Missa papae Marcellijét, olvassa el a könyvben található műelemzést!

RÓNAY LÁSZLÓ

beli ország képzeletbeli városában) háromszor megfenyegetnek: vagy abbahagyják a „Lear király” előadását, vagy levegőbe röppül a színház. A színészek tovább játszanak és a halál közelében — halálfélelmüket legyőzve — rendkívülit produkálnak. Közben előkerül egy aktatáska (a tűzoltó hagyta ott), amiben valami ketyeg. Lear és a Bolond labdázna a táskával. A táska leesik, a színház fölrobban. Előlép a tűzoltó (az

író eredeti szövegében: a Sűgő), újabb ketyegés kezdődik, végül ő is fölrobban. Vagyis: itt egyáltalán nem színházról van szó, hanem élet-halál játékról, szemközt a rettenetes lehetőséggel. „Figgyeld meg” — mondja Lear alakítója —, „hogyan az esti híradókat csupa önfeladót Adamok és Évák nézik... És tudod, mit szólnak, ha azt látják, hogy egy vendég szereplő társulatra rárobbantották a színházat? ... Velünk ilyesmi nem történhetik... Ezt mondják.” Pedig a merénylőnek nem kell okot szolgáltatni, a merénylő maga gyártja az okokat. „Mondjuk eszmeileg nem tesszünk neki. Vagy fajlag. A nem-tesszében nincsenek éles határok... Vagy vallásilag. Vagy nyelviileg. Vagy geopolitikailag...” — jegyzi meg Lear. Aki tudatosan gyűlöl, annak semmi sem jó. Az gyűlöli ellenfelét (akit ő ellenfelül szemel ki), hogy pontot tegyen utána. „Shakespeare író volt.” De: „kopasz is volt. Szakálla volt. Angolszász... Fehérbőrű... Titokban katolikus volt. Csak titokban volt katolikus. Négyet hozott a színpadra! Rosszat írt Dániáról! Aztán amit Shylockról írt — az a rokonszenv! — az az ellenszenv! És a szonettjeit! Alapos gyanú van rá, hogy fiúhoz szóltak. Még alaposabb a gyanú, hogy mégis nőhöz szóltak. És Csehországnak tengert adott...” Bűnök? Nem. De minden bűnné (és mindenki cinkossá, büntársá, botránytársá) lehet, ha a merénylőnek úgy tetszik.

A televízió-megoldás sajnos elmaradt az írói szándék és a kitűnő szöveg lehetőségei mögött. Pedig a színészek — élükön Sinkovits Imrével (akinek kérésére Hubay a darabot megírta), Kálmán Györggyel, a Bolond alakítójával és Őze Lajossal, aki a tűzoltót játszotta — mindent megtettek a siker érdekében. Különösen szuggesztív (és „háborzongatóan” hiteles) volt a robbanás előtti három perc. Marton László — a rendező — túlságosan „kulisszaszerűen” állította be az egész játékot, a robbanás (fölrobbanó épület, lassítottan bevetítve) elszakadt a cselekménytől. Indokolatlan és „túlmagyarázó” volt az utójáték: nemcsak hogy kicserélt egy szereplőt (a tűzoltót hozta be a Sűgő helyett), de szövegét és az egész szituációt is megmásította.

ILLÉS ENDRE „Krétarajz”-sorozatában ezúttal NAGY LAJOSra emlékezett, az író születésének kilencvenedik évfordulóján. Illésről, a novellistáról azt írja egyik tanulmányában Szeghalmi Elemér, hogy „olyan fegyelmetten ke-

zeli a tollat, mintha sebészkéssel dolgozna”, Rónay György pedig úgy jellemzi, hogy Illés beleilleszt pengéjét az emberi kapcsolatok és társadalmi viszonyok parányi repedéseibe, és alig észrevehető feszítéssel tárja föl a burkolat alól a rosszat, a korhadást, a hiányt. Ugyanez jellemző az író krétarajzaira is. Megállapítja a diagnózist, azután pedig „fölmetszi”, kibontja a társadalomból az alkotót, az alkotóból az alkotói életművet, vizsgál, elemez, következtet anélkül, hogy elragadná a „megföllebezhetetlenség” káprázata (jöllehet: amit mond, azt annyira alaposan, meggyőzően és hitelesen mondja, hogy lehetetlen el nem fogadni). „Író volt és vizsgálóbíró” — állapította meg Nagy Lajosról, majd így jolyította: „Es ezt az írói kettősséget egy paradoxonnal érzékeltethetem a legjobban: a valóság határait sohasem lépte át puritán, pontos szavaival, de rögtön átlépte hősei megjelölésével. Tűzött, hogy felismerhesük az igazságot.”

Amit Illés Endre a „Krétarajz”-ban elmondott, azt dramatisztált novellákkal és egy eredeti egyfelvonásossal illusztrálta és bizonyította. Az „Egyiptomi tródeák”-ban, a „Tornázo diákok”-ban, a „Favágó János”-ban, a „Kávéházi történet”-ben maga az író a főszereplő, de mindig más és más alkotói arccal, más és más „reagálással” a környezet történéseire. Egyszer szatirikus és megfontolt, máskor kíváncsi, később kirobbanó lázadó, majd líraián elmerengő. Nem illésen múlt, hogy a nagylajosi tömörség ellenállt a dráma ellentétes közegének. Pedig Illés dramatisztálásában mindenütt mesteri és érzékletes — „hiteles levegőjű” — a korrajz, sehol nem volt aránytalanság, törés az elmondott és megjelenített szöveg között. Szánkay István — akár elbeszélte, akár játszotta — valóban „sokarcúan” hozta képközébe az író, de a novellák mégsem azonosultak az új (és más törbények szerint mozgó) műfajjal. Kitűnő volt viszont a sorozatot befejező dráma, az „Új vendég érkezett”, ami eredetileg is drámának készült. Ennek Petúr István földbirtokosa — (Bitskey Tibor alakította kitűnően) — a Tanácsköztársaságot követő és a fasiszmusba, nyilas-terrorba torkolló egész korszak minden prónáját, számonkérőjét, ügyését, hőhérlegényét, kardcsörtetőjét equesztette magában. A jellem itt is válogatos volt, de az alkotói túlzás szándékosan szolgálta a célt: a valóság felismerését. Azt, amit Nagy Lajos „A lázadó ember”-ben — önéletrajzában — így foglalt össze: „A

szándékom nem volt más, mint megmutatni az embert, való jelenségek összefüggéseit, a társadalmat, korom problémáit és konfliktusait. Milyen céllal? Mondjuk szerényen így: az igazságos változtatásért küzdve.”

*

AZ ÉLŐ MOLIÈRE. 1943-ban találkoztam először az élő Molière-rel. A Madách Színházban (most Madách Kamaraszínház) a „Versaillesi rögtönzés”-t és a „Képzelt beteg”-et játszották. Az utójátékban — a „Doktorráavatás”-ban — hirtelen abbamaradt az előadás, előlépett az egyik színész és bejelentette: „1673 február 17-én ezeknél a szavaknál halt meg a színpadon Molière.” És miközben lassan legördült a függöny, fölharsant a fergeteges taps. Molière pedig — az élő Molière — meghajolt a függöny előtt. Estéről estére fölépett a színpadra és estéről estére meghajolt, ahogy annak idején, XIV. Lajos — a Napkirály — udvari színigazgatójaként tette, és teszi mind a mai napig, valahányszor egy-egy művét előadják. Mert Molière él. Ellenségei (és voltak jó néhányan) akkor túlélték őt. De ki emlékezik ma már a nevükre? Pedig azok is élnek, csak éppen nem úgy, mint némelyikünk gondolta. Figurák a halhatatlan alkotó életművében. Hol van Montfleury, a színész, aki a versmondásnak és az áskálódásnak egyaránt „művésze” volt? És Lamoignon, a királyi helytartó, aki az „Imposteur”-ét (a „Tartuffe” első változatát) betiltotta? És hol a betiltás egyik sugalmazója, Peréfice érsék, aki a híveket „anathemá”-val fenyegette, ha megnézik a darabot? Később — Molière halála után — három napig a temetési engedélyt sem adta ki. És azután is csak az „elásatásához” járult hozzá — szertartás nélkül, jeltelen sírba. (Milyen érdekes: az ő sírja is jeltelen, akárcsak Mozarté — és mindketten — lehet, hogy azonos indítékból? — remekművé formálták Don Juan alakját. És — jöllehet nem szertartásbeli értelemben — Mozartot is egy érsek akarta „elásatni”. Az egyesek vakságáért pedig — ami a kísértő látszólagos sikere — hányszor érte elmarasztalás az egész egyházat!) „Amíg meg nem pihent a földben Molière — (S néhány szép kérvény után földelhettük csak el!) — Tündöklő szellemét, mit egy világ csodál ma, — Sok hitvány tyúkeszű nyilvánosan gyalázta” — írja a kortárs és jóbarát: Boileau. Ha tudták volna, hogy éppen Molière teszi őket majd halhatatlanná! (Voltaképpen halásznak kellett

volna lenniük.) Ők azonban vakságukban nem értették, hogy az igazi művész nem a hatóságoknál perel az igazságért, nem is igyekszik másokat túllícitálni nyilvános vitákban — (az igazság nem árverési tárgy!) —, mert az ő hatósága, törvényseke, vitaforuma: a művészete. Az életmű, amit az alkotó zsenije tesz halhatatlanná, ahogy maga az alkotó is halhatatlanná válik életműve által. Molière művészetében — mind tematikailag, mind formailag — jelen van az olasz rögtönzött vígjáték, a spanyol dráma, Plautus és Terentius — (utóbbinak a művét le is fordította) —, jelen van a balett-vígjáték, a bohózat, a helyzet- és jellem-komédia. Csakhogy ő sohasem másolt, hanem a témát és a formát a maga korának jellegzetes figuráival népszerűsítette be: ellenségeit kifigurázta, nevetségessé tette, jötevőit, barátait pedig rokonszenvéssé. Soha nem egy adott személyt ábrázolt, hanem típusokat (amelyek természetesen ráültek az adott személyekre is). Hogy ezután némelyek magukra ismertek és még dühödtebbé váltak? A kritikát könnyű felismerni, elismerni viszont — példa rá többek között Molière környezete és kora is — már nehezebb. (És korántsem véletlen, hogy a „Dandin György” vagy a „Tartuffe” igazmondására a fasizmus „hatalmasságai” felszisszentek.) Az igazi művész nem hátrál meg és nem alkuszik. Még akkor sem, ha a válasz — ahogy Bulgakov drámája címéül választotta — az „Álszentek összeesküvése”. Az élő Molière a korok változásaiban sem ölt magára más és más arculatot. Ahogy Major Tamás egyik interjújában mondta: „Már minék is öltene! Gondoljunk csak az Amphitryonra: vajon eltűnt-e életünkben mindörökké a szervilizmus? Vagy a Kényeskedők: nem tapint-e rá a darab mondánivalója a mai szépelgőkre, a kultúra sznobjaira?”

MOLIÈRE A KÉPERNYÓN. „A francia televízióban az intézmény fennállása óta Molière a leggyakrabban játszott szerző” — írja Bajomi Lázár Endre. Ez egyáltalán nem véletlen. Molière-nél elsődleges helyük van a dialógusoknak. Ezért művei nagyon alkalmasak rádióközzvetítésre is. A televízió képernyője szintúgy nagyszerű lehetőségét nyújt a jellem emberközébe hozására, az arcjáték, a gesztusok kiemelésére.

A Magyar Televízió — Molière halálának háromszázadik évfordulóján — a „Férjek iskolája” és a „Sganarelle, avagy a képzelt szarvak” tévé-változatát mutatta be, Szinetár Miklós rendezésében. Mindkét vígjáték középponti figurája:

Sganarelle, akit Molière több művében — így a „Kénytelen házasság”-ban és a „Don Juan”-ban is — szerepeltet. Sganarelle félénk, hiú, öntelt, a látszat meg a külsőségek rabja, igen gyakran megverik, és mindig vesztes marad. Nemegyszer — mint a „Férjek iskolájá”-ban is — ő maga segíti elő a bukását, jóllehet nem tud róla. Mert a sganarellek — legyenek bár fiatalok, vagy a fiatalság „jelmezében” tetszelgő öregek (mint a most látott két típus) — halhatatlanul ostobák is. Kíról — vagy kikről — mintázta őket Molière? Ma már nehéz lenne megmondani. De bukásuk — tegnap, ma, vagy holnap — szükség-szerű és elkerülhetetlen. Nem tudunk szánakozni rajtuk. A sganarelleken csak nevetni lehet.

Szinetár Miklós „kiemelte” a figurákat korukból — és mégsem váltak anakronisztikussá. A paróka: felesleges külsőség. Paróka nélkül még hangsúlyozottabbá vált az író időtlen (és időtállóan minden korra érvényes) mondanivalója. Sganarelle-lel — (Harkányi Endre, illetve Bodrogi Gyula formálta meg élet-hűen) — valahol, valamikor már mindnyájan találkoztunk. Ahogy a józan és egészséges — modern — életfelfogású Ariste-tel is, akit Mensáros László alakított meggyőzően. A „Férjek iskolájá”-t Weöres Sándor, a „Sganarelle”-t Kormos István fordította. A korszerűséghez járult hozzá a kitűnő kísérezene, amit Szórényi Levente és Bródy János szerzett és az Illés-együttes adott elő.

BALÁSSY LÁSZLÓ

Szabó J. György: Húsvét
Tarnóczy Zoltán: Agapé

S O M M A I R E

L'article de fond est écrit par l'évêque *József Kacziba*, sous le titre „La Bonne Nouvelle de la Vie”, glorifiant les Pâques — Par son étude prépondérante, *János Pfeifer*, professeur de l'Académie Théologique de Budapest, se souvient de l'encyclique de la paix du pape Jean XXIII, „Pacem in terris” qu'il accuse d'être un document excellent de la liberté de conscience — *László Paskai*, professeur de la même Académie Théologique, écrit une étude sous le titre „Le sacerdoce commun et le service sacerdotal dans la vie chrétienne” où il traite ces caractéristiques essentiels, tirées de l'enseignement fondamental du Vatican II. Il finit par conclure: „le concile nous apprend que la participation au sacerdoce du Christ est d'un caractère double. Chaque baptisé y participe en tant qu'il est invité de glorifier Dieu de toute sa vie, et même de sa mort. Mais il y en a d'autres qui y participent par le charisme reçu par la mise de main ce qui les dispose de bâtir la communauté du Christ, de réaliser ses mystères. Le Concile, en ravivant et se servant du mot „sacerdoce commun”, veut dire que ce n'est seulement le clergé-qui participe au sacerdoce du Christ, mais chacun par son baptême, pour l'imitation du Christ. Au côté du sacerdoce commun il y a un service sacerdotal dans l'église, mais celui-ci ne veut former ni une isolation, ni un groupement, encore moins une caste. Les deux formations ont leur rôle particulier: celui de bâtir l'église, et dans la vie de l'église, de diriger et de définir la vie, l'existence chrétienne” — Dans son étude: „Les galères des pasteurs protestants. Les conséquences politiques de la conspiration Wesselényi dans l'église réformée”, *Imre Varga* décrit un chapitre lugubre de l'histoire hongroise et de l'histoire de l'église. Il y a 300 ans, l'absolutisme des Habsbourg a combattu la conspiration Wesselényi, le mouvement lequel s'est affiché la cause de l'indépendance nationale hongroise. Dans les années suivantes de l'exécution des conspirateurs en 1671, une grande persécution fut introduite au cours de laquelle les fidèles et les pasteurs de la confession réformée, accusés de „rebellio”, ne furent pas épargnés. Quarante pasteurs réformés entre autres furent condamnés aux galères. Ils furent transportés à Naples où seulement 26 en arrivèrent et furent menés aussitôt aux galères d'où les Anglais les rachetèrent — Dans la rubrique „L'église dans le monde”, *Károly Dorombo*, suivant un article de la périodique *Stimmen der Zeit*, se souvient de l'encyclique papale „Pascendi dominici gregis”, condamnant le „modernisme” — *Elemér Szeghalmi* analyse les poèmes de *Zoltán Jékely* — *István Tótfalussy* écrit des risques de l'amour, dans „Vie et Évangile” — Commémoration de la libération du 4 avril de Hongrie.

La partie littéraire contient une pièce de théâtre en un acte de *János Pilinszky* les impressions de voyage de *Gábor Thurzó*, les poèmes de *Lajos Bittei*, de *Pál Toldalagi* et de *Béla Csanád*.

Zsuzsa Beney: Malcolm Lowry.

Les illustrations présentent les photos de *Zoltán Móser*, documentant les souvenir encore vivants de *Sándor Petőfi*, le grand poète hongrois dont la Hongrie célèbre les jubilations de son 150ème anniversaire.

INHALT

Unter dem Titel „Die Freudenbotschaft des Lebens“ schrieb Bischof *József Kacziba* einen Leitartikel in dem er das Osterfest würdigt — *János Pfeifer*, Professor an der Budapester Theologischen Akademie gedenkt in einem grösseren Essay der Erinnerung der Friedens-Enzyklika von Papst Johannes XXIII. *Pacem in terris*, die — wie der Verfasser es schildert — auch ein grossartiges Dokument der Verkündung der Gewissensfreiheit ist — *László Paskai*, ebenfalls Professor an der Budapester Theologischen Akademie, schrieb seinen Essay unter dem Titel „Das allgemeine Priestertum und der priesterliche Dienst im christlichen Leben“ in dem er hauptsächlich aufgrund der diesbezüglichen Lehren des II. Vatikanischen Konzils das Wesen des allgemeinen Priestertums, des *Sacerdotium commune* schildert. Am Ende seines Artikels kommt er zu der Konklusion, dass: „die Lehre des Konzils stellt vor unsere Augen, dass die Teilnahme am Priestertum Christi von zwei verschiedenen Charakteren ist. Es hat daran jeder getaufte Teil indem er dazu berufen wurde, dass er durch sein ganzes Leben und auch durch seinen Tod Gott verherrlicht. Es sind dann solche, die mittels des durch Handauflegung erhaltenen Charismas daran Teil haben, berufen dazu, dass sie die Gemeinschaft Christi aufbauen und in ihr das Christusmysterium realisieren. Als das Konzil den Wortgebrauch des allgemeinen Priestertums auffrischte und wieder einführte, wollte es uns darauf aufmerksam machen, dass am Priestertum Christi nicht nur der geweihte Priester, sondern durch die Taufe ein jeder Teil hat und so muss jedermann Christus nachahmend leben. Neben dem allgemeinen Priestertum gibt es in der Kirche den eigentümlichen priesterlichen Dienst, das bedeutet aber keine Absonderung, Gruppierung oder eine Kaste. Beide haben ihre spezifische Rolle: die Kirche auf zu bauen und im Rahmen des Lebens der Kirche beiderseitig das christliche Leben und die christliche Existenz zu bestimmen und zu lenken“ — In seinem Essay „Galeerenstrafe protestantischer Pastoren; Kirchenpolitische Folgen der Wesselényi-Verschwörung“ ruft *Imre Varga* ein trauriges Kapitel der ungarischen und der Kirchengeschichte in Erinnerung. Vor 300 Jahren schlug der Habsburg-Absolutismus die sogenannte Wesselényi-Verschwörung, das heisst die Bewegung die die ungarische nationale Unabhängigkeit zum Ziel setzte, nieder. In den, die im Jahre 1671 erfolgte Hinrichtung der Täter, folgenden Jahren begann eine ausgedehnte Verfolgung die unter dem Vorwand der „Rebellion“ sich auch gegen die Anhänger und Pastoren der Reformation richtete. Bei diesen Verfahren kam es zu dem Urteil mit dem etwa 40 reformierte Pastoren auf die Galeere geschickt wurden. Sie wurden Richtung Neapel abtransportiert, tatsächlich kamen aber nur 26 dort an, die dann auf die Galeere kamen und später von den Engländern freigekauft wurden — In seinem Feuilleton „Die Kirche in der Welt“ erinnert sich *Károly Doromby* an die den „Modernismus“ verurteilende päpstliche Enzyklika *Pascendi Dominici gregis* aufgrund eines diesbezüglichen Artikels der Zeitschrift „Stimmen der Zeit“ — *Elemér Szeghalmi* schreibt über die Poesie von *Zoltán Jékely* — Unter dem Titel *Leben und Evangelium* schreibt *István Tótfalussy* über das „Risiko der Liebe“ — Ein Redaktionsartikel ist dem 4. April, Gedenktag der Befreiung Ungarns, gewidmet.

Im Literaturteil sind ein Einakter von *János Pilinszky*, die Fortsetzung des amerikanischen Reisebuches von *Gábor Thurzó*, und Gedichte von *Lajos Bittei*, *Pál Toldalagi* und *Béla Csanád* zu lesen.

Zsuzsa Beney: Malcolm Lowry.

In der Bilderbeilage eine Fotoreportage von *Zoltán Móser* über die noch auffindbaren Gedenkstätten aus dem Leben von *Sándor Petöfi* gelegentlich des 150-jährigen Jubiläums des Geburtstages des grossen ungarischen Dichters.

LEGÚJABB EGYHÁZI KOTTÁINK

LISZT: Férfikari mise (Sulyok) (partitúra)	35,— Ft
LISZT: Septem sacramenta (Sulyok) (partitúra)	35,— Ft

KÖNYVÚJDONSÁGAINK

HANS GÁL: *Schubert*

A neves magyar származású zeneszerző és zenetörténész könyvében végigvezet bennünket Schubert valamennyi műfajcsoportján az egyházi zenétől és operától a hangszeres kompozíciókig, de a középpontban mindenekelőtt a Schubert-dalok állnak. Az életút, a környezet, a kor, a művek kísérőjeként és ihletőjeként húzódik végig a könyvön, amelyet számos kottapélda tesz még színesebbé, érthetőbbé és világosabbá.

A magyar fordítás Ormay Imre munkája.

280 oldal, kötve **32,— Ft**

VINCENT SHEEAN: Verdi

Esszé-regénynek nevezhetnénk az angol zeneíró Verdi könyvét, mivel különböző szempontok szerint, de tudományos pontossággal és igen színes, olvasmányos stílusban foglalkozik a nagy mesterrel.

A könyv Verdi születésének 160. évfordulójára jelent meg.

588 oldal, kötve **47,— Ft**

ZENEMŰKIADÓ

Somogyi György munkája

Kérjük olvasóinkat, hogy a jövőben leveleiket és pénzküldeményeiket a következő címre küldjék:

Vigilia Szerkesztősége és Kiadóhivatala
1364 Budapest Postafiók 111.

Ugyanakkor kérjük, hogy leveleik, csekkbefizetések és pénzküldemények feladásánál saját postai irányítószámukat is feltüntetni szíveskedjenek.

A SZERKESZTŐSEG KÖZLI: Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszéltünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatóknak találjuk. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn és csütörtökön 11-től 17 óráig a többi napokon (szombat kivételével) 11-től 13 óráig.